

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

KGEGEO DINGWALONG TŠA SEPEDI

M.W. MARUMA

2012

KGEGEO DINGWALONG TŠA SEPEDI

MAMALATSWA WALBURGA MARUMA

E neelwabjalokakarolo go yakadinyakwatšadikriiya

BONGAKA

LEFAPHENG LA THUTABOMOTHO

MOHLAHLI :PROF. M.J. MOJALEFA

MOTHUŠI : PROF. P.S. GROENEWALD

YUNIBESITHI YA PRETORIA

PRETORIA

PHEREKGONG2012

DITEBOGO

Ditumišo a di ye go Modimomagodimongdimong, Yo a bilego le nnakagaregameboto ye kebegoke e pharanakongyanyakišišo ye. Antota, A phayakamokatše di bego di rata go itiramapheko. Ke re go WenaLeswika la ka, O swanetšwekeditheto!

Go lenamohlahliwaka, Prof M.J. Mojalefa, kehlokamantšu a go lekana, go lebogatlhahlo, tlhohleletšo le go se felepelogalena, la mphahlollamokebegokefahlega.

Lehonokemothokalena Mogale. Kelemogile le go ithutatšentshi go lenakanakoyanyakišišo ye. Tsebo le bokgonitše le sakago la tsebafa go ntlhamakatšona, ketshepiša go di ngwathelana le babangwe. Modimo a le šegofatšeng, a le fetšepeloyalena e di nyakago.

Go lenamothušamohlahliwaka, Mokonewantšhidikgolo, Prof P.S. Groenewald.

Letsogogodimogalelengwe. Kefeditšwekebothobjalenanakongyanyakišišo ye. Maeleao le bego le mphaonamokebegokehlaelelwa, keonaankgontšhitšego go fihlamafelelong a mošomowo.

La se mphelapelomokone, la nthuša le kaphetolelomalemengaokesa a kwešišego. Modimo a le bolokele le babasatlago.

Kelebišaditebogo go baYunibesithiya Pretoria kathekgoyamašeleng. Keleboga le baBokgobapukubjaYunibesithiya Pretoria, Mohu France Mokoena. O be o satšwafe go nnyakelamethopoka no fihlaka go kuka, ga se wakawabontšha go se rate gekekgopelathušoyagago. Robalakakhutšo.

Keleboga ULWASA kapeakanyoya go ngwala ye e bego e dirwagafetšakgafetša. Ke be kelematema ye kgolonakongyageke humane sebakasa go ya ULWASA.

Go balapa la ka, Mogatša, Lesiba Michael, kelebogatlhohleletšo, kgotlelelo le thekgoyagagoSelogadi. Geke be kefelelwakemaatlatseleng, mantšu a gago a be amphamafolofolo. O bile le kwešišogeke be kehlokomologiletšentshikeswaragane le mošomowo. Tema e wetšeMohlalerwa, ke a go leboga. Go banabaka, le moditelaMasego, ke re katlegoyakakeyalena. Kelebogammamontedi, RamaeselaSeabela. Go kolokotetšagalena le nkišasekolong, kegonaga go diretšeng gore kefihlemokefihlilego. Ke re Pheladi ‘ aMoloto.

Kelebogabasepedišanekanna, KwenaMothiba, Kekana T.S le Kekana Ida. Maeto a go ya Tshwane ke be nka se a kgonekennošikamehla. Go sepela le lenagaseyabagalefeela. Ke a leboga.

DITENG

TŠHUPANE

LETLAKALA

KGAOLO YA PELE	1
1.1 MATSENO	1
1.2 MAIKEMIŠETŠO	1
1.3 BANYAKIŠIŠI BA BA ŠETŠEGO BA NYAKIŠIŠITŠE KA KGECEO DINGWALONG TŠA SEPEDI	2
1.3.1 Groenewald, P.S.: Thutadingwalo 2 ya Sesotho sa Leboa (1993)	2
1.3.2 Kgatla, R.T.: Go sekamelatomodipadingtšaMatsepe (1988)	2
1.3.3 Dona , M.O.: Bosadidingwalongtša Sesotho sa Leboa (1994)	3
1.3.4 Kgatla, M.P.: Kgolo, tšwelopele le katlegoyakanegelokopanayaSepedi 1951 – 1999 (2000)	3
1.3.5 Thobakgale, R.M.: Tshekatshekoyadikanegelokopanaka S.N. Nkadimeng (1996)	3
1.4 MOKGWANYAKIŠIŠO	4
1.4.1 Mokgwawa go hlaloša	4
1.4.2 Mokgwawa go hlatholla	4
1.4.3 Mokgwawa go bapetša	4
1.5 TAETŠONYAKIŠIŠO	5
1.5.1 Diteng	6
1.5.2 Thulaganyo	7
1.5.3 Mongwalelo	9
1.6 KAKARETŠO	11
1.7 TSHEPEDIŠO YA DITABA	12

KGAOLO YA BOBEDI	13
2.1 TLHALOŠO YA DIKGOPOLO TŠA GO AMANA LE KGEGEO	13
2.1.1 Matseno	13
2.1.2 Tshwantšhanyo	14
2.1.3 Tshwantšhišo	18
2.1.4 Tshegišo	23
2.1.5 Motlae	27
2.1.5.1 Mokgwawa go tšweletšamotlae	29
2.1.5.2 Motlae o lebane le tlontlollo	30
2.1.6 Kwero	34
2.1.7 Parodi	38
2.1.7.1 Tswalanogarega parody, kgegeo, khomedi le tshegišo	41
2.1.8 Khomedi	44
2.1.9 Kodutlo	47
2.1.9.1 Tlholegoyakodutlo	47
2.1.9.2 Tlhalošoyakodutlo	48
2.1.9.3 Mekgwaya go tšweletšakodutlo	49
2.1.9.4 Mehutayakodutlo	50
2.1.9.5 Mešomoyakodutlo	51
2.10 Kakaretšomoka	52
KGAOLO YA BORARO	54
3.1 KGOPOLO YA KGEGEO	54
3.1.1 Matseno	54
3.1.2 Tlholegoyakgegeo	54
3.1.3 Mehutayakgegeo	59
3.1.3.1 Kgegeopolelo	59

3.1.3.2 Kgegeoyamaemo	60
3.1.3.3 Kgegeoyakamano	61
3.1.3.4 Kgegeoyasebopego	61
3.1.3.5 Kgegeoyaditiragalo	61
3.1.3.6 Kgegeoya go itirawa go se be bohlokwa	63
3.1.3.7 KgegeoyaRomantiki	64
3.1.3.8 Boikgegeo	64
3.1.3.9 Kgegeoya go amana le batho le bophelo	64
3.1.3.10Kgegeo yamadimabe	64
3.1.4 Ditselatša go tšweletšakgegeo	65
3.1.5 Dielementetšakgegeo	66
3.1.5.1 Go hlokatemogo	67
3.1.5.2 Phapantšhoyabonnete le ponagalo	67
3.1.5.3 Elementeyatshegišo	68
3.1.5.4 Elementeyakgaogano	68
3.1.5.5 Elementeyatlhamego	68
3.1.6 Go kalemogwakgegeobjang	69
3.1.7 Mešomoyakgegeo	70
3.1.7.1 Go efogakotlo	70
3.1.7.2 Go hlolakwano	70
3.1.7.3 Go ikimolla	70
3.1.8 Kakaretšomoka	72
KGAOLO YA BONE	74
4.1 TIRIŠO YA KGECEO DINGWALONG TŠA SEPEDI	74
4.1.1 Matseno	74
4.1.2 Diteng	74

4.1.2.1 Baanegwa	76
4.1.2.2 Ditiragalo	81
4.1.2.3 Tikologo	87
4.1.3 Thulaganyo	90
4.1.3.1 Kalotaba le matseno	92
4.1.3.2 Tšwetšopele	108
4.1.3.3 Tlemolloyalehuto le sehloa	116
4.1.4 Mongwalelo	118
4.1.4.1 Kakaretšoyatemana	120
4.1.4.2 Diphapantšhotšamongwalelo	121
4.1.5 Kakaretšomoka	130
KGAOLO YA BOHLANO	132
5.1 TIRIŠO YA KGECEO YA KANEGELOKOPANA YA ‘NKA SE SA BOELETŠA...’	132
5.1.1 Matseno	132
5.1.2 Diteng	132
5.1.2.1 Kakaretšo	132
5.1.2.2 Dielementetšaditeng	134
5.1.3 Thulaganyo	147
5.1.3.1 Mokowaditaba	147
5.1.3.2 Kalotaba	150
5.1.3.3 Ditiragalo(tšakalotaba)	158
5.1.3.4 Tšwetšopele	164
5.1.4 Mongwalelo	168
5.1.4.1 Kakaretšoyatemana	169
5.1.4.2 Diphapantšhotšamongwalelo	170

5.1.5	Kakaretšomoka	179
-------	---------------	-----

KGAOLO YA BOSELELA 181

6.1	PAPETŠO YA NKADIMENG LE MPEPELE	181
-----	---------------------------------	-----

6.1.1	Matseno	181
-------	---------	-----

6.1.2	Go swanagatšona	181
-------	-----------------	-----

6.1.2.1	Molwantšhwa	181
---------	-------------	-----

6.1.2.2	Molwantšhi	182
---------	------------	-----

6.1.2.3	Maina a baanegwa	182
---------	------------------	-----

6.1.2.4	Go itswalanya le morwedi	183
---------	--------------------------	-----

6.1.2.5	Thulano	183
---------	---------	-----

6.1.2.6	Tikologo	183
---------	----------	-----

6.1.2.7	Atmosfereyakgwerano	184
---------	---------------------	-----

6.1.2.8	Dihlogo	185
---------	---------	-----

6.1.2.9	Tebanyo	185
---------	---------	-----

6.1.3	Go fapanagatšona	186
-------	------------------	-----

6.1.3.1	Baanegwa	186
---------	----------	-----

6.1.3.2	Mehutayabaanegwa	186
---------	------------------	-----

6.1.3.3	Mehutangwalo	187
---------	--------------	-----

6.1.4	Kakaretšomoka	187
-------	---------------	-----

KGAOLO YA BOŠUPA 188

7.1	THUMO	188
-----	-------	-----

7.1.1	Matseno	188
-------	---------	-----

7.1.2	Kgaoloyapele	188
-------	--------------	-----

7.1.3	Kgaoloyabobedi	189
-------	----------------	-----

7.1.4	Kgaoloyaboraro	189
-------	----------------	-----

7.1.5	Kgaoloya bone	190
7.1.6	Kgaoloyabohlano	190
7.1.7	Kgaoloyaboselela	191
BIBLIOKRAFI		192
A.	Dipukutšamothopo	192
B.	Dipukutšateoritše di tsopotšwego	193
C.	Dipukutšateoritše di badilwego, tša se tsopolwe	203
Summary		204
Key concepts		205
Samevatting		206
Sleutelbegrippe		207

KGAOLO YA PELE

1.1 MATSENO

Groenewald (1993:48) o bolela ka sengwalokgegeo, ke go re o tšweletša kgegeo bjalo ka mohutangwalo. O kgonthiša gore ge go sekasekwa dingwalo kgegeo e nepiša go rulaganywa ga ditaba. Taba ye e hlola bothata ka gobane Nokaneng (1999:253) o re kgegeo ke sekapolelo e sego setlabakelo goba thekniki ya go rulaganya ditaba tša sengwalo. Ka go realo kgegeo ga se mohutangwalo wo o rilego. O tšwela pele go hlaloša gore kgegeo bjalo ka sekapolelo e bolela ka seo motho a se naganago. Go iša pele gape o hlatholla gore kgegeo ke sekapolelo sa go tlaetša motho, se se mo fago tlhompho yeo e sego ya maleba goba ya bofora. Ke therešo ka molomo go ka tsela yeo, fela ka pelong ga go bjalo.

Ka tsela yeo, tlhalošo ye bjalo ya go fapana ya basekaseki ba, e rotoša mathata a go se kwešiše tlhathollo ya kgopolo ya kgegeo ka tshwanelo, ka gobane e tšweletša thulano ya dikgopolo magareng ga ditlhalošo tše pedi tša go se kwane tša kgegeo. Bothata bjo bo tswala bothata bjo bongwe bja gore go nyakege lereo leo le lebanego le dingwalo tše kgegeo e šomišitšwego. Ka fao ge, bothata bjo bja tlhalošo ya go se swane, bo hlohleletša go thakgolwa ga nyakišišo ya kgegeo dingwalong tša Sepedi.

1.2 MAIKEMIŠETŠO

Maikemišetšo a nyakišišo ye ke a mabedi, e lego: go hlaloša:

- (a) Gore kgegeo ga se mohutangwalo ke sekapolelo. Se se tlo tiišwa ka go laetšaka moo kgegeo e šomišwago go ngwala sengwalo sa *sathaya* le go hlalošapopego ya dingwalo tše Groenewald a rego ke tša kgegeo, go tšweletša lereola tshwanelo le le lebanego dingwalo tše le
- (b) Ka mo mongwalelo o fapantšhago mehuta ya dingwalo tše ka gona.

Dingwalo tše di tlogo fetlekwa ke:

- (a) Kanegelokopana ya ‘Nna nka se je dipute...’ ka go *Mantšhaotlogele* (Nkadimeng,1985) le
- (b) Kanegelokopana ya ‘Nka se sa boeletša’ ka go *Medupi ya megokgo* (Mpepele, 1985)

1.3 BANYAKIŠIŠI BA BA ŠETŠEGO BA NYAKIŠIŠITŠE KA GA KGEGEODINGWALONG TŠA SEPEDI

Go lemogwa gore go na le banyakišiši ba bahlano ba ba šetšego ba fatišišitše ka ga sererwa se.

1.3.1 Groenewald, P.S.: Thutadingwalo 2 ya Sesotho sa Leboa (1993)

Groenewald o file mehutangwalo yeo dikanegelokopana tša Nkadimeng di welago go yona. Kanegelokgegeo ke wo mongwe wa mehutangwalo yeo a e tšweletšago. O file tlhalošo ya kgegeo a ba a tšweletša le mehlala ya dikanegelokgegeo tša Sepedi. Taba ya go fa mehlala ya dikanegelokgegeo, e laetša gore o hlaloša kgegeo bjalo ka mohutangwalo. Nyakišišo ye e ya go fapana le ya Groenewald ka gore tše ka moka Groenewald o di tšweletša ka ntle le go hlatholla kgopolo ye ya kgegeo ka botlalo. Nyakišišo ye e ya go fapantšha kgegeo bjalo ka sekapolelo le kgegeo bjalo ka mohutangwalo gomme go tlo gatelelwa gore kgegeo ga se mohutangwalo.

1.3.2 Kgatla, R.T.: Go seka melato mo dipading tša Matsepe (1988)

Kgatla o sekasekile dingwalo tša kwešišano gomme a hlaloša taba yeo ka go e sekamišetša lehlakoreng la ‘*Megokgo ya bjoko*’ bjalo ka kanegelokgegeo. O tšweleditše ditsela tše Matsepe a di šomišitšego go hlagiša kgegeo. Ka gona nyakišišo ye e tlo fapana le ya Kgatla ka gore ge a ngwala ka kanegelokgegeo, go ra gore o tšere kgegeo bjalo ka mohutangwalo mola nyakišišo ye e eya go lebelela kgegeo gape bjalo ka sekapolelo.

1.3.3 Dona, M.O.: Bosadi dingwalong tša Sesotho sa Leboa (1994)

Dona o hlaloša gore kgegeo ke yona e theilego '*Kgati ya moditi*' (1974) ya go ngwalwa ke O.K. Matsepe. O laetša gape le kgegeo ya Nkadimeng N.S. mo go *Mantšhaotlogele* (1985). Dona o tsopotše kanegelokopana ya 'Nna nka se je dipute' go tšweletša kgegeo, ke go re ka moo Nkadimeng a gegeago maatla a batswadi ka gona. Nyakišišo ye e fapana le ya Dona ka gore Dona o no bolela ka kgegeo ka ntle le go e hlaloša ka botlalo. Go ka rungwa ka go re Dona o tšere gore ga go na bothata ka kgopolo ye ya kgegeo ka gobane ga a bontšhe ge e na le mahlakore a mabedi.

1.3.4 Kgatla, M.P.: Kgolo, tšwelopele le katlego ya kanegelokopana ya Sepedi 1951–1999 (2000)

Ge go šetšwa tše di bolelwago ke Kgatla, go tlo lemogwa gore o sekasekile kgopolo ya kanegelokopana bjalo ka mohutangwalo wo o lebanego le kanegelokgegeo. Kgatla le yena, bjalo ka basekaseki ba ka godimo, o bonala a tšere kgegeo bjalo ka mohutangwalo. Go hlokomelwa gore ebile ga se a tsinkele kgopolo ye ya kgegeo ka botlalo pele a tla ngwala ka yona ka gore o re kgegeo ke phapantšho gare ga bonnete le ponagalo, mola ntlha ye e tšwelela le ka mo go kodutlo. Ka go realo nyakišišo ye, e tlo fapana le yeo ya Kgatla.

1.3.5 Thobakgale, R.M.: Tshekatsheko ya dikanegelokopana ka S.N. Nkadimeng. (1996)

Thobakgale le yena o bonala a tšere gore ga go na bothata ka ga karogano ya kgopolo ye ya kgegeo ka gore o sekasekile kanegelokopana ya 'O nyalwa lenyalo mang' bjalo ka kanegelokgegeo. Go ra gore o tšere kgegeo bjalo ka mohutangwalo. Nyakišišo ye e ya go fapana le ya Thobakgale ka gobane e tla tšweletša phapano gare ga kgegeo ge e le mohutangwalo le kgegeo ge e le sekapolelo.

1.4 MOKGWANYAKIŠIŠO.

Nyakišišo ye e ya go latela mekgwanyakišišo ye e latelago ka ge e nepiša tshepedišo le tlhalošo ya tshekatsheko ye ka tshwanelo:

- (a) Mokgwa wa go hlaloša
- (b) Mokgwa wa go hlatholla
- (c) Mokgwa wa go bapetša

1.4.1 Mokgwa wa go hlaloša

Shipley (1968:92), Serudu (1989:25) le boLazarus (1983:83-4) ba file tlhalošo ya kgopolo ya 'go hlaloša'. Ditlhalošo tša bona di laetša gore go hlaloša ke go hlagiša ka botlalo seswantšho sa seo se hlalošwago. Ka go realo go hlaloša go gatelela dipharologantšho tša selo se se hlalošwago.

1.4.2 Mokgwa wa go hlatholla.

Wales (1995:256), Mojalefa(1995:30) le Hawthon (2000:179) ge ba efa tlhalošo ya lereo le la 'go hlatholla' ba gatelela gore kgopolo ye e amanywa le tlhalošo ya sengwalo go šeditšwe tlharamollo (*'appreciation'*) ya sona go fihlelela kwešišo ye e tseneletšego ya go teba. Ba ruma ka go bolela gore go hlatholla go nyalelane le go fa mehola ya selo seo se hlalošwago. Ka go realo go tšweletša modiro wa sehlalošwa ke yona kgwekgwe ya kgopolo ya go hlatholla sengwalo.

1.4.3 Mokgwa wa go bapetša

Wellek le Warren (1942:41), Swanepoel (1990:42) le Wales (1995:220) ba hlaloša kgopolo ya go bapetša ka go re e lebane le go bapiša dilo ka maikemišetšo a go lemoga phapano gare ga tšona le ka fao di nyalelanago ka gona.

Go ka rungwa ka go re mekgwa ye meraro ye e bohlokwa nyakišišong ye ka gobane tshekatsheko e yo hlaloša le go hlatholla dikgopolo tše bohlokwa tša go tswalana le kgegeo dingwalong tša Sepedi. Ka lehlakoreng le lengwe tlhalošo ya mokgwa wa go bapetša le yona e bohlokwa ka lebaka la gore go yo bapišwa dikgopolo tše dingwe tša go nyalelana le kgegeo gore go tle go lemogwe phapano gare ga kgegeo le tšona. Phapano yeo e bohlokwa ka gobane e tlo thuša mo tharollong ya go lemoga phapano gare ga kgegeo ge e le mohutangwalo le ge e le sekapolelo.

1.5 TAETŠONYAKIŠIŠO

Nyakišišo ye e tlo latela mokgwa wa naratholotši ye e fetotšwego. Naratholotši ya kakaretšo e akaretša tshekatsheko ya sebopego sa sengwalo. Wellen le Wellen (1949:141) ba hlaloša sebopego ka go re:

Structure is a concept including both content and form so far as they are organized for aesthetic purpose. The work of art is then considered as a whole system of signs, or structure of signs serving a specific aesthetic purpose.

Tlhalošo ye e laetša gore sebopego sa sengwalo se akaretša diteng le thulaganyo ya sona go tšweletša morero. Go ra gore go ya ka borateori ba, sengwalo se na le matlalo a mabedi, e lego diteng le thulaganyo. Banyakišiši ba bangwe ba tšweletša ntlha ya mongwalelo ge ba hlaloša sebopego sa sengwalo. Se se šupa gore sengwalo se bopilwe ka matlalo a mararo e lego diteng, thulaganyo le mongwalelo.

Mokgwa wo wa naratholotši ye e fetotšwego o dirišwa ke ba Lefapha la Maleme a Mafrika ka Yunibesithi ya Pretoria, e lego Groenewald le Mojalefa. Mokgwa wo o kgethwa ka lebaka la gore ba tloga ba o tsinketše ka botlalo. Ge ba hlaloša matlalo a mararo a sengwalo ba re la diteng le amana le sererwa, la thulaganyo le nepiša moko wa ditaba, la boraro, e lego mongwalelo le gatelela ntlhatebelelo ya mongwadi. Matlalo a mabedi a mathomo a tšweletša kgegeo, la mongwalelo le hlagiša mehuta ya dingwalo tše mo go tšona go gegewago 'rena' batho. Ke ka lebaka leo nyakišišo ye e sa hlalošego letlalo la mongwalelo fela.

1.5.1 Diteng.

Maila(1997:18) o re diteng ke letlalo la mathomo, la ka garegare, le bohlokwa ge go lebeledišwa sebopego sa sengwalo. Chatman(1978:19-20) yena ge a hlaloša diteng o re:

The “fable”(fabula) or basic story stuff, is the sum total of events to be related in the narrative
Fable is “the set of events tied together which are communicated to us in the course of the work.

Kgatelelo mo e godimo ga taba ya go re diteng ke ditaba tšeo e lego kgale di le gona gomme mongwadi a di rulaganya go hlama sengwalo. Heese le Lawton(1983:3) ba hlatsela gore ditaba tša diteng ke molokoloko wa ditiragalo tšeo di beakantšwego ka go latelana. Rimmon- Kenan(1983:3) yena o tlaleletša se ka go re:

Story designates the narrated events, abstracted from disposition in the text and reconstituted in their chronological order, together with the participants in these events.

Groenewald (1992:1) yena o hlatholla gore diteng ke ditaba tše di lemogwago ka botšona, pele ga ge mongwadi a di ngwala. Ke ka lebaka leo Maruma (2004:30) a nogo re diteng ke ditaba tšeo sengwalo se di tšweletšago. Strachan(1988:5) le Luxemburg le Weststeijn(1981:48) ba re ge ditiragalo tša diteng di hlolega, go ba le lenaneo leo le latelwago e lego tatelano ya tšona. Ke ka moo Mohlala (1994:25) a rego ditaba tša diteng di rulagantšwe ka go šalana morago gomme di lebane le sererwa. Mathibe (2001:1) le Kgatla (2000:23) ge ba bolela ka sererwa ba re se tlemaganya ditaba tša diteng. Marggraff (1994:61) o tšwela pele ka go re ke kgopolokgolo ya diteng tša sengwalo, yeo mongwadi a e tšweletšago ka gare ga

sengwalo sa gagwe. Ge a hlabela pele o re mongwadi ke yena a kgethago gore o thoma ditaba kae a di fetša kae

Ka lehlakoreng le lengwe, Mojalefa (1997:5) o bona sererwa bjalo ka kakaretšo yeo go ka thwego e akareditšwe ka mokgwa wo e ka se hlwego e sa kgonega go akaretšwa go fetela pele, ke gore ke magomo a kakaretšo. O gatelela gore se kgatha tema ye bohlokwa ya go laola dielemente tše nne tša diteng e lego baanegwa, ditiragalo, nako le lefelo (1994:20). Ge a hlabela pele o hlatholla mehola ya sererwa ka go re se kgokagantšha ditiragalo ebile se a di laola ka gore se tšweletša nako le felo. O rumaka gore sephetho sa mongwadi se laolwa ke sererwa ebile se direla gore mmadi a kgone go bona ditiragalokgolo le moanegwamogolo (1995:20).

Prince (1987:246) o tšweletša ditiragalo bjalo ka tšohle tšeo di diragalelago baanegwa le maemo ao ba ikhwetšago ka go ona. O re baanegwa ke batho goba bakgathatema. Serudu (1989:49) o akaretša nako le felo ka gore ke tikologo yeo e šupago lefelokakaretšo, nako ya histori, mabaka a leago, tšeo go tšona ditiro goba ditiragalo tša sengwalo di phethagalago gona.

Gabotse diteng di akaretša tša lefase le mongwadi le mmadi ba le tsebago, le ge e ka ba la boikgopolelo. Ke lona le Groenewald (2000:62) a bolelago ka lona ge a re:

*Die werklikheid is vir die outeur en sy leser `n tussenwereldwat
onafhanklik van hulle bestaan, en ruimskoots met die
waarin hulle hulleslf bevind, ooreenkom.*

Go ka rungwa ka go re diteng ga se tša mongwadi, ke ditaba tšeo e lego kgale di le gona. Mongwadi o a di beakanya go hlama sengwalo. Ditaba tšeo di tlemaganywa ke sererwa.

1.5.2 Thulaganyo.

Thulaganyo ke legato la bobedi, la gare la sengwalo. Ke tlhamego ya ditiragalo, di ka latelana goba tša dio tšea tsela ye nngwe ya go se latelane go ya ka tetelo ya tlwaelo. Notestein (1974:52) le Jafta (1978:72) ge ba bolela ka thulaganyo, ba gatelela go

tsenelana ga ditiragalo gore di kgone go hlolana le go tšwela pele. Tennyson(1966:124) o hlatsela se ka go re:

Plot is the arrangement made by the playwright of events of the story of a play, an arrangement designed to show not only sequence but also cause and effect. Plot in its entirety is the pattern of interlocking events that propels a story forward from conflict to resolution.

Madden (1980:142), Maxwell-Mahon (1979:30) le Cohen (1973:68) ba fo re thulaganyo ke peakanyo ya ditiragalo. Foster (1927:116) yena o re: ‘A plot is also a narrative of events, the emphasis falling on causality’. Kgatelelo mo ke go re thulaganyo ke ditaba tšeo mongwadi a ikgethelago tšona, a di latelanya go ya ka mo di hlolanago ka gona.

Mojalefa (1995:16) yenage a bolela ka thulaganyo o re mongwadi o rulaganya ditaba ka go di lebanya le maikemišetšo goba tebanyo ya gagwe ka nepo ya go tšwetša moko wa ditaba pele. Maikemišetšo ao ke moko wa ditaba. Groenewald (1991:230) yena o re moko wa ditaba ke pego ya mongwadi yeo e sego ya mehleng yeo e kgethilwego malebana le ditaba goba ditiragalo tše a di lemogilego bophelong. Ge a laetša bohlokwa bja moko wa ditaba o re o swaraganya dithekniki tša thulaganyo gore di lebane. Culler(1972:224) ge a gatelela taba ya kgokagano yeo o re:

Theme is not the result of a specific set of elements but rather the name we give to the forms of unity which we discern in the text or to the ways we succeed in making various codes come together and cohere.

Groenewald (1993:3) ge a tšweletša mekgwa ya thulaganyo o re ditaba di ka hlalošwa ka botlalo goba tša rarantšhwa goba tša mathomo tša hlalošwa mafelelong. O tšwetša kgopolo ye pele ka go re thulaganyo ke peakanyo ya dithekniki ge di amana seng sa tšona, ge ye nngwe le ye nngwe e lebane le moko wa ditaba. Ge a hlabela pele o re

moko wa ditaba ke kokwane ye bohlokwa thulaganyong ya sengwalo. Shaw (1976:273) o kwana le Groenewald ge a re moko wa ditaba ke:

*The central and dominating idea in a literary work...
the message or moral implicit in any work art.*

Ke ka lebaka leo Serudu (1989:33) a hlathollago moko wa ditaba bjalo ka kgwekgwe goba tabakgolo ya sengwalo. Ge a tšwetša kgopolo ye pele Mojalefa:1995:27) o re moko wa ditaba ke thuto yeo mongwadi a ratago go e lemoša mmadi ka sengwalo sa gagwe. Ge a hlabela pele o re thulaganyo e lebane le mediro ya dielemente tša kanegelo le dithekniki tša go tšwetša moko wa ditaba pele. Groenewald (1991:22) o re thulaganyo ya maleba e fa sengwalo maatlakgogedi, kudu ge go tšweletšwa legato la thulaganyo, e lego thulano gomme se se direla gore mmadi a ipshine ka go bala sengwalo. O tšwela pele ka go fa magato a thulaganyo, e lego kalotaba, phekgogo, thulano, sehloa le tlemollo ya lehuto.

Go ka rungwa ka go re thulaganyo ke ka moo ditiragalo tša sengwalo di latelanywago ka gona. Ditiragalo di beakanywa ka tsela ye e lego gore tiragalo ye nngwe e tswala ye nngwe go fihlela ge seo mongwadi a ratago go se tšweletša se hlagišitšwe ka botlalo. Se se bitšwa moko wa ditaba. Ke ka fao go thwego moko wa ditaba ke molaetša/maikemišetšo/thuto/kgopolokgolo/kgwekgwe yeo mongwadi a ratago go e hlagiša ka sengwalo sa gagwe.

1.5.3. Mongwalelo.

Mongwalelo ke letlalo la boraro la ka ntle la sengwalo. Holman (1983:432-433) o re mongwalelo ke:

*The arrangement of words in a manner which at once best
expresses the individuality of the author and the idea and intent
of the author's mind.*

Cuddon (1977:366) le Abrams (1971:165) ba kwana le Holman ka go re ba tšea mongwalelo bjalo ka tsela yeo mongwadi a tšweletšago ditaba tša gagwe ka gona. Ge ba tšwela pele ba re ke ka mo mongwadi a laetšago bokgoni bja gagwe bja go direla gore sengwalo sa gagwe se goge šedi. Murray (1996:65) ge a tšwetša kgopolo ye pele o re mongwalelo ke kgetho le tirišo ye e nepagetšego ya mantšu. Ke ka lebaka leo polelo ya mongwadi, go akaretša dika, diema, dikapolelo, tshwantšhokgopolo, mehuta ya mafoko le tše dingwe di lego bohlokwa ge go lebelelwa mongwalelo wa sengwalo.

Groenewald (1991:6) ge a bolela ka polelo ka gare ga mongwalelo o re ge polelo e šomišwa ka mokgwa wo wa gore mongwadi a itlhalošē, go bolelwa ka setaele sa gagwe. Serudu (1989:3) o gatelela kgopolo ye ka go re setaele ke mokgwa wo mongwadi a tšweletšago dikgopolo tša gagwe ka gona. Ge a tšwela pele o re o dira se ka go diriša mantšu ka tsela yeo a ka gogago šedi ya mmadi le go tšweletša kwešišo ya sengwalo.

Ohmann (1972:36) o re setaele ke tlhalošo ya go teba ya go tsenelela. Ke seo se šupšago ke mongwadi a diriša mekgwa ya go fapana ya go hlagiša dikgopolo tša gagwe. Ge a tšwela pele o re setaele se amana le tsela goba mokgwa wa go tšweletša taba. O ruma ka go re setaele se lebelelwa ge go nyakwa kwešišo ya tlhalošo. Ka tsela yeo go hlokomedišiša setaele ke go tsinkela tlhalošo - ke kgwekgwe kwešišong ya tlhalošo.

Ge a tšwela pele o gatelela gore modiro wo bohlokwa wa mongwadi ke:

- (a) Go tšwetša pele megopolo ya gagwe gore e kwešišege gabotse, le
- (b) Go lebantšha tebelelo ya gagwe le khuduego ya maleba.

Pego/taodišo ye nngwe le ye nngwe ga e laetše se se itšego fela, e utolla le maikutlo goba boitshwaro bjo bo lebanego. Ka tsela yeo khuduego/maikutlo a tiiša bokgonthe bja taodišo/pego yeo gore mmadi a dumele se se hlagišwago. Mongwalelo o bonagatša semelo/seriti sa mongwadi le tebelelo ya gagwe. (1972:46-47)

Mathibe (2001:15) o tšweletša kgopolo ya gore mongwalelo o laolwa ke atmosfere yeo e tšwetšago moko wa ditaba pele. Scott(1986:27) yena o otlolla kgopolo ye ka go re atmosfere e tšweletšwa ke tikologo, nako le mabaka ao baanegwa ba phelago go ona.

Ge a tsinkela kgopolo ye ya mongwalelo Groenewald (2000:62) o re:

Omdat `n teks `n samehangende geheel vorm, en elke samestellende onderdeel daarvan, selfs die so gering soos `n foneemvariant, deur `n sentrale gedagte in onderlinge ewewig gebring word, mag `n fragment of fragmente daaruit, as verteenwoordigend van die geheel, vir ontledingsdoeleindes geselekteer en daarna ontrafel word.

Ke go re go nyakišiša mongwalelo, se bohlokwa ke go lemoga diphapantšhomongwalelo le go di hlatholla. Phapantšhomongwalelo ke kgopolokamano ka gobane ga e na tlhalošo ye e tiilego. Mohlala wa phapantšhomongwalelo ke tirišo ya moselana wa –**ana** polelong. O ka šomišwa go laetša bonnyane, go nyatša, bobotse le tše dingwe. Go di hlatholla go akaretša go di bapetša le diteng le go di tswalanya le diphapantšhomongwalelo tše dingwe.

Go ka rungwa ka gore mongwalelo ke polelo ye e šomišwago ke mongwadi go tšweletša sengwalo. Ke kgetho le tirišo ye e nepagetšego ya mantšu, tšeo di direlago gore ditaba tša sengwalo di kwagale, di be di be le maatlakgogedi.

1.6 KAKARETŠO

Diteng ke ditaba tše di hlalošago tše di diregilego, go ka thwe ke histori. Thulaganyo ke ditaba tše di bolelwago mo go diteng ge di rulaganywa. Setaele ke mokgwa wa go ngwala ditaba tšeo mongwadi a di rulagantšego mo go thulaganyo. Setaele se thuša mongwadi go itšweletša, se thuša mmadi go bala le go kwešiša sengwalo, gapegape se thuša go laetša maikutlo le tebelelo tša mongwadi mabapi le tše a ngwalago ka

tšona. Go lemogwa gore thulaganyo e na le seabe nyakišišong ye ka ge go se latelanye ditiragalo e le mokgwa wo mongwe wa go tšwetša kgegeo pele.

1.7 TSHEPEDIŠO YA DITABA.

Kgaolo ya mathomo e lebane le tlhalošo ya mathata ao a nepišago kgegeo bjalo ka mohutangwalo le bjalo ka sekapolelo gammogo le maikemišetšomagolo a nyakišišo ye. Godimo ga moo go tlo hlokomelwa le mekgwa ye bohlokwa yeo e tlogo šomišwa tshekatshekong ye gammogo le bohlokwa bja yona. Se sengwe se bohlokwa ke go tšweletša basekaseki bao ba šetšego ba nyakišišitše ka ga mathata a go nyako swana le a sererwa sa nyakišišo ye ka nepo ya go bonagatša phapano gare ga bohlokwa bja nyakišišo ye le tšeo tša ba bangwe.

Kgaolong ya bobedi go yo hlalošwa dikgopolo ka moka tša go nyalelana le kgegeo, e lego tshwantšhanyo, tshwantšhišo, tshegišo, metlae, dikwero, *parodile* kodutlo ka maikemišetšo a go tšweletša phapano gare ga dikgopolo tšeo le kgegeo bjalo ka kgopolokgolo ya nyakišišo ye.

Mo kgaolong ya boraro gona go tlo sekasekwa kgopolo ya kgegeo ka botlalo go lebeletšwe dintlha tše: tlholego ya yona, tlhalošo ye e tebilego ya kgegeo, mekgwa ya go tšweletša kgegeo, dielemente tša kgegeo, mehuta ya kgegeo gotee le mešomo ya kgegeo.

Malebana le kgaolo ya bone gona go tlo tsinkelwa kgegeo ka go šomiša kanegelo ya ‘Nna nka se je dipute...’ go tšwa go *Mantšhaotlogeleka* N. S. Nkadimeng.

Kgaolong ya bohlanano go tlo ahlaahlwa kgegeo go lebeletšwe kanegelokopana ya ‘Nka se sa boeletša’ go tšwa go *Medupi ya megokgo* ka D. L. M. Mpepele.

Kgaolong ya boselela go yo bapetšwa Nkadimeng le Mpepele go lebeletšwe dikanegelokopana tšeo di dirišitšwego lengwalophatišišong le.

Kgaolong ya bošupa go yo rungwa ka go akaretša dintlha le dikgopolo tšeo di tšweleditšwego ka gare ga nyakišišo ye.

KGAOLO YA BOBEDI

2.1 TLHALOŠO YA DIKGOPOLO TŠA GO AMANA LE KGECEO

2.1.1 Matseno

Go rarolla mathata a a tšweleditšwego ka godimo go nyaka gore kgopolo ye ya kgegeo e hlalošwe ka botlalo go akaretšwa le dikgopolo tše dingwe tše di nyalanego le yona, e lego tshwantšhanyo, tshwantšhišo, tshegišo, metlae, kwero, sengwalokekiši/parodi (*'parody'*), khomedi le kodutlo.

Dikgopolo tše di tlo hlalošwa ka boripana ka nepo ya go itswalanya le boahlamo bja nyakišišo ye. Victor Shklovsky ge a tsopolwa ke Stacy (1977:366), yo mongwe wa diketapele tša *'Russian Formalism'*, o amanya kgopolo ya *'defamiliarization'* (tsebišo ya go se tlwaelege) le dikgopolo tše tša ka godimo. O hlatholla gore go dirišwa dithekniki tša polelo go tšweletša ditaba tše di tsebegago ka tsela ye e sego ya tlwaelega. Ge a iša pele o kgonthiša gore lereo le le hlotšwe ke temogo ya gore polelo ye e šomišwago bathong ga e šišinye menagano ya bona ka ge e le ye ba e tsebago ebilego ba e tlwaetše. Ka fao taba ye e ile ya napa ya bolaya moya le lerato la go bala. Ka go leka go rarolla bothata bjo o napile o tlile ka tšhomišo ye e ikgethago ya polelo, yeo e loutšago menagano ya babadi ka ge e ba gapeletša go nagana.

Lee le Marion (1965:136) ba fo oketša ka go re ka tirišo ya dithekniki tše bjalo, go tšweletšwa polelo ye e fapanego le ya mehleng yeo e nago le maatlakgogedi. Ke ka fao Crawford (2002:210) a rego ka tirišo ya dibetša tša mohuta wo go tlošwa tirišo ya polelo ya ka mehla gomme legatong la yona gwa hlagišwa tlhalošo ye mpsha. Ka lehlakoreng le lengwe, Milubi (1990:37) yena o no gatelela gore go fetošwa polelo ya

go tlwaelega go ya go ya go se tlwaelege go tiiša le go humiša poledišano ya mehleng. Ge a tšwela pele o re tšhomišo ya mohuta wo polelong e dira gore mmadi a se tšee mantšu ka tsela ye a tšweletšwago ka yona, ke go re ka go realo, mongwadi o rata go tšweletša molaetša wo o rilego pepeneneng.

Bjale go yo hlalošwa dikgopolo tše ka boripana. Go thongwa ka tshwantšhanyo.

2.1.2 Tshwantšhanyo

Ge a hlaloša kgopolo ye ya tshwantšhanyo, Gray (1989:189) o re ke lentšu la Selatin leo le šupago 'go swana'. Ka fao ge, ge go lekolwa setlogo sa lereo le, Gray o tšwela pele ka gore ke kgopolo ye e thomilwego ke Bagerike bogologolong magareng ga ngwagakgolo wa bolesomešupa. Orthony (1979:186) o kgonthiša taba ye ka go re Bagerike ba be ba šomiša tshwantšhanyo go tšweletša le go gatelela dikgopolo tšeo ba bego ba rata go di hlagiša. Ke ka fao Gibbs (1994:112) a tiišago ka go re Bagerike ba be ba rata kudu go diriša kgopolo ya tshwantšhanyo ge go nyakwa go tswalantšha se go bolelwago ka sona le tšeo di sego tša tlwaelega. Ka tsela ye go tlo lemogwa gore kgopolo ye e bohlokwa kudu ka gobane e sa le e thongwa bogologolo go dirišwa.

Lutrin (2002:40) le Kennedy (2006:41) ge ba bolela seo tshwantšhanyo e lego sona ba no re e šupa ntlha e tee yeo dilo tše pedi di swanago/ kwanago ka yona. Ba re tshwantšhanyo ke papetšo ya dilo yeo e laetšwago ka mantšwana a go swana le bjalo ka. Ge ba tšwela pele ba re tshwantšhanyo e tšweletšwa ka tshwano, gomme ba diotlaleletša ka go re, gore tshwantšhanyo e hlagišwe gabotse, tšeo di bapetšwago e swanetše go ba dilo tša go fapana. Ke ka fao Randall (1935:46) yena a gatelelago ka la go re papetšo ya tshwantšhanyo e bonala gabotse ka ge mmadi/ motheeletši a bona/ ekwa tšeo di bapetšwago.

Ke ka tsela yeo Kreuzer (1955:74) a laetšago ka moo tshwantšhanyo e bego e dirišwa mehleng ya kgale ka gona, ka go re diboledi di be di thatafalelwa ke go tšweletša tšeo ba bego ba rata go di tšweletša ka ntle le go šomiša papetšo. Ge a iša pele o ruma ka go fa dinyakwa tša tshwantšhanyo ya mmakgonthe ka go re ka tshwantšhanyo go

gatelelwa papetšo ya dilo tša go fapana, ke go re tšeo di bapetšwago di swanetše go kwana ka se sengwe se se rilego. O re go swana moo go tšweletšwago e swanetše go ba gannete, ebile go amogelege, go be go kwagale ka tshwanelo. Ge a tšwela pele o re tshwantšhanyo ya mmapaale e ka hlangwa go tšwa mafapheng a go fapana a bophelo gomme papetšo ya go tšweletšwa ka tshwantšhanyo e direla gore mmadi a lemoge dilo tše pedi tšeo di bapetšwago.

Olatunji (1984:53) yena o lebanya tshwantšhanyo le sekapolelo sa go gatelela tlhalošo ya go swana le ya se sengwe. Go iša pele o bolela gore tšhomišo ya tshwantšhanyo e fihliša molaetša wa go nweša a mokgako kgopolong ya mmadi/ motheeletši ka lebaka la tirišo ya papetšo ye e rilego. Go ya pele o fo re ka tshwantšhanyo, boleng bja selo se tee bo kwantšhwa le bja se sengwe. Mohlala, motho o ja bjalo ka kolobe. Mo motho le kolobe ke dilo tše pedi tša go fapana le ge e le gore di a bapetšwa gomme gwa hwetšwa ntlha yeo di swanago ka yona, e lego go ja kudu/ megabaru. Shipley (1979:304) le yena o sa no gatelela go kwana ga dilo tše pedi ka go re:

The comparison of two things of different categories because of a point or points of resemblance, and because the association emphasizes, clarifies, or in a way enhances the original.

O ra gore ka papetšo go gatelelwa le go bonagatšwa tlhologo/ setlogo ya/sa sebapišwa. O šupa go se bolelele taba thwii, eupša go tšweletša taba ye e tlwaelegilego ka tsela yeo e utamilego ya go se tlwaelege. Go realo go ra gore tshwantšhanyo e šomišwa go laetša tsela yeo batho ba bonago dilo ka mokgwa wa papetšo ka gona. Go tlo gatelelwa gore dipapetšo tše dingwe ga di kwagale ka gore ke tša go tlwaelega ditšong tša batho. Mohlala wo mobotse wa kgopolo ye o tšweletšwa ke taba ya gore go dumelwa gore ditau di bogale, ke ka lebaka leo motho yo bogale a bapetšwago le tau.

Orthony (1979:176) o fa ditsela tše pedi tša go kwešiša tshwantšhanyo, e lego (a) temogo ya yona le tlhathollo ya yona le (b) lebaka la mongwadi la go e šomiša. Ge a bolela ka temogo ya tshwantšhanyo o re e na le leba la mohuta wa yona le le rilego,leo le dirišwago go bonagatša papetšo ka botlalo. O bolela gore kgato ya

mathomo ya go kwešiša tshwantšhanyo ke ponagalo ya pharologantšho ya papetšo. Ka morago ga magato a mmalwa a a rilego, mmadi o kgona go bolela ntle le tikatiko gore papetšo yeo ke tshwantšhanyo ka ge e sa bonwe le semeetseng. Go iša pele o sedimoša ka la gore mabakeng a mangwe tshwantšhanyo ga e goge šedi go swana le tshwantšhišo ka ge tshwano ya yona e le pepeneneng ebile e le ye telele. O gatelela gore ka lebaka la gore ga e re se ke seo, motheeletši/ mmadi ga a be le kgahlego ya kgopolo yeo e tšweletšwago monaganong wa gagwe. Seo se bolela gore tlhohlo ye bjalo ga se ya go ntšha kgopolo ya mmadi dikudumela ka ge a lemoga tlhalošo ya ditaba gabonolo. Ge a tšwela pele o re sebaka sa go tsoša moya wa go dira dinyakišišo ka tshwantšhanyo se fokotšwa maatla ke papetšo ya mohuta wo. O utolla gore mabakeng a mantši papetšo ye ya molaleng e senya papetšo ye maatla ka tirišo ya mantšwana a go bapetša. Go hlatsela taba ye Ricoeur (1978:25) o dio re:

Simile is a developed metaphor - The simile says 'this is like that' whereas the metaphor says 'this is that'.

Tshwantšhanyo ke tshwantšhišo ye e hlabologilego yeo papetšo ya yona e khutilego. Godimo ga moo go ka thwe phapano gare ga dikapolelo tše, e lebane le kopafatšo ya tirišo ya polelo ya mantšwanatshwantšhanyo. Ke ka fao go thwego le tshwantšhišo ke tshwantšhanyo yeo e kopanafaditšwego. Goetz (1990:60) o tšwetša pele taba ye ka go re ka dingwalong tshwantšhanyo e ka nepiša se se rilego, ya ba ye telele ya go se kwešišege. Ka lehlakoreng le lengwe Williams (2001:224) o dio re tshwantšhanyo e lebane le sebapiši le sebapišwa.

Ge a hlagiša ponagalo ye nngwe, Gibbs (1994:125) o re tshwantšhanyo e tšweletša kgegeo ge e bonagatša tše di bego di se tša letelwa go swana le ge motho a ka re felo ka mo go fiša tše o ka rego go goditšwe mollo mola go tonya la go šiiša. O re ka tsela ye tshwantšhanyo e tšweletša tshegišo. Ge a iša pele o re mabakeng a mangwe 'bjalo ka' ga e šomišwe e le ge dipapetšo tše di dirwago di fapana ka boleng bja tšona.

Brooks (1948:239) o kgonthiša gore tšhomišo ya tshwantšhanyo e tšweletša mehuta ye mebedi ya tshwantšhanyo, e lego (a) tshwantšhanyo ya go ba molaleng, ya go bonala ebile e kwešišega gabonolo le (b) tshwantšhanyo yeo e ukangwago mola e sa

tšwelele gabotse. Ge a hlaloša tshwantšhanyo ya go ba molaleng, ya go bonala ebile e kwešišega gabonolo o re ke papetšo yeo dintlha tša tšeo di bapetšwago di fiwago gomme mmadi a swanelwa ke go nyakišiša seo se tšweletšwago ke dintlha tšeo. Go ya pele o re mabakeng a mangwe dintlha di fiwa ka moka gomme mmadi a kgona go bona le go kwešiša tshwantšhanyo gomme se se laetša gore tshwantšhanyo e tumile ka go šomišwa le tlhalošo ya go kwešišega ya seo se šupšago.

Ge a hlaloša tshwantšhanyo yeo e ukangwago o re ke tshwantšhanyo yeo go ka thwego e khutile. Yona ga e tšweletše dintlha ka botlalo, e fa mmadi sebaka sa go itemogela ntlha yeo dibapetšwa di swanago ka yona gapele gore e šupa eng. Keith (1914:10) o tšweletša mehuta ye mengwe ye mebedi ya tshwantšhanyo, e lego tshwantšhanyo ye telele le ye kopana. Ge a bolela ka ga tshwantšhanyo ye telele o re e hlagišwa ka molokoloko wa dithabe: thabe ya mathomo e bonatšantlha ya papetšo mola dithabe tša go latela di no tšweletša tshedimošo ya go se amane le papetšo; gomme thabe ya mafelelo ya bonagatša tirišo ya papetšo.

Ge a hlaloša tshwantšhanyo ye kopana o re yona ga e na dintlha tše ntši tša go e hlatholla. Ka lehlakoreng le lengwe o re papetšo ya tshwantšhanyo yona e laetšwa ka go diriša dilo tša go fapana go swana le mehlare, diphoofolo, dilo tša tlhago le tše dingwe. Go ya pele o re ka moo dilo di swantšhwago ka tshwantšhanyo ye kopana ka gona, ga go swane le ka moo di swantšhwago ka tshwantšhanyo ye telele: ye kopana ga e hlalošege boleta ka ge e se na dintlha tše dintši tša go e hlatholla. Gantši ga go na go swana gannete gare ga dilo tšeo di bapetšwago; di no swana ka dikanyana tšeo di bonalago ka ntle fela. Ke ka lebaka leo a rego dika tša tshwantšhanyo di bonala ka ntle mola tša tshwantšhišo di le ka gare, ke go re di nyaka kwešišo ye e tseneletšego.

Mashabela (1979:24) yena ge a godiša tlhalošo ya kgopolo ya tshwantšhanyo, o re:

A simile is a figure of speech in which similarities between objects that is usually regarded as not similar is expressed. A characteristic that exist in both is selected to form the basis of this association

O bolela go re sebopego sa tshwantšhanyo se theilwe godimo ga kwano ya dilo tšeo di hlalošwago ka go se swane. Ka lehlakoreng le lengwe Nokaneng (1999:234) yena o bona kgopolo ye bjalo ka sekapolelo seo ka sona tšeo di swanago di tšweletšwago magareng ga dilo tše di sa swanego.

Go ka akaretšwa ditaba tše ka go re Mooi (1976:64) o nepile ge a re tshwantšhanyo e swantšhwa le tshwantšhišo ka ge bobedi e le dikapolelo. Ke go re ke dithekniki tša go bapetša ebile gape tshwantšhanyo e hlagiša molaetša wa seka le wa pepeneneng. Hintikka (1994:4) o ruma ka go re phapano gare ga tshwantšhanyo le tshwantšhišo ke go re ka tshwantšhanyo go gatelelwa tshwantšhanyopapetšo ya pepeneneng mola ka tshwantšhišo papetšo e le ye e utamilego.

2.1.3 Tshwantšhišo

Gray (1989:121) le Gluckberg (2000:134) ba re tshwantšhišo ge e tlo hlaga ka Seisimane e tšwa lentšung la Segerike e lego '*metaphora*'. Ba re lentšwana le le bopilwe ka '*meta*' yeo e šupago mošola le '*pherein*' yeo e bolelago go rwala. Se se ra go re '*metaphore*' e hlaloša go rwalela ka mošola. Gray o re tlhalošo ye ya tshwantšhišo e šupa tshepedišo yeo ka yona dintlha tša X di fiwago Y gore X ebolelwe tše o ka rego ke Y. Go ra go re dilo tše pedi tšeo di sa swanego di tšewa o ka re di a swana ka lebaka la dintlha tšeo di kwanago ka tšona. Taba ye e gatelelagore go se tlo thwe X e swana le Y empa go thwe X ke Y. Ge a tšwela pele o re tshwantšhišo e thomile e tšwelela fela ka bomolomo.

Gluckberg gona letlakaleng la ka godimo yena o re ka tshwantšhišo, selo se sengwe se bolelwa ka tsela yeo se bonwago se swanetšana le se sengwe ka gona. Ge a tšwela pele o re tshwantšhišo e bohlokwa ka ge e le tsela e nnoši yeo go kgonwago go tšweletša sa mafahleng ka ge polelo ya mehlang e palelwa ke go dira bjalo. Tlhalošo ye e laetša gore ka tshwantšhišo selo se emela se sengwe.

Ricoeur (1978:19) yena o hlaloša tshwantšhišo bjalo ka bokgoni bja go fa selo leina la se sengwe. Ge a iša pele o re tshwantšhišo e lebane le go hlagiša molaetša wo o kgopetšwego, wa go fapana le wo o tšweletšwago ke mantšu. Bothakga bja

tshwantšhišo bo nepiša phetošo ya leina le le tsebegago/ tlwaelegilego. Go ya pele o re tshwantšhišo e rwelwe ke phamogo tirišong ya mehleng ya polelo. Go tšwetša taba ye pele Miall (1982:22) o re phapogo ye bjalo e ama go fetša tlhalošo yeo e tšweletšago go swana gare ga se se hlagišwagoke tshwantšhišo le se e se šupago. Ge a hlaloša go ya pele o re tshwantšhišo e na le ditlhalošo tše pedi: (a) ya mehleng le (b) ye e utamilego. O re gore tshwantšhišo e kwešišwe gabonolo, tlhalošo ya pepeneneng e kgaphelwa ka thoko ka ge e bonala e se ya maleba gomme polelo ya lebelelwa lefsa. O re go tšea nako go kwešiša tshwantšhišo go feta tlhalošo ya pepeneneng yeo e lemogwago fela ka go balwa gatee.

O hlatholla gore tabakgolo ka tshwantšhišo ke go lemoga go swana ga dilo tše pedi tše di tšweletšwago. O re se se kgonagala ka go tšea dika tše di tswalantšhwago le selo sa mathomo gomme sa bapetšwa le tša selo sa bobedi. Molaetša wa maleba wa tshwantšhišo ga o amane felo le mantšu ao a o hlagišago le ge e le gore mantšu ao ke ona a lego bohlokwa kwešišong ya molaetša woo. Tabakgolo ga e godimo ga lentšu goba leina leo le rwelego tlhalošo eupša e theilwe godimo ga mareo ao phetošo e bonagatšwago ka ona.

Ke ka fao Randall (1935:46) a rego tshwantšhišo ke papišo ya dilo. Papetšo ye ga e hlalošwe ka ge e laetšwa ka lentšu le tee fela. Ke ka mokgwa wo Mooi (1976:23) a bolelago gore tshwantšhišo ke papetšo ye kopana. Ke ka tsela yeo ge, go ka thwego tshwantšhišo ke tshwantšhanyo yeo mantšu a mangwe a tlogetšwego go yona. Ge a tšwela pele o hlatholla gore go na le tshwantšhišo (a) ye e phelago le (b) ye e hwilego. Ye e phelago ke ye e hlotšwego ke modiriši wa yona mola ye e hwilego e šupa mokgwa wo o tlwaelegilego/ tsebegago wa polelo, wo o se sa gogago šedi ka ge e le kgale o šomišwa. Godimo ga moo o bolela gape le ka tshwantšhišo ye e tiilego le ye e fokolago. Go tia goba go fokola ga tshwantšhišo go laolwa ke go bamolaleng ga lentšu le tshwantšhišo ye e theilwego godimo ga lona.

Ge a gatelela gore tshwantšhišo ga e kgaogane le papetšo, Hegel kago Mooi (1976: 29) o retshwantšhišo ke mokgwa wo mokopana wa papetšo. Se se gatelela gore tshwantšhišo ke mokgwa wa go bapetša wo o kopanafaditšwegoka nepo ye e rilego. Ge a gatela pele o re tshwantšhišo ke mokgwa wa go lemoga selo go ya ka se sengwe.

O ra go re selo se kwešišwa go ya ka dintlha tša selo se sengwe, ke go re, ge go thwe se ke seo, dintlha tše di bonalago go selo se sengwe, di thuša go fa tlhalošo ya se sengwe.

O sa bolela gore go na le mohuta wa tshwantšhišo mo go nago le go swana gare ga tlhalošo ya pepeneneng le ye e khutilego ka ge bobedi di na le ntlha ye di swanago ka yona. O sedimoša gape le ka mohuta wo mongwe wa tshwantšhišo moo mantšu a go tšweletša tshwantšhišo a lego molaleng ebilego a kwešišega, gapegape a le boleta go hlagiša tlhalošo ya yona ka ntle le go leka go ahlaahla se se šupšago ke mantšu ao. Tyler (1978:316) yena o re tshwantšhišo ke ge selo se bitšwa ka seo se swantšhwago le sona. Ge a tšwela pele o re tshwantšhišo e theilwe godimo ga go swana go go bonalago gare ga dilo tše pedi. O re tlhalošo ya pepeneneng ke yeo e tšweletšwago ke mantšu, ka fao e kgatha tema ye bohlokwa tlhalošong ya tshwantšhišo.

Bracher (1937:12) o re setlogong sa yona, tshwantšhišo e tšweletša dikgopolo ka godimo ga tšeo batho ba di tsebago, ke go re e hlagiša tšeo di sa bonwego ka mokgwa wa go šomiša tšeo di bonwago go fa seswantšho sa tšeo di sego tša tlwaelega ka go šomiša tšeo di tlwaelegilego. Ge a hlabela pele o re tshwantšhišo e thuša go bonagatša dilo tša go se bolelege ka go diriša mareo ao a tlwaelegilego. Ke ka lebaka leo a rego tshwantšhišo ke sekapolelo seo ka sona lentšu le phagamišetšwago tlhalošong yeo e sa le šupego. Sebakeng sa go bapetša dilo, dilo di swantšhwa ka go tšea leina goba seka sa se sengwe gomme sa fiwa se sengwe. O tšwela pele ka go fa mešomo ye e latelago ya tshwantšhišo:

- (a) E thuša go bonagatša kgopolo ye e ka se tšweletšwego gabonolo ka tsebo ya seboledi,
- (b) E humiša tlotlontšu ya batho, ebile gape
- (c) E dira gore dilo tše go bolelwago ka tšona di bonwe ka leihlo la kgopolo.

O gatelela gore tshwantšhišo ga se papetšo. Ge dilo tše di swantšhwago di wela legorong le tee, gona ke papetšo; e ba tshwantšhišo ge di wela magorong a go fapana.

Redfern (1984:97) yena ge a bolela ka tshwantšhišo o sa kgonthiša gore e gapeletša mmadi go nagana, go bona le go kwa ka nako e tee ka ge e na le tlhalošo ye e

khutilego le ye e lego pepeneneng. Ka lehlakoreng le lengwe, Hintikka (1994:137) o re tshwantšhišo e bohlokwa polelong ka ge mabakeng a mangwe e le mokgwa o nnoši wo go ka bolelwago se se šupšago ge go šetše go hlaelelwa mareo. O ra gore tshwantšhišo ke sebetša sa maleba tlhathollong ya maemo a mafsa ka ge e kgontšha batho go hlaloša maemo ao a theilwego godimo ga tše ba di tsebago.

Orthony (1979:29) o re katlego ya tshwantšhišo ke ge e lemogwa mo poledišanong goba polelong le ge e le sengwalong gomme ya tšewa bjalo ka thai ya go nyaka nyepollo. Ge a iša pele o bolela gore ka go lebelela molaetša wa pepeneneng ka leihlo le bogale, go hlola gore molaetša wa go iphihla o kwešišege gabonolo gomme tebelelo ye bjalo e phethagatšwa ke tsebo ye e lekanego ya mareo ao a tšweletšwago tshwantšhišong. O ra gore tshwantšhišo e lebane le kgonagalo ya se se šupšago. Ke go re seboledi le motheeletši ba tseba gore tlhalošo ya mantšu ao a bolelwago, ga a bolele se se nepišwago. Ka fao go bohlokwa go kgona go lemoga tshwantšhišo. Ke go re go kgona go fapantšha tshwantšhišo le mafoko a mangwe ao seboledi se sa a šupego mo polelong yasona. Ka wona mokgwa woo tshwantšhišo e hlagiša kgegeo.

Go kwešiša tshwantšhišo, mmadi le motheeletši ba swanetše go ba le tsebo le temogo tša go feta tšeo mongwadi a nago natšo. Le ge mantšu a seboledi a fapana le se seboledi se se šupšago, se ga se re gore go bile le phetogo ya molaetša mantšung ao a bolelwago; e no ba gore se seboledi se se bontšhago se fapana le mantšu ao a šomišwago. Tabakgolo ka tshwantšhišo ke go hlaloša se se šupšago ke mantšu le kamano, e sego gore seo se bolelwago se fetoišitše tlhalošo. Ka tsela yeo go bohlokwa go lemoga tlhalošo ya seboledi go motheeletši/ mmadi gore a tle a kwešiše se se šupšago ke polelo ye e dirišwago. Lefoko le lengwe le le lengwe la tshwantšhišo le na le dikarolo tše pedi, e lego tlhalošo ya kakaretšo ye e hlathago kgopolo ye e tšweletšwago, le mantšu a a šomišwago go bonagatša kgopolo yeo.

Ka thokong ye nngwe ge Sacks (1974:30) a hlaloša tshwantšhišo o re e lebane le go hlagiša taba ka tsela ye nngwe. O laetša phapano gare ga se se šupšago ke mantšu le se mongwadi a se bontšhago ka mantšu ao. O re ka tshwantšhišo mantšu a mangwe a humana ditlhalošo tše mpsha goba ditlhalošo di ka oketšega. O re taba ye e direga gantši mohuteng wa polelo ya go ba le ditlathollo tša go feta e tee. Kennedy (2006:

57) o tlaletša taba ye ka go re tshwantšhišo ga e gapeletšege go šomiša palo ye e itšego ya tše di bapetšwago. Ka fao mabakeng a mangwe, tshwantšhišo e godiša tlhalošo ka go tšweletša se sengwe moreromogolo e le go šupa se sengwe. O re go bopa tshwantšhišo ke go bitša selo ka leina le e sego se se nepišwago ka go nyalantšha selo le se sengwe go bonagatša dintlha tše di bego di sa lemogwe goba di sa tsebje peleng.

Green (1976:6) o re tshwantšhišo e swanetše go hlokomelwa ge go hlalošwa kgegeo ka lebaka la gore bobedi di bolela se di sa se hlathego. O re phapano gare ga tšona ke gore tshwantšhišo e gatelela tswalano gare ga dilo tše pedi tše di swantšhwago mola kgegeo e gatelela se se di fapantšhago. Ka tsela yeo tlhalošo ya tšhwantšhišo e kwana le se e se šupago mola kgegeo e tswalanya ditlhalošo tše di laetšago go se swane goba phapano magareng ga tšona. Go ya pele Barbe (1995:86) o bolela gore tswalano gare ga kgegeo le tshwantšhišo e lebane le gore kgegeo e šomiša tshwantšhišo go tšweletša morero wa yona. O re taba ye e ka tšweletšwa ka go šomiša tshwantšhišo ya go tlopelwa/ feta tekano goba go swantšha dilo tše di sa tsenelanego. Ge a tšwela pele o re tabakgolo ka tshwantšhišo ke gore ga e swantšhe dilo tše pedi go swana le tshwantšhanyo; e a di lekantšha, ya bitša selo go ba se se lekantšhwago le sona.

Go lemogwa gore Hintikka (1994:137) o bolela ka mehuta ye ešupago ya tshwantšhišo, e lego:

- (a) **Ya go kopanafatšwa**, e le ge a šupa tshwantšhišo yeo e sa tšweletšwego ka botlalo, yeo mantšu a mangwe a tlogetšwego.
- (b) **Ya tiragatšo**, e le ge a hlatholla tshwantšhišo yeo e bonalago le go kwešišega kudu ditiragalong go feta ge e ngwadilwe.
- (c) **Ya kakanyo**, e le ge a bontšha tshwantšhišo yeo papetšo ya yona e sa hlalošego selo thwii gore se ke seo, empa e akanya go swana gare ga dilo tše pedi.
- (d) **Ya go amana le peakanyo ya mantšu**, e le ge a bolela ka ga tshwantšhišo ye e bonalago gabotse mantšung a a dirišwago go e tšweletša. Mmadi ga a sware bothata go bona tše di bapetšwago ka ge di beakantšwe gabotse ka mantšu. Go

ka tšea mmadi nako go lemoga dintlha tše di bapišwago go ya ka fao di swanago.

- (e) **Ya tšhišinyo le morero**, e le ge a hlaloša tshwantšhišo ye e šišinyago kamano gare ga dilo tše pedi ka maikemišetšo a go phethagatša morero wo o rilego.
- (f) **Ya go bonwa**, e le ge a gatelela tshwantšhišo ye e tšweletšwago ka diswantšho, mešomo ya bokgabo, ya go betlwa, ya difilimi le ye mengwe. Babogi ke bona ba kgonago go lemoga tshwantšhišo yeo e hlagišwago.
- (g) **Ya polelo**, e le ge a bontšha tshwantšhišo ye e tšwelelago gabotse ka bomolomo. Ke go re ge motho a bolela goba batho ba boledišana le ge polelo e tšweleditšwe ka mokgwa wa go ngwala motheeletši/ mmadi o itemogela yona ka go bala. Ka fao e hlohleletša kwešišo ka go loutša kgopolo. O gatelela gore polelo ya go tšweletša tshwantšhišo e swanetše go ba therešo, ke go re tše di bapetšwago di kwantšhwa ka go kwagala.

Ka lehlakoreng le lengwe, Bracher (1937:33) yena o no akaretša ka go farologanya tshwantšhišo le tshwantšhanyo ka go fa dintlha tše di latelago:

- (a) Tlhalošo ya tshwantšhanyo e letše mantšung a a šomišwago mola tshwantšhišo yona e efa mantšu ao tlhalošo ye nngweye mpsha.
- (b) Tshwantšhanyo e tšweletša tlhalošo polelong mola tshwantšhišo e ka hlola kgakanego ka ntle le ge tše di swantšhwago di le molaleng.
- (c) Tshwantšhanyo e hlaga ka mokgwa wa taelo mola tshwantšhišo e thabiša ebile e goga šedi.
- (d) Tshwantšhanyo e fa tlhalošo ya se sengwe ka se sengwe mola tshwantšhišo e tsoša phišegelo/ maatlakgogedi.

Ka fao ge, go ka rungwa ka go re phapantšhotlhalošo e bohlokwa mabapi le dikgopolo tše ka gobane ke yona e aroganyago kgegeo le tshwantšhanyo gammogo le tshwantšhišo gore go tle go bewe phapano pepeneneng magareng ga dikgopolo tše.

2.1.4Tshegišo

Cuddon (1992:433) o tswalantšha tshegišo le semelo sa motho. Ge a hlaloša tlholego ya tshegišo o fo re ke *'humour'* ye e tšwago lentšung la Selatini e lego go šupa 'monola'. O realo ka ge bomeetse bja mmele bo laolwa ke diela tša mmele tše nne, e lego madi, boriri, nyoko ye modipa le ye ntsho le diela tše dingwe, di emela sebopego sa motho, e lego semelo, monagano, botho le mekgwa. O bolela gore bomeetse bja mmele bo ntšha moyafalo yeo e amago bjoko gomme bja (bomeetse bjo) tšweletša mekgwa ya motho.

Brenner le Raddy (1990:22) yena o tšea tshegišo go akaretša mareo a a ka godimo ka moka, e lego semelo, monagano, botho le mekgwa. Ge a iša pele o no re tshegišo e šupa se motho a ipshinago ka sona. Ka lehlakoreng le lengwe o re tshegišo ke mohutangwalo wo o rilego. O bapetša tshegišo le senoki sa go natefiša dijo ebile o e tšea bjalo ka mokgwa wa go hlasela le wa go iphemela. Le ge e sa bonwe ka mahlo, e tliša phapano ye kgolo polelong. O re lesego la go tšweletšwa ke tshegišo le gabedi: ka thoko ye nngwe le tliša lethabo le kgahlego mola ka lehlakoreng le lengwe le bontšha kgegeo le kwero.

Freud (1960:132) o bolela le ka mahlakore a mangwe a mabedi a tshegišo. O re motho a ka e bonagatša ka boomo goba ka maikemišetšo. Ge a hlabela pele o re gantši tshegišo e tšwelela maineng a baanegwa le a mafelo, moo ditiro tša baanegwa le ditiragalo tša mafelo di ka bolaišago motho disego. O re gore tshegišo e lemogwe, molaetša wo mofsa o swanetše go utollwa go tšwa go woo o hlagago.

Nelson (1990:27) o fo tšweletša ditlhalošo tše tharo tša tshegišo, e lego:

- (a) Tlhalošo yeo e tšweletšwago ke lesego la motho ge a ikwa a le ka godimo ga batho ba bangwe.
- (b) Tlhalošo ye e sego ya swanela, yeo e hlagišwago ke lesego la ge gotšwelela dilo tše di sego tša tlwaelega, tša go se swanele.
- (c) Tlhalošo ya go bonagatša monagano wa lephefo, yeo e tlaleletšago ya peleng.

Ge a gatelela tlhalošo ye ya boraro o re ke sebetša se bohlokwa ge motho a nyaka go phološa lesego kamanong le lehloyo; ebile e thuša go hlaloša tšweletšo ya metlae. Ge a sedimoša gape o re botsebotse tshegišo e hlolegile go tšwa go merero ya bošaedi goba ye e sego ya maleba ya go hlatholla lesego bjalo ka taetšo ya boikgogomošo bja lefeela.

Ge a efa mešomo ya tshegišo, Nelson mo letlakaleng leo o re e ka tiišetša bophelo setšhabeng goba ya hlola tlhakatlhakano. O re e ka tiišetša gore bophelo ke mpho ya Modimo goba ya ganetša bophelo ka ge e le bjo bobo. E ka amogela bophelo bjalo ka selo sa maemo a fase, mola ka lehlakoreng le lengwe e tšweletša tumo go tše e lego tša godimo. O tšwela pele ka go fa mehuta ye e latelago ya tshegišo, e lego:

Tshegišo ya go tšweletšwa ka polelo: Ye ke tshegišo yeo e theilwego godimo ga tlhalošopedi. Tshegišo ya mohuta wo e šupa tirišo ya mantšu, dikafoko, mafoko le mebolelo yeo e ka kwešišwago ka ditsela tša go fapana ebile di thulana. Hill (1988:66) o re gantši tshegišo ya mohuta wo e tšwelela ka moo tshwantšhišo e hlakahlakantšhwago ka gona. Ge a iša pele o re tshegišo ya mohuta wo e bonala maitekelong a go ekiša tshwantšhišo ya nnete, moo go šomišwago mekgwa ye e latelago ya go tsoša tshegišo: go ekiša, go ikgakantšha, go tšweletša nyanyeng, pheteletšo ka diswantšho, parodi, kganetšo le tše dingwe.

Tshegišo ya mosepelo: Ye yona e lebane le go šomiša ditho tša mmele le dika tša sefahlego. Nelson (1990:44) o re motho o kgona go itira tša go segiša gore a segiše batho ba bangwe, go swana le ge motho a dira tša bošilo e se gore ke lešilo, maikemišetšo e le go segiša batho.

Kekišo: Yona ke mokgwa wo mongwe wa go tšweletša tshegišo. Mo tshegišo e tšweletšwa ka go ekiša motho, e ka ba ka mokgwa wo a bolelago, sepelago, bjalobjaloka gona.

Tshegišo ya papetšo: Mo gona ditiro tša motho wa kgobe di bapetšwa le tša motho wa go se hlamatsege. Ntlha ya go re tše motho a di dirago di swana le tša go dirwa ke motho wa go se tsebalege, di dira gore modiri wa tšona a segwe.

Tshegišo ya maemo: Ke yeo e ithekgilego ka go tlontlolla, moo motho a bewago maamong ao ditiro tša gagwe di segišago.

Tshegišo ya pheteletšo: Ke moo ditiro tša motho di hlalošwago ka tsela ya go di feteletša. Batho ba hwa ka disego kudu ge ba lemoga gore ditiro tše di hlalošwago ga di kgonagale bophelong.

Tshegišo ya nyefolo: Ke ge motho a išwa fase ka go tšweletša pepeneneng mediro ya gagwe ya go swabiša.

Tshegišo ya go bololla: Ke ya ge tšeo di bego di sa tsebje di tsebagatšwago, gomme diphiri di utologa.

Tshegišo ya tetelo: Ke ge batho ba ipolaiša disego ge ba lebeletše batho ba letile ka tlhonamo kganthe tšeo ba di letilego ke mantlwantlwane fela.

Ka lehlakoreng le lengwe, Freud (1960:168) yena o no bolela ka mohuta wo mongwe wa tshegišo wa go nyaka go swana le metlae. A re ke tshegišo ya sebjana yeo e nogo tsoga go se go letelwe. O re tshegišo ye, bjalo ka ge leina la yona le itlhaloša, e tšwelela kudu baneng le bathong bao kwešišo le bohlale bja menagano ya bona di tšewago go lekana le tša bana. Ge a hlaloša go ya pele, o re tshegišo ya mohuta wo e akaretša tshegišo ya go ikiša fase - bana ba thaba, le go sega kudu ge motho yo mogolo a ikiša fase maamong a bana; a apola maatla le maemo a gagwe a bogolo, a raloka le bona o ka re ke thaka ya bona.

Ge a tšwela pele Freud (1960:181) ohlatholla tshegišo ka go re e hlagišwa gare ga batho ba bararo. Wa mathomo ke molemogi wa tshegišo, wa bobedi ke yo tshegišo e lemogwago go yena, wa boraro ke yo a botšwago tshegišo. Yo wa boraro ke yena a tiišago le go oketša tshegišo ka go hwa ka disego. Ge a tšwela pele o re tshegišo e amana kudu le go hlabisa metlae. Sa go direla gore batho ba sege ke se e lego botlaela ka lehlakoreng le lengwe, mola ka go le lengwe selo seo se tlwaelegile. O ruma ka go re tshegišo e fapana le metlae ka gore e a lemogwa mola metlae e hlabja. O re gantši tshegišo e tšwelela bjalo ka temogo ye e sego ya maikemišetšo go tšwa kanegelong ya leago.

Groenewald (1993:64) yena o re tshegišo e lemoša mmadi bošaedi bjo bo lebanego le batho. O iša pele ka go re tshegišo e swana le kgegeo ka gore bobedi di šomiša thekniki ya phapantšho. Barbe (1995:94) o hlatsela taba ye ya phapantšho ka gare ga tshegišo ka go re e laetša bohlokwa bja phapantšho tshegišong. Ge a tšwela pele o re

kgegeo e tšewa bjalo ka tshegišo ebile e thuša go tšweletša tshegišo. Nash (1985:80) o bontšha se ka go re kgegeo ke ntlha ye bohlokwa ya tshegišo. Fine (1983:44) yena o no godiša nyalelano gare ga metlae le tshegišo ka go re ka tshegišo go tšwelela metlae mo poledišanong.

McGhee (1979:83) ore go na le tswalano gare ga kgegeo le tshegišo, ka go re lethabo ka kgegeo le oketšwa ke go swaba goba kgakanego ye e bonalago go mogegewa ge a tlabja ke maemo a ditaba. O tšwela pele ka go re bobedi di laetša go dirologa ga tše di bego di se tša emelwa. Ge a tšweletša tswalano gare ga tshegišo le kodutlo, Mkonto (1988:7) yena o hlaloša gore ka gare ga tshegišo go na le diponagalo le dintlha ka moka tša go amana le kodutlo. Randall (1935:18) le yena o fo nyalantšha tshegišo le kodutlo ka go re tshegišo e bohlokwa kudu ge e bapetšwa le kodutlo ka gore e fodiša bohloko bja go solwa.

2.1.5 Motlae

Chiaro (1992:2) o re motlae ke go ralokiša mantšu. Ge a tšwela pele o re motlae o nyalelana kudukudu le tshegišo ka ge o hlabja ka maikemišetšo a go segiša. O hlatholla gore tša go segiša tše di tšweletšwago, ga di segiše ka mehla, di laolwa ke nako le lefelo tše di hlagišwago go tšona le gore motlae woo o lebantšhitše bomang. Ge a hlagiša kgopolo ye go ya pele Scott (1986:201) o re motlae o bose ge o bolelwa gatee gomme wa latelwa ke lesego, ka gore ge o ka boeletšwa gantši le gantši ga o sa segiša ka gobane ga e sa ba motlae.

Butcher (1985:127) yena o re ka go hlaba motlae, bohlokwa bja taba ga bo sa ba godimo ga tiragalo yeo, empa bo thewa godimo ga gore taba e tšweletšwa bjang. Hill (1988:70) yena o dio re motlae o bose kudu ge o tšwelela e le molokoloko gagolo ge o bopa sehloa sa motlae. Ka go realo o oketša lesego. Ge a hlabela pele o re bose bja motlae bo letše magetleng a bokgoni bja go hlaba motlae wa mohuta woo go feta diteng tša motlae wo mobjalo. Go ya pele o hlopha dithai ka fase ga motlae ka ge di tšweletša dipotšišo tša go hloka dikarabo tša maleba.

Miall (1982:58) o hlagoša ponagalo ye nngwe gape ya motlae ka go re ka motlae, tlhalošo ye e lebeletšwego e tšeelwa legato ke ye e bego e se ya emelwa. O tšwetša taba ye pele ka go re motlae o hlagošwa ke kgohlano gare ga dikarolo tše pedi tša tlhalošo. Sacks(1974:96) yena o re gantši motlae o bonagala polelong ya batšwantle, kudu ge batheeletši ba ipona go ba ka godimo ga bona goba go ba phala. O hlatholla gore go na le motlae wa go se bonagatšwe ka polelo, go swana le difilimi moo go sa bolelwego e nogo ba diswantšho fela, ke go re tlhalošo ka dikgatišo le diswantšho tša go kwera fela. Ke ka lebaka leo Wilson (1979:2) a hlalošago motlae ka go re *'joke is any stimulation that evokes amusement and that is experienced as being funny'*. Yona kgahlišo ye a bolelago ka yona e godiša motlae polelong.

Go godiša ditaba tše Orthony (1979:465) o re go hlaba motlae go swana le go tšweletša taba goba ngangišano gomme ya atlega ge e theilwe godimo ga tše di tsebjago ebile di kwešišwago ke mohlabi le batheeletši ba yona. A re ga se gwa swanela go ba le kgopolo ye mpsha ka gare ga motlae ebile ga se gwa swanela go nyakwa tsebo ye nngwe gore o kwešišwe. Ka lehlakoreng le lengwe Gray (1989:115) o bona motlae bjalo ka mokgwa wa go hlagoša khomedi ya fase.

Godimo ga fao, Freud (1960:9) yena o gatelela gore go na le tswalano gare ga motlae le tshegišo ka tsela ya pheteletšo gore o bonagale bokakahlolo ya go tšweletša phapantšho ya go segiša. Go tlaleletša kgopolo ye, Herbert (1966:10) o re motlae e no ba go bapala ka dikgopolo. Ge a iša pele o re motlae e no ba bokgoni bja go bona dilo tša go swana gare ga tša go se kwane, goba gona go bona go swana ga dilo go go iphihlilego. Nichols (1971:101) o otlolla kgopolo ye ka go re go na le motlae woo go wona go se nago go bapetša, moo motho a sa itapišego ka go bona go swana gare ga dilo. Ge a iša kgopolo ye pele o re motlae ke bokgoni bja go nyalantšha dikgopolo tše ntši tša go fapana ebile o gapeletša gore kgopolo e kwagale le ge e tsebjaga gabotse gore ga e kwagale. Tabakgolo ke gore batheeletši ba lemoge nnete yeo e tsebjago gore ka tshwanelo ga e gona.

Ka thokong ye nngwe Wilson (1979:11) o bolela ka mehuta ya motlae ye e latelago:

Ya go hloka molato: Ke motlae wo o se nago kgwekgwe ya go hlohloletša. Ke wa go no hlabja ke mohlabi wa yona a se na maikemišetšo a go kgopiša motho, ka ge maikemišetšo ao e no ba a go segiša batho.

Ya tlhago: E lebane le ditaba tšeo e lego motlae ka tlhago, tšeo di rego ge di bolelwa tša segiša batho le ge e le gore maikemišetšo a motho wa go di bolela ga se go segiša batho, di no segiša ka botšona.

Ge a hlagiša ponagalo ye nngwe Chiaro (1992:17) yena o bolela ka motlae wa go nepiša phošo, wo o hlolwago ke diphošo tše batho ba ka di dirago ge ba ngwala goba ba bolela. O gatelela gore motlae wa mohuta wo o tšwelela kudu bathong ba go leka go bolela goba go ngwala polelo ye e sego ya gabobona. Motho a ka ngwala goba a bolela lentšu ka tsela yeo le tlogo bolaiša batho disego ka lebaka la go se tsebe polelo yeo gabotse. Ge a kgonthiša kgopolo ya motlae, Meucke (1970:63) o bolela ka (a) mokgwa wa go hlagiša motlae le (b) motlae ge o lebane le tlontlollo. Ditaba tšeo di yo lekolwa ka boripana nyakišišong ye ka lebaka la boahlamo bja yona.

2.1.5.1 Mokgwa wa go tšweletša motlae

Ge Freud (1960:67) a hlatholla mokgwa wa go tšweletša motlae o o nepiša le se motlae o se bolelago ka mantšwana a se makae. Motlae o kgona go bonagatša se o se hlagišago ka ntle le go se bolela. Ge a iša pele o re ka dingwalong motlae o hlophilwe go ya ka mekgwa yeo o šomišwago ka gona, go swana le go bapala ka mantšu le ka moo motlae o ka dirišwago polelong ka gona, gape le go etša le ge o šomišwa go tšweletša semelo sa motho, ka maikemišetšo a go mo nyatša goba go mo sola. O gatelela gore gantši motlae o bonagatšwa ke kgakanego ge e latelwa ke temogo ya gore lentšu la go se kwagale ka tlhalošo ke lona le hlotšego tshegišo.

Fine (1983:137) o re go tšweletša polelo bjalo ka motlae, go ka dira gore kgopolo ye e hlagišwago e be motlae. Gape motlae o ka bonagatšwa ka tsela yeo kgopolo e ka tsupologago ka gona. Seo se laetša goremotlae o ka hlalošwa ka tirišo ya lentšu le tee. Gantši, lentšu leo le ka šomišwa ka moka, mo gongwe le ka ripaganywa ka dinoko. Godimo ga moo motlae o ka tšweletšwa gape ka tirišo ya lentšu la go ba le ditlhalošo tše ntši: tlhathollo bokaleina, tlhalošo ya leina leo bjalo ka selo, tlhalošo ya

pepeneneng le ye e khutilego, tlhalošopedi ya nnete gammogo le tlhalošopedi moo selo se sengwe se emelwago ke se sengwe se senyane fao sehlalošwa se utollwago ka go fahlela ka mabaka a maaka, le ka go šuthiša taba goba tlhalošo ya yona ka tsela ye e rilego. O akaretša ka go gatelela gore go se šomiše mokgwa wa mohuta woo go ka ba le kgonagalo ya go bolaya motlae woo nya! O fo ruma ka go re motlae ke mošomo woo o phamogilego kgopolong ye e tlwaelegilego.

2.1.5.2 Motlae ge o lebane le tlontlollo

Ge a hlaloša motlae ge o lebane le tlontlollo, Fine (1983:140) o re mabakeng a mangwe motlae o hlabja ka maikemišetšo a go šadiša motho nyanyeng, go ntšha motho seritile go mo goboša. O hlatholla gore mohlabi wa motlae o phethagatša se ka go utolla diphiri goba mafokodi a motho yo a rilego. O bontšha gore ge motho a tseba gore tše a bego a re ke tša bonku bjale ke tša bopudi, o phela a le bohwefo ka ge a tseba gore o tsebelwa ke mang le mang. Wilson(1979:27) yena o re motlae wa mohuta wo o laetša lehloyo ka ge motho a ka se tlontlolle motho yo a mo ratago.Gray (1989:85) o tiišetša se ka go bolela go re go na le motlae wo o tšweletšwago ke ditiragalo tše di bego di se tša letelwa. O iša pele ka go re ke motlae wo batho ba segišwago ke ditiragalo tše di rego ge di direga, tša tlontlolla batho bao di ba diragalelago ka ge e se tše ba bego ba di emetše. O fetša ka go re motlae o tšweletša morero wa go tlontlolla ge fela mogegewa a le gona.

Gray (1989:101) o tšweletša maikemišetšo a mangwe a motlae ka go fa dintlha tše di latelago:

- (a) Motlae wo mongwe ga o na morero, o no bolelwa go se na seo se nepšago ka wona.
- (b) Motlae wa go bolelwa le wa go tšweletša maina o na le morero wa go rogana goba go hlabja batho maikutlo.
- (c) Motlae wo mongwe o na le thuto ya go segiša batho, ka gobane o hlagiša tshegišo gore e se phumolwe ke tsholo.
- (d) Gape go na le motlae wa go šoma bjalo ka tiragalo ya leago, mohlala, ditlwaedi le setšo tša setšhaba di tšweletšwa ka tsela ya motlae, ka tsela yeo

batho ba ipshina ka go sega mola ka lehlakoreng le lengwe ba gopotšwa medu ya segagabobona.

- (e) Maikemišetšomagolo a motlae ke go ithabiša goba go ikgotsofatša.
- (f) Motlae le wona o šoma go hlagiša taba ka ge o gatelela kgopolo ye e tšweletšwago.

Ge a hlaloša ponagalo ye nngwe gape ya motlae, Miall (1982:77) o re tlhago ya wona e theilwe godimo ga diteng tša motlae woo o nepišwago. Ke ka lebaka leo a rego motlae e ka ba (a) wa go hloka maikemišetšo, (b) wa go hloka nnete, wo o akaretšago motlae wa go goboša le wa go rogana, (c) wa go ba le nnete, (d) wa ka kgopolong, (e) wa go se be bohlokwa, (f) wa go boletwa fela le (g) wa go ikhola, wo o šupago wa go sola le go nyefola.

O hlatholla gore botsebotse motlae o tsebega ka sebopego seo o tšweletšwago ka sona. Ke go re ge motlae o se na maikemišetšo ka bowona, o šoma go rumula, go kodutla le go itšhireletša goba o ka šoma mošomo wa go tlontlolla batho. O bontšha gore motlae wa go ba le nnete o šoma ka batho ba bararo, e lego yo a hlabago motlae, yo motlae o lebišitšwego go yena le motheeletši yoo motlae o mo segišago. Ge a laetša phapano gare ga motlae le tshegišo o re motlae ge o o botša motho o tliša go ipshina, ke go re motho a ka ipshina ka wona ge o hlabja ke yena ka nama. Bose bja go tšweletšwa ka tirišo ya motlae bo bonala kudu mothong yo a o theeditšego go feta yo a o hlabago.

Ka lehlakoreng le lengwe Scott (1986:146) o re motlae e felelwa ke maatla a tshegišo go motho yo a o theeditšego ge a thoma go o sekaseka le go nyaka go kwešiša tlhalošo ya wona. Go ra go re ditšhupetšo tšeo di dirwago ke motlae di swanetše go ba pepeneneng, gomme tšeo di tlogetšwego di bonale le go tlatšwa ka pelo. O re go leka go hlarolla motlae go direla gore morero wa wona o folotše. Ge a hlabela pele o re go thuša batho gore ba se hlwe ba eya godimo le faseka go nyaka tlharollo ya motlae, go bohlokwa gore motlae o hlagišwe ka ditsela tše di latelago:

- (a) Motlae o thewe godimo ga mafoko a makopana gore motheeletši a hloke tše a ka lekago go di tsinkela.

- (b) Motlae o swanetše go kwešišega ka bjako, pele motho a ka nyaka tlhathollo ya lentšu le lengwe le le lengwe gore molaetša o kwagale thwii ka tsebeng.
- (c) Motlae o swanetše ka go no thoma ka go phamoša tlhokomelo e le ka nepo ya go tanya šedi ya motheeletši wa wona. Go gatelelwa gore ka tirišo ya motlae, tšeo di tsebjago ebile di lemogwa, di phaelwe ka thoko.

Chiaro (1992:49) o tšweletša diboepo tše dingwetše di latelago tša motlae:

- (a) Motlae wa seboepo sa kanegelo, ke motlae wa mohuta wo o thomago ka maemo a wona, gwa latela bothata gomme gwa tla tharollo ya bothata moo go bonalago motlae.
- (b) Motlae wa seboepo sa temana wona ke moo temana ye nngwe le ye nngwe e rwelego motlae.
- (c) Motlae wa go tsebege ka mantšwana a a rilego, go swantšhwa le go boeletša mantšu ao a rilego e le go laetša gore motlae o a latela.

Sacks (1974:105) yena o tšweletša magato a mararo a go hlaba motlae, e lego matseno, motlae gotee le phetolo ya molebantšhwa. Go ya pele Muecke (1970:5) o tswalantšha kgegeo ya tirišo le motlae.

Ge a tšweletša ponagalo ye nngwe ya phapantšho ya motlae, Freud (1960:176) o re phapano gare ga motlae le kgegeo le tshegišo ke go re motlae o theilwe godimo ga tlhokego ya temogo ye e rilego mo polelong. O fapantšha tshegišo le motlae ka go hlaloša ka tsela yeo di hlagišwago ka yona. O re tshegišo e tšweletšwa gare ga batho ba bararo. Wa mathomo o lemoga sa go segiša mola wa bobedi e le yoo sa go segiša se hwetšwago go yena. Wa boraro, e lego yoo a botšwago tshegišo, o tiiša tshepetšo ya wona a ba a e oketšaka go sega. O gatelela gore ka motlae, motho wa bobedi, e lego yoo motlae o šupago goba o lebešitšego go yena, a ka no se be gona, ge e se ge motlae e le wa borumulane.

Go ya ka Hill (1988:23) motlae o hlabja ke motho mola tshegišo e lemogwa mothong. Ge a tšwela pele o re motlae o swanetše go fapantšhwa le tshegišo. O hlatholla gape gore bobedi di ka upša tša hlakanela maikemišetšo a go tšweletša lethabo.

Gabotsebotse, motlae ke tšweletšo ya tshegišo go tšwa mo go hlokegago temogo goba tsebo. Go iša pele o re ditshwayatshwayo tša bobjana di bapetšwa le motlae ka gore ke dipolelo, e sego ditiro tšeo e lego mokgwa wa maleba wo motlae o tšwelelago ka tšona. Ditshwayatshwayo tše tša bana di ka hlalošwa bjalo ka motlae wa bjana. Dipolelo tša bobjana di kwana le motlae ka (a) mantšu le diteng tša tšona le (b) tšweletšo ya tšhomišompe ya mantšu, le ya bošilo goba ya go rogana.

Orbdlik (1942:176) o re go na le tshegišo ka gare ga motlae wa maleba. Tshegišo ye e bontšha maemo a molebantšhwa. Motho ge a ka re ge motlae o mo lebantšha a ema, e tlo ka nke motlae ga se wa mo šikinya. Ge gona motho a ka re ge motlae o mo lebantšha a befelwa, a hloka maitshwaro, a ba a nyaka le go itia motho wa go hlaba motlae woo, e tla be e le sešupo sa gore motho yoo ga a itshepe. Gape o tšweletša le ntlha ye nngwe ya go ikgakantšha ka gare ga motlae. Ge motlae e le wa go segiša, se bohlokwa ke go re batho ba kwešiše motlae gore o ba segiše. Yo mongwe a ka no ikgakantšha, a itira o ka re o a kwešiša a sa kwešiše; a no sega a sa kwešiše motlae wo o hlabjago, gona batho ba ka se lemoge gore ga a kwešiše. Motlae wa mohuta wo ga se wa maleba, ka gobane wa maleba ke wa go kwešišega. Motlae o kwešišega gabotse ge batheeletši ba kwešiša boithekgo bja wona.

Ge a laetša nyalelano gare ga motlae le kgegeo, Barbe (1995:101) o re go na le motlae wa go hlaba le wa go segiša. Ge a tšwela pele o hlaloša gore kgegeo e na le go khutiša seo se tšweletšwago ke motlae. Fine (1983:48) o hlatsela se ka go hlaloša gore kgegeo ka gare ga motlae wa go hlaba le go swabiša motho, e laolwa ke go ba gona le go se be gona ga motho yo motlae o mo lebantšhago. O re ge motho a se gona, kgegeo e ba kwero, ke go re e ka šomišwa ganyane goba ya se šomišwe. Ge motho a le gona, kgegeo e šomišwa kudu go uta tllhaselo ye e ka bago e tšweletšwa. O fapantšha kgegeo le motlae ka go hlatholla gore motlae o a bolelwa mola kgegeo, mabakeng a mangwe e sa bolelwe. O hlaloša gore go tloga go le bothata go bušeletša kgegeo, gagolo ge e le kgegeo ya maemoa godimo, mola motlae o ka boeletšwa. Nichols (1971:127) o tswalantšha motlae le kodutlo ka go re motlae e ba kodutlo ge fela o na le morero wo o rilego.

Go ka rungwa ka go re motlae o tsoša lesego ebile o tšweletšwa kudu ka mantšu. O nyalelana le kgegeo ka ge o na le go tšweletša tšeo di bego di se tša letelwa. Bohlokwa ke go tšea motlae ka tsela yeo o tšweletšwago ka yona, go sego bjalo motlae o tla loba nepo ya wona, e lego go segiša.

2.1.6 Kwero

Jump (1970:76) o re kwero e tšwa lediring la Segerike e lego ‘*sarkazein*’ leo le fetoletšwego go ‘*sarcasm*’. O hlatholla gore le šupa go kgeila ka mantšu. Katz (2000:15) o gatelela kgopolo ye ka gore ešupa go bolela ka bogale, go gagola ka mantšu bokadimpša di thaoganyana selo. Ge a tšwela pele o re kwero e šupa go bolela se motho a sa se bolelego. O kgonthiša gore kwero ke ge motho a bolela dilo tšeo di kwešago yo mongwe bohloko mola ka lehlakoreng le lengwe di segiša bao ba theeditšego.

Ka lehlakoreng le lengwe gapeBall (1965:191) yena o re kwero e bjalo ka mokgwa wa go bolela wo o lomago. Ge a iša pele o re tabakgolo ka kwero ke lehloyo le lenyatšo tšeo di tšweletšwago nyanyeng. Ke go re mokweri ga a khutiše lehloyo le lenyatšo tša gagwe go mokwerwa. Ka lebaka la go hlaba ga mantšu a go hlagišwa ke mokweri, mabakeng a mangwe ga e segiše. Ke ka lebaka leo Gray (1984:182) a hlalošago kwero ka go re ke: ‘*An extreme form of irony, intended to hurt. A bitter or wounding remark*’. Fowler (1965:535) yena o tliša taba yeo ya kwero ka go re ke: ‘*The intention of giving pain by bitter words*. Kgatelelo mo e godimo ga tabakgolo ya go re ka kwero, maikemišetšo ke go kweša bohloko ka mantšu a go hlaba.

Bublitz (1836:221) o tšweletša mahlakore a mabedi a kwero, e lego (a) kwero ya go ba le maikemišetšo a go hlaba le (b) kwero ya go ba le maikemišetšo a go segiša. O re kwero ya go ba le maikemišetšo a go hlaba e ka tšwelela mo ngangišanong. Go lemoga kwero ka gare ga ngangišano go bohlokwa ka gobane go thuša go lekola kamano yeo kwero e bonagatšwago ka yona gotee le segalo sa mokweri.

Muecke (1969:142) o gatelela gore kwero ge e le ya go segiša e swanetše go kwewa le go amogelwa ke bohle. Mo ga go nyakege tsebo ye e rilego gore kwero e kwešišwe. Mokwerwa o na le maatla a go ipoloka ka nako ya go kwerwa. A ka no kgetha go ikgakantšha, a itira o ka re ga a kwe kwero ye e tšweletšwago. Allan (1990:97) o re kwero ya mohuta wo ga se ya swanela go ba le maikutlo ka ge morero wa yona e le go segiša. Ke ka fao a akaretšago kwero ka go re ke mohuta wa go selekiša wa tshegišo ka ge o phophoma ka kodutlo.

Ge ba tšweletša ponagalo ye nngwe gape ya kwero, Field le Ramsay (2004:152) ba re ke kgegeopolelo moo seo se bolelwago se fapanago le seo se šupšago. Ba tiiša gore kwero e fapana le maaka ka ge go se na maikemišetšo a go fora ka lehlakoreng la mokweri. Ge ba hlabela pele ba bolela gore tlhalošo ya kwero ga e fetoge, ke go re ga go na ka tsela ye mokweri a ka tlogo a re o be a sa bontšhe seo a se boletšego ka ge e sa fe motheeletši sebaka sa go gonona, go akanya goba go phopholetša seo se nepišwago. Ba tšwetša taba ye pele ka go re kwero e theilwe godimo ga dipolelo tše di bonagatšwago le dikamano tša leago tše polelo e lego mabapi le tšona. Allan (1990:99) o tlaleletša dikgopolo tše ka go re molaetša wa go tšweletšwa ke kwero ga o kwešišege go swana le wa pepeneneng ebile ga o bose. O gatelela gore go re kgopolo ye e hlagišwago ke kweroe bonagale gabotse, go tlohwetšwa mothong wa go e tšweletša gotee le kamano ya yona. O ruma ka go re kwero ke tsholo ya go hlasela.

Ka go le lengwe, Kreuz le ba bangwe (1991:402) ba iša pele go hlaloša kwero bjalo ka mokgwa wa go tšweletša taba. Ke go re kwero ga e lebanye thwii seo e se hlalošago ebile ga e bogale. Baldick (1990:158) o fapantšha kwero, kgegeopolelo le kgegeo ka gobane o re kgegeopolelo ke mohuta wo boleta wa kgegeo mola kwero e le mohuta wo bohloko wa kgegeo. Randall (1935:60) o tswalanya kwero le kodutlo ka gore o re di a nyalelana. Ge a iša pele o re kodutlo e lebantšha diphošo le mafokodi tša batho go feta go tsetsemetša motho thwi ka mantšu bjalo ka kwero. Ke ka tsela yeo Muecke (1970:167) a rego kwero ke mokgwa wo mongwe wa kgegeo. Mokgwa wo o fapana le mehuta ye mengwe ya polelo ya mohuta wo ka ge wona e le wo bohloko wa kgegeo. O re dikwero tše dingwe ga se kgegeo ka ge tlhalošo yeo e tšweletšwago e le yeo e lebeletšwego le mathomong.

Go ya pele le peleNokaneng (1999:482) yena o re kwero ke mo bobo bja motho bo utollwago goba bja kgalwa ka mokgwa wa kgegeo, kodutlo le tsholo. Bošaedi bja motho bo utollwa ntle le go bo laetša thwii. Motho a ka nyenyefatšwa ka go mo dira gore a segiše. Gona moo go ka tsoga moya wa lenyatšo, pefelo le tsholo. Bobe, bošaedi le boota di a gegewa, ebile di a kwerwa, gapegape di gobošwa ka dika le bohlae. Malebiša a kwero a lebane le go loma goba go soba motho. Groenewald (1993:54) ge a oketša go ya pele ka kwero o no re ke kgegeo yeo e lebanego le go kwera baanegwa.

Allan (1990:100) ge a hlaloša lehlakore le lengwe la kwero o re kwešišo ya yona e letše phapanong gare ga selo se se boletwago le tshedimošo ye e tsebjago. Ge a hlabela pele o re kwero e sepelelana le semelo sa motšweletši wa yona gammogo le batheeletši. O gatelela bohlokwa bja tsebo, ditumelo le dikgopolo tša go swana gare ga mokweri le batheeletši kwešišong ya kwero. Go sego bjalo se se ka hlola tlhalošo ye e fošagetšego goba kwero yeo e tšweletšwago ya se lemogwe. Tsebo ye ya go swana gare ga mokweri le batheeleši e tloga e kgatha tema ye bohlokwa kudu. Ge tsebo ye e le ya maemo a godimo, gona go boleta go kwešiša kwero. Ge tsebo ye e le ya maemo a tlase, go ba bothata go kwešiša kwero. Keysar (1994:240) yena o fo hlaloša gore mokgwa wo mokaone wa go lemoga kwero ke go hlokomela diteng tša yona. Ge mantšu a a tšweletšago a thulana le se se šupšago, gona go ra gore mantšu ao a na le tlhalošo ye e tebilego go feta yeo e tšweletšwago ke mantšu ao ka tsela ya kwero.

Tirišano e bohlokwa kudu mo kwerong. Katlego ya kwero e letše maikemišetšong ao a ukangwago le mo go ditumelo tša go swana tša bohle bao ba amegago poledišanong. Moon (1992:107) o hlatholla gore go na le dintlha tše di laetšago gore go tšweleditšwe kwero poledišanong ge fela motheeletši a ka lemoga ka mantšwana ao a rilego poledišanong le segalo se bogale. Ka moo ge, kwero e šoma poledišanong go leka go khutiša seo se šupšago, le kgato ye e swanetšego go tšewa ka morago ga kwero, e lego go hwa ka disego. Katz (2004:186) o re go kwešiša kwero go letše magetleng a merero ya setšo le ya leago tšeo gantši di sa šetšwego tlhamong ya polelo. O gatelela gore go kwešiša tlhalošo ye e tebilego ya polelo ya kwero, go

bohlokwa go hlokomela tlhago ya motho yo a bolelago, le ya motheeletši gammogo le kamano yeo poledišano e diregago go yona. Ge a tšwela pele o re kwero e kwagala kudu magareng ga banna go feta ga basadi.

Kgopolo ye e hlatselwa ke Mokgalabje Mmagafane Seabela (wa mengwaga ye e ka bago ye masomeseswaipedi) yo a rego ka Sepedi, bogologolo kwero e be e le mokgwa wo o ikgethilego wa go itloša bodutu. Ge a e hlaloša go ya pele o re kwero e bonagala gagolo bašemaneng go feta banenyaneng. O re gantši bašemane ba dula ka sehlopa, e ka ba serwaolong ba oretše mollo gobaletšatši moo o tee wa bona a kgeregelago yo mongwe wa bona ka dikwero. Go kwagala lesego le legolo ka morago ga kwero ye nngwe le ye nngwe. Gona moo mokwerwa o tsena mathateng ka ge dikwero tšeo di mo nyefola ebile di mo tlontlolla. Go ya ka mokgalabje yo, dikwero di tiiša motho go kgotlelela mathata bophelong. O re ge motho a kwera, bangwe ba mo sega, a kgona go ikemela a nnoši, taba yeo ke sešupo sa go re ke monna, a ka emela se sengwe le se sengwe bophelong. O hlatholla gore basetsana bona, ka morago ga go kwera, motho wa gona o napa a gerulana le mokweri wa gagwe ya ba gona e le manaba.

Ntlha ye nngwe ye bohlokwa ya kwero ke ya go kgona go tšweletša kwero ka bokgwari gore molebišwa a kwešwe bohloko goba a ikwe a nyatšega. Ka fao go tlo lemogwa gore polelo ya kwero e na le mošomo wa go tšweletša tlhalošo ya go fapana le ye e hlagišwago ke mantšu fela. Taba yeo e ka hlagišwa ka mokgwa wa pheteletšo. Kwero e ka šomišwa go belaela go bagwera goba go nyefola ka tsela ya go sola diphošwana tšeo di bonalago maphelong a batho. Kwero e direla gore go hloka maitshwaro, le go se hlomphe ga mokwerwa go se tšwelele nyanyeng. Gape e ka tliša kwano sehlopheng sa batho. Godimo ga moo e ka phethagatša morero wo o rilego ge e lebišitšwe mogwereng wa go ratwa ke mokweri. Kwero e hlola kwano ka ge polelothwii ya yona e dira gore seboledi se kwagale gore ga se naganele molebišwa eupša se a rogana. Ke ka moo re ka rego ka lehlakoreng le lengwe, kwero e tšweletša phedišano gare ga batho. Ke yona moyamahlong a motho ga se ga mpša. Gruner (1979:11) o dio akaretša ka go re ditshwayatshwayo tša kwero di na le maatla a a ka thušago batho go fetola maphelo a bona.

Muecke(1969:89) le O' Brien le ba bangwe(1991:170) ba hlaloša go ya pele gore kwero ga e kgaogane le kgegeo, kudukudu kgegeopolelo ya go ba le motšwasehlabele. Mo gontši kgegeopolelo e ka ba kwero ka lebaka la tlhago ye e kwagalago ya ditlwaedi tša go letela dilo go tšwa mo go sego gwa swanela. Go thwe kwero ga e aroganywe le mekgwa ye mengwe ya borumulane. Kwero ke mohuta wo mongwe wa kgegeo. E hlasela ka mehla mo ebilego e fedile bogale ka lebaka la sebopego le tirišo tša yona. Ka lehlakoreng le lengwe, kgegeo le kwero, bobedi, di na leelemente ya bogale. Go fapantšha dikgopolo tše tše pedi tše go ka thwe kwero e lebane le ditiragalo tša go tšhošetša mola kgegeo e le tsholo ya mohola. Kwero e fapana le kgegeo ka ge e na le karolwana ya bogale mo go yona.

Barbe (1995:49) yena o no re go boima kudu go fapantšha kgegeo le kwero ka gore dipolelo tše dingwe e ka ba kgegeo goba ya ba kwero, goba polelo e tee ya ba kgegeo ya ba ya ba kwero. Ga a kgaoganye kwero, kgegeo le kodutlo ka ge a re boraro ke dithekniki tša tshegišo. Randall (1935:113) o fo hlatholla go ya pele gore kwero ke ye nngwe ya mešomo ya kgegeo ka ge e katana le go fediša phapano pele e ka ba kgegeo. O re e lebantšha diphošo le mafokodi a motho go feta go lebantšha motho thwi. E atlega kudu ka tirišo ya phapantšho.

Go ka rungwa ka go re kwero ke mokgwa wo mongwe wa go tšweletša molaetša wo o rilego wa go lebana le tshegišo goba tshotlo. Kwero ya go ba le maikemišetšo e nyaka tlhathollo ya go kgotsofatša, ebile e kweša yo a kwerwago bohloko ka ge e hlabja ka mantšu a bogale. Kwero ya go hloka maikemišetšo, e kwešišega ka pela ebile e šišitše ka tshegišo. Godimo ga moo, kwero e theilwe godimo ga tshegišo ebile ga e tšwane le kgegeo le kodutlo. Bagegei le bakodutli ba šomiša tshegišo go hlagiša merero ya bona. Ke ka lebaka leo Allan (1990:99) a rego dithekniki tše ke ditlabela tša go godiša tshegišo le ge e le gore tshegišo ya kwero e fasana, go eya le gore ke mohuta ofe wa kwero.

2.1.7 Parodi ('Parody')

Margarett (1993:5) o re '*parodi*' e hlolegile lentšung la Segerike e lego '*parodia*'. Kiremidjian (1985:1) o tšwela pele ka go bolela gore lereo leo le bopilwe ka

'para' le 'aoide' yeo e kopafaditšwego go ba 'ode'. Ge a e hlaloša go ya pele o fore 'para' e šupa ka thoko mola 'ode' e bolela koša. Tlhalošo ya yona e bontšha gore ke koša ye e tšwago go ye nngwe gomme ya tsenelana le tshegišo le kwero. Margaret (1993:10) yena o amanya 'parodi' le theto ka gobane o no re ke 'An imitation of popular verses which made them more absurd than they were'. Kgatelelo mo polelong ya gagwe e theilwe godimo ga kekišo yeo e tšweletšwago sengwalong. Kekišo ye e bonagatša phetošo yeo e hlagišago tshegišo ka sengwalo seo.

Ka lehlakoreng le lengwe, Hutcheon (1985:32) yena o re 'para' e šupa go ba kgahlanong, e le ge a šupa gore sengwalo se ngwalwa kgahlanong le se sengwe ka maikemišetšo a go kwera e le go segiša batho. Ge a tšwela pele o re ka Segerike go tšwelela kudu ntlha ya go ba kgauswi goba go swana go feta ya phapantšho. Ke ka lebaka leo a fetšago ka go re 'parodi' e no ba poeletšo ya go tšweletša phapano.

D'Israel (1823:510) o akaretša dintlha tša 'parodi' tlhalošong ya gagwe ka go e hlaloša ka go re ke:

A changing of another work and a method of criticising the false, application of which range from comic fancy through the satiric to the malignant reduction of an original ridiculous.

Se se laetša gore 'parodi' ke kekišo, ke go re ke sereto sa go kodutla le go sotla. Ke ka fao go ka gatelelwago gore 'parodi' ke mokgwa wa go ngwala wo maikemišetšo a wona e lego go kwera ka go hlagiša dintlha tša setšweletšwa seo se ekišwago.

Ka go le lengwe Meucke (1969:78) yena, ge a swantšha 'parodi' o fo e lebanya le kekišo ye e rilego ka go bontšha gore ke mohuta wa kekišo ya bofefo ka ge e tšewa go ba phošollo ya mošomo ka moya wa boleta. Go iša pele o tšweletša ponagalo ye nngwe ya 'parodi' ka go re ke sebetša seo se dirišwago mo go kgegeo ya go se amane le motho, ebile ke mokgwa wo mongwe wa pheteletšo. Ke ka tsela yeo Highet (1962:20) a rego 'parodi' ke mokgwa wa kgegeo wo o hlagišago kekišo ye e feteleditšwego ya mohutangwalo wo o rilego ka nepo ya go sola.

Petro (1982:41) yena o tšea '*parodi*' bjalo ka mohuta wa kodutlo wo o šomago go hlabolla le go kgala. Ka yona tsela yeo o e hlaloša ka go e lebanya le mohola wo o rilego. Ke ka fao Highet (1962:20) yena o fogo re e hlagišwa bjalo ka se sengwe sa dibopego tša kodutlo moo mongwadi a dirago gore taba e bonale e le ya bošilo ka go e bea ka tsela yeo e sego ya maleba. O hlatholla gore '*parodi*' e tšweletša phapano gare ga tlhalošo ya maleba le ya go ekiša. O tšwetša taba ye pele ka go re mogegei o tlogelela mmogi mošomo wa go lemoga gore taba ya go re mogegei a bolele se a sa se šupego ga se gore o nyaka go foraforetša ka maaka empa o nyaka go tšweletša therešo.

Kiremidjian (1985:16) o gatelela gore '*parodi*' e theilwe godimo ga go fetola diteng e sego sebopego sa setšweletšwa. O iša pele ka go re ka '*parodi*' ditšweletšwa di fetšetšwa dikgopolong tše dingwe tšeo mongwadi a bego a se a di nepa. O gatelela kgopolo ye ka go re '*parodi*' ke setlabelo sa kekišo ya mekgwa ya go dira gore motho a segwe. Ge a hlabela pele o re '*parodi*' e hlangwa go kwera sengwalo sa tlhago go phagamiša mediro ya batho ka go tlontlolla diteng tša sona. Ka go realo mošomokgomo wa '*parodi*' ke go laetša seo se fošagetšego.

'*Parodi*' ga e na sebopego ka boyona, e tšea sebopego sa mošomo wo se o ekišago ebile e šoma bjalo ka setlabelo sa maemo a godimo go ditlabelo ka moka tša kodutlo. Ge Kiremidjian go na letlakaleng la ka godimo a tšweletša mešomo ya yona, o re mabakeng a mantši tshegišo e ka ba le mošomo wa '*parodi*' fela go na le '*parodi*' ya masetlapelo. O tšwetša kgopolo ye pele ka go re '*parodi*' e akaretša tsholo ya go ba le mohola le tshegišo ya go tlontlolla. Ka fao mošomo wo mongwe wo mogolo wa yona ke go kgona go sola maaka. Ke ka lebaka leo a rego e šoma go phošolla bobo bjo bo ka bago gona.

O re tabakgolo ka '*parodi*' ga se go no bušeletša goba go tsopola; e lebane le tšhomišo ya phapantšho ya metlae yeo e aroganyago '*parodi*' le mekgwa ye mengwe ya go tsopola goba go ekiša, ya ba ya laetša gape mošomo wa yona wa go feta go ekiša fela. Ke ka lebaka leo e tšewago go ba tsopolo ya tshegišo yeo e fetolago sengwalo sa tlhago. Ka tsela yeo o e fapantšha le kodutlo ka go re ka kodutlo mantšu

a mongwadi a lebešitšwe lefasaneng la babadi, mola ‘*parodi*’ yona e tšweletša mafasana a mabedi, e lego la motšweletši le la yo a nepišwago. Ge a tšwetša pele phapano ye o re kodutlo e hlasela ditlwaedi/melao yeo e tšwelego tseleng gomme batho ba rata go e šireletša, mola ‘*moparodi*’ a ka hlagišwa lefsa goba a ekiša ditlwaedi/melao le go tšwa tseleng ga yona e le go hlasela goba go thekga kgopolo ye bjalo ya yona.

Kiremidjian (1985:55) o ruma ka go hlagiša magoro a mararo a ‘*parodi*’, e lego:

Ya bomolomo yeo e tšweletšwago ka mantšu.

Ya sebopego moo kgatelelo e lego dintlheng tša sebopego sa mošomo go feta tlotlontšu.

Ya ge moparodi a swayaswaya ka tlhalošo ya tlholego ya sengwalo go tlaleletša sebopego le mantšu.

Margarett (1993:1) le yena o fo fa kakaretšo ya ‘*parodi*’ ka tsela ye e latelago:

- (a) E na le sebopego sa moswananoši.
- (b) E na le lefetla la tshegišo.
- (c) E tšweletša moya wa motho yo a ekišwago sengwalong.
- (d) E laetša ka moo mmadi a ka e lemogago.
- (e) E na le go se kgodiše ebile e šomišwa dingwalong ka bophara.
- (f) E na le tswalano le mekgwa ye mengwe ya polelo.

Bjale go tlo fetšwa ka go bapetša ‘*parodi*’ le dikgopolo tše e tswalanago le tšona.

2.1.7.1. Tswalano gare ga ‘*parodi*’, kodutlo, kgegeo, khomedi le tshegišo,

Ge a hlatholla tsenelano gare ga ‘*parodi*’ le kodutlo, Williams (1982:141) o re e tlišwa ke taba ya gore dingwalong tša ‘*parodi*’, mongwadi a ka ba mokodutlwa. ‘*Parodi*’ e thoma ka go ekiša, ya fetola diteng le tlhalošoya mošomo. Motho ge a šalela a kgetha go ekiša mošomo wo o rilego, maikemišetšo ke go o kwera. O tšwetša taba ye pele ka go re ‘*parodi*’ e swana le kodutlo ka ntlha ya tshegišo. O kgonthišiša gore ‘*parodi*’ e ka ba le maikemišetšo a kodutlo ka go šomiša sengwalo se se rilego go hlasela mmadi goba mongwadi.

Ge a tswalanya '*parodi*' le kgegeo, Williams (1982:174) o re '*parodi*' e na le lefetla la kgegeo, ebile e ithekgile ka molebišwa wa yona. O re taba ye e dira gore '*parodi*' e be karolo ya sengwalo sa kgegeo'. Mongwadi a ka utolla goba a kokobetša bangwadi ba bangwe ka go gegea mešomo ya bona. Ge a hlabela pele o re '*parodi*' e tsebega ka go laetša phapano ya tshegišo gare ga sengwalo sa mathomo le '*parodi*', le ka tsela yeo e ka nepišago balebanywa ka gona. O gatelela gore '*parodi*' e ka šomišwa ke mogegei go hlasela mongwadi goba mmadi ka go hlagiša le go kwera mošomo wo ba amanago le wona. O re mokgwa wa '*parodi*' ke go tloša temogo mekgweng yeo sengwalo sa tlhago se ratago go e tšweletša go boetša maemo a melao go ditlwaedi. O hlatholla gore '*parodi*' e tšwelela goba go bonagala fela ge temogo ya mmadi e le ntlhoraneng. O bolela gore maitekong a yona a go bontšha boiphoro bjoo e bego e leka go bo khutiša mathomong, e bonala e tswalana kudu le kgegeo.

Lee (1871:101) yena o re '*parodi*' e swana le kgegeo ka ge bobedi di hlakahlakanya mokgwa wa mehleng wa polelo ka go tšweletša melaetša ya go feta o tee. Molaetša wo mongwe o ka šomišwa go khutiša tebanyo ye mongwadi a ratago go e tšweletša. Ke go re e ka no se be ye mmadi a bonago e le se mongwadi a se šupago. Ge a tšwetša taba ye pele o re ka kgegeo go tšwelela melaetša ye mebedi gomme wo mongwe o uta se se nepilwego ke mogegei. Ka '*parodi*' motho o kwagala a bolela se se rilego, mola e le gore o bolela se se fapanago le sona.

Mogegei a ka šomiša '*parodi*' go hlakahlakanya tlhalošo, goba moparodi a ka šomiša kgegeo ge a šomana le mošomo wa '*parodi*' le melaetša ya yona ka tsela tše ntši tša go fapana. Se se bonagala ka tirišo ya kgegeo ya sengwalo sa '*parodi*' go khutiša seo moparodi a lego sona. Ka fao *moparodi* o a kopantšha; gomme ka tshegišo a fapantšha mošomo wo o tsopotšwego le kamano ye mpsha. Gabotsebotse, o fapantšha seo se tšweletšwago ke setsopolwa se se rilego le se se hlagišwago ke se sengwe. Maikemišetšo mo ke go tšweletša tshegišo temogong ya go se kwane goba gona go se swane ga tšona.

Mabapi le kgegeo le ‘parodi’ gona Jorgensen (1996:619) o re kgegeo e tšewa bjalo ka boikekišo. O tšweletša ditsela tše di latelago tšeo ‘parodi’ e šomago ka tšona bjalo ka kgegeo, e lego:

- (a) go swantšha kudukudu,
- (b) go tlogela le go oketša tshedimošo,
- (c) go kopanafatša le go kgaotša sebopego goba diteng tša sengwalo seo e se tsopolago, ekišago goba šupago,
- (d) go kwera selo se segolo goba ya nyenyefatša selo se sennyane ka go se bea maamong a godimodimo.

Priestman (1980:193) yena o laetša tswalano gare ga kodutlo, ‘parodi’ le kgegeo ka go re gantši kodutlo e šomiša ‘parodi’ le kgegeo mola ‘parodi’ e šoma le kodutlo. Ge a tšwetša kgopolo ye pele o re ‘parodi’ ke kgale e šomišwa bjalo ka kgegeo le kodutlo gomme diponagalo tša tšona di a swana. O re sengwalo se se ekišwago se ka ba motšwasehlabelelo goba mokgwa wa *moparodi*. Molebišwa yo a hlaselwago ka kodutlo o fapana kudu le mokodutli. Sengwalo sa mohuta woo ga se fetošo goba go oketša sebopego sa mošomo wa mokodutli. Kgegeo le yona e šoma ka tsela e tee yeo e khutišago melaetša ye mebedi. Kodutlo yona e romela molaetša o tee mabapi le molebantšhwa ka tsela e tee. Ge a tšwela pele o re ‘parodi’ ga e šomiše ditsela tše pedi fela go romela molaetša. ‘Parodi’ e na le go gegea le go kodutla ka gare. O re ka ‘parodi’ seo se dirišwago go hlasela, se dirwa go ba karolo ya ‘parodi’ le ya melaetša ya yona ye mentši ya go gegea. O ruma ka go re ‘parodi’ e ka hlalošwa bjalo ka se se lebantšwego go feta sedirišwa sa kgegeo .

Ge a laetša phapano gare ga mareo a a mararo Margaret (1993:89) o no re:

To differentiate between the three, the object of the author’s criticism in the satire is distinguished from the object of irony and parody in being made the object of the latter’s criticism but not an otherwise integral aesthetic part of the satire’s message.

Taba ye e bolela gore phapano e tšweletšwa ke gore se se hlaselwago ke mokodutli se fapana le se se hlaselwago ke mogegei. ‘Parodi’ e fapana le tšona ka go se ikamanye

le kwelobohloko ya mongwadi. Ka fao kwelobohloko ke yona pharologantšho ye bohlokwahlokwa.

Green (1976:10) o bolela gore go na le nyalelano gare ga khomedi, tshegišo, kodutlo, kgegeo le *parodi* ka gore ka moka di akanya phapano gare ga ponagalo le nnete. Ka lehlakoreng le lengwe khomedi yona e tšweletša phapano ka go se tšee lehlakore, le gona ka ntle le go e tšeela hlogong. Kodutlo e šomiša kgegeo go hlasela maemo a a rilego a ditaba. Tshegišo e laetša bohlokwa go se se segwago, gomme godimo ga moo ya be ya bontšha kwešišo ya kwelobohloko mafokoding a motho.

Go ka rungwa ka go re '*parodi*' ke kekišo yatšhoša ya magalemabedi ka ge e šoma go kwera le go sola. E theilwe godimo ga pheteletšo ebile e šomiša mekgwa ya go fapana ya polelo go swana le go kodutla, gegea, segiša, tlaila (go fa metlae) le tše dingwe. '*Parodi*' e akaretša phapano gare ga dilo tša nnete le tše e sego tša nnete. Ga se mošomo wa go dirwa ke motho ka ge e le kekišo ya mongwadi yo mongwe. Ge re tla re mošomo ke '*parodi*' ya maleba, diteng tša mošomo wo o ekišwago di swanetše go fapana le tša wa tlhago, ga se go swanele go ba le maroga le mantšu a go se amogelege thulaganyong ya yona. Ke go re e se tšweletše lesego la go laetša go se hlomphe. Bohlokwa bja '*parodi*' bo theilwe godimo ga ntlha ya go ba kgahlanong le ka moo dilo di lego ka gona. Tlhologong ya yona, '*parodi*' ke poeletšo; ke tsela ya go laetša phapano gare ga lefase le dilo tša go dirwa ke batho.

2.1.8 Khomedi.

Cuddon (1992:160) o file ditlhathollo tše mmalwa tša lereo le khomedi. O re lentšu le le tšwa lentšung la Segerike e lego '*komoidia*' gomme le šomišwa go šupa thaloko goba koša. Ka lehlakoreng le lengwe o re khomedi e tšwa mantšwaneng a mabedi, e lego '*comos*' yeo e šupago motse le '*oda*' yeo e šupago badudi ba motse. Ka go realo khomedi ke mohuta wa koša ya go amana le badudi ba motse. Gapegape o re khomedi ke lentšu la Segerike, e lego '*komos*' leo le šupago go thakgala. Brenner le Radday (1990:22) bona ba re khomedi e wela ka fase ga tshegišo. Ge ba tšwela pele ba re

khomedi e šomišwa bjalo ka mokgwa wa go šomana le tšharakano le mathata a bophelo. Ge e le ka tsela yeo gona e bitšwa khomedi ye e swiswetšego.

Palmer (1984:13) yena o re khomedi e amana le ditiragalo tša ka mehla tša batho ba mehlang. Ge a godiša kgopolo ya khomedi Palmer (1984:30) o re ke ditaba tša mabapi le batho, tšeo ba ka ithutago bophelo ka tšona, ba lemoga tšeo ba ka di ekišago le tšeo ba swanetšego go kgaogana le tšona. Ge a tšwela pele o re khomedi e lebantšha bao ba itaetšago go ba ba maemo a godimo fela ba palelwa ke go fihlelela maemo ao ba ipeilego go ona. Merchant (1972:3) yena o re khomedi e amana le tša bošilo, kudu diphošo tša go dirwa ke batho. Ge a tšwetša taba ye pele o re khomedi ke kekišo ya batho ba maemo a fase. O re ke seipone sa bophelo bja letšatši ka letšatši ebile ke phošo ya go se kwešebohloko, ya go se senye. Dintlha tše di akaretšwa ke Aristotle (1927:18) ka gore yena ge a hlaloša khomedi o re:

Comedy is a representation of inferior people, not indeed in the full sense of the word bad, but the laughable is a species of the bad or ugly. It consist in some blunder or ugliness that does not cause pain or disaster, an obvious example being the comic mask which is ugly and distorted but not painful.

Ogatelela gore gantši khomedi e amana le mašaedi ao a ka bonagatšwago bathong, mašaedi ao ke a go segiša batho bao ba a bonago fela; ga a kweše bao ba segwago bohloko.

Nelson (1990:1) o hlaloša khomedi bjalo ka ditiragalo tšeo di thomago di na le mapheko a go šitiša lethabo, gomme ge e tšwela pele mapheko ao a a fedišwa. Ke ka lebaka leo Abrams(1981:21) a bolelago ka dintlha tše pedi tša go thulana ka gare ga khomedi, e lego lesego le go šuthela kwanong le lethabong. Ge a tšwela pele o re khomedi e ka senya kwano ye e bonalago go feta go e tšwetša pele. O re e hlagiša tšhušumetšo yeo gantši go ratwago go e thibela ebile e tsoša lesego ka pelapela. O tšwela pele ka go fa diponagalo tše di latelago tša khomedi: (a) e amana le tše di bonwago, e sego tše di naganwago, (b) e a hlalošwa, ga e lekanyetšege, (c) ke tšweletšo ya se e lego therešo ebile (d) e tšweletšwa ka ditiro le ka mantšu.

Nelson (1990:24) o fa mehuta ye e latelago ya khomedi:

Ya botlalo: yeo go yona tlhalošo le tebelelo tša go felelela di sa dirwego.

Ya kwelobohloko: yeo e tsošago moya wa kwelobohloko go bao ba e bonago.

Ya go segiša: yeo e direlago gore babogi ba hwe ka disego ge ba e lemoga.

Ya sello: yeo e nago le ditiragalo goba dipolelo tša go kweša bohloko.

Ya go amana le maikutlo: yeo e tsošago maikutlo a go fapana bathong.

Ya boitekolo: yeo e šupago sengwalo seo se hlohleletšago babadi go lekola lefsa dikgopolo tša bona ka bophelo.

Cuddon (1992:158) yena o fa mehuta ye mengwe ye e latelago ya khomedi:

Ya tshegišo: e tsebega ka go tšweletša baanegwa ba go segiša.

Ya dikgopolo: e ba thaloko yeo e tšweletšwago ka mokgwa wa mahlajana le tshegišo.

Ya sebopego: yeo sebopego sa yona se ithekgilego ka thulaganyo ya go bopša ke dikarolo tše ntši tša go hlakahlakana, tšeo di dirago gore thulaganyo e bonale e le bohlokwa go feta baanegwa.

Ya mokgwa: yeo e lebanago le mekgwa ya sehlopha se se rilego sa batho.

Ya botho: yeo e kgalago le go phošolla mafokodi a go swana le boikaketši, boikgantšho le bomenetša.

Gray (1989:115) yena o bolela ka khomedi ya tlase e le ge a šupa khomedi yeo maikemišetšo a yona e lego go tsoša lesego ka mekgwa ye boleta go swana le ditiragalo tša go etša go wa, metlae le diaparo tša go segiša. Ka lehlakoreng le lengwe Lowe (2007:5) yena o bolela ka khomedi ya sefaleng yeo a rego e ka ba le metlae, babapadi ba go segiša le maemo a tshegišo. Ge a tšwela pele o re khomedi ke papadi ya lethabo gomme e segiša babogi. O re e amana le babapadi bao ba feteletšego, e otlabobe ka go bo kwera. O akaretša ka go re khomedi e hlola lethabo le lesego go batheeletši goba babadi.

Freud (1960:222) o re thulaganyo ya khomedi e na le sebopego sa **U**, moo ditiragalo di tsenelelago ka gare ga masetlapelo, tša hlakahlakana ka pela, tša tšweletša mafelelo a lethabo. O hlatholla gore moreromogolo wa khomedi ke go tšweletša se se lego

kgahlanong le se se šupšago ke tše di tšweletšwago. O tšwela pele ka go re khomedi e no ba ya go itloša bodutu ebile ke boiphoro.

Nash (1985:126) o re mothopo wa go huma wa khomedi ke polelo. O re khomedi ke seswantšho sa bophelo bjo bo tlwaelegilego le kemedi ya tshegišo le mekgwa. O hlatholla gore e ka lekolwa go ya le ka fao e tšweletšago lefase la nnete ka gona. Ge a iša pele o fo re e tšwelela gabotse ge motho a ikwera, e bonagatšwa gabotse le ke bokgoni bja seboledi go kwera babadi ka go hlakahlakana ga tswalano gare ga bophelo le tše e sego tša nnete.

Ka go le lengwe Serudu (1989:29) yena o re khomedi ke mohutangwalo gomme o o hlaloša bjalo ka papadi ya lethabo le metlae. O bolela gore le ge baanegwa ba ka ba le mathatana, babogedi ba bogela ka go ipshina ka lethabo le lehutšo la go re ga go se bošula seo se ka welago baanegwa mafelelong. Ke ka fao Goetz (1990:481) a išago pele ka go re khomedi e bjalo ka papadi yeo maikemišetšo a yona e lego go segiša. Ge a bolela ka mehuta ya go fapana ya khomedi, o re maina a yona a laolwa ke gore bangwadi ba tšea bjang tše ba bolelago ka tšona. Mohlala, ge maikemišetšo a mongwadi e le go feta go segiša, go tšwelela khomedi ya kodutlo. Randall (1935:10) ge a laetša nyalelano gare ga khomedi le kodutlo o re khomedi e ba kodutlo ge e na le morero wa go feta go segiša batho.

Ka fao ge, go ka rungwa ka go re khomedi ke mothopo wa tshegišo, fela le ge go le bjalo ga e fapane wo kaalo le kodutlo le ge go le phapano ye e rilego. Ka tsela yeo go tla gapeletšega gore kodutlo le yona e hlalošwe gore go bonagale phapano yeo.

2.1.9 Kodutlo

Kgopolo ya kodutlo yona e tla hlathollwa go lebeletšwe: (a) tlholego, (b) tlhalošo, (c) mekgwatšweletšo, (d) mehuta, le (e) mešomo.

2.1.9.1 Tlholego ya kodutlo

Walker (1925:17) le Gray (1989:147) ba re kodutlo e thomilwe Roma ke Baroma, le ge Baroma ba tšere mokgwa wa go ngwala go tšwa go Bagerike. Dingwalong tša

Bagerike go kwala moya wa kodutlo mola go dingwalo tša Baroma go na le sebopego sa kodutlo seo se ikgethilego. Ge a tšwela pele Walker gona letlakaleng leo, o hlaloša gorekodutlo e thomilwe ka ngwagakgololesomepedi moo dingwalo tša kodutlo di bego di ngwalwa ka Selatini. Smeaton (1924:iv) yena o fo re lentšu leo le šomišitšwe Roma pele le ka šomišwa nageng ya Gerike. O hlatholla gore batho ba be ba le šomiša kgahlanong le bao ba sa ba ratego. Ke ka fao Quintilian ge a tsopotšwe ke Goetz (1990:182) a rego '*satire tota nostraest*' e lego gorekodutlo ke ya bona Baroma. Gona letlakaleng la ka godimo, Horace yena o dio re '*Grecis intactum Carmen*' e lego gore kodutlo ke ya bona Bagerike.

Highet (1962:113) o hlaloša go ya pele ka go re lentšu le '*satire*' le tšwa lentšung la Selatini, e lego '*satura*' leo le šupago mokgobo wa dilo tša go fapana tša go hlakahlakana. O tšweletša le gorele šupa go tlala. Ge a le hlaloša o re le kwagala e le tlotlontšu ya dijo tšeo di bego di fiwa medimo. Tabakgolo mo e godimo ga dilo tša go fapana. Ke ka fao Mkonto (1988:230) yena o fogo hlatsela gore lentšu leo le tšwa go '*satura*'. Ge a tšwela pele o re le thomile go šomišwa ge batho ba thoma go se sa bona phapano gare ga botse le bobbe, toka le molao di se sa šetšwe. Ogborne (2001:34) o oketša ka go re kodutlo ke lentšu le le šupago sešego, e lego sebjana sa go šomišwa go boloka/tšhela tšeo di bunnwego. Ke ka fao Peter (1956:157) a rego lentšu le le ka šupa motswako wa tša boipshino tšeo batho ba ithabišago ka tšona ka nako ya puno go swana le koša, motlae le tshegišo.

2.1.9.2 Tlhalošo ya kodutlo

Bullet (1953:39) o hlaloša kodutlo bjalo ka sengwalo seo batho ba bonago diphošo tša bona ka sona. Ge a tšwela pele o re ke sengwalo seo se tšweletšago nyanyeng bošilo le bobbe bja batho ka tsela ya go segiša. Ke ka mokgwa woo Hodgard (1969:129) a fogo oketša ka go re kodutlo ke sebetša sa go sola le go kgala ebile e na le dibopego tša go fapana. Godimo ga moo Abram (1957:153) yena o no hlaloša kodutlo ka go e lebanya le tsela ye nngwe ya dikwero ka go re ke:

The literary art of diminishing or derogating a subject by making it ridiculous and evoking towards its attitudes of amusement, contempt, scorn or indignation.

O tšweletša gore kodutlo e tsebega ka dintlha tše di latelago, e lego tshegišo, tlhaselo le tsholo. O gatelela gore kodutlo ke tlhaselo ya maikemišetšo, e ka tloga kwerong ya go amogelega go fihla tlhaselong ya go hlaba. O ruma ka go re kodutlo ga e na kokwane ya tlhompho.

Go ya pele Sutherland (1959:140) le Knight (2004:131) ba hlaloša kodutlo bjalo ka mohutangwalo wa bolegoro la dikwero. Petro (1982:12) o tšwetša taba ye pele ka go re kodutlo e hlagišwa bjalo ka sengwalo seo ka go sona bobbe goba bošilo bo kgalengwago. Taba yeo e tiišagore kodutlo ke lereo la kakaretšo leo le šupago dingwalo tša go fapana. Go ka ba le sengwalo seo ka go sona kodutlo e lego karolwana fela, mola ka lehlakoreng le lengwe kodutlo e ka bago mohutangwalo wa go ikemela ka sebopego, mokgwa le maikemišetšo. Smeaton (1924:147) o tlaleletša ka go re kodutlo e na le lenyatšo ka gare, ebile e na le lefetla la kgegeo ka gobane e lebišwa moo go nago le se se solwago. O gatelela go re kodutlo ke sengwalo seo se tsebegago ka morero wa go hlasela ka maano a go amogelega. O ruma ka go re kodutlo e lebane le makopano a ditsela tša tsholo le tshegišo.

Nichols (1971:97) yena o iša pele ka go re kodutlo e ka tšweletšwa ka sengwalo sa mohuta wa padi goba kanegelokopana moo mongwadi a šomišago moanegi bjalo ka moanegwagolo. Walker (1925:118) yena o dio re gape go na le dipadi, ditaodišwana le dikanegelokopana tša mohuta wa kodutlo. Taba yeo e tiiša gore kodutlo e hwetšwa mehuteng ka moka ya dingwalo. Ke ka fao Elkin (1973:11) a amantšhago kodutlo le mehuta ka moka ya dingwalo. Go ya ka yena, dingwalo ka moka tšeo di tšweletšwago ka tsela ya go goboša le go nyatša, ke kodutlo. Ke ka tsela yeo go ka rungwago ka go re kodutlo e tsebega ka go sola, go hlalefetša le go hlasela. Tše ka moka di šupa fela

gore kodutlo ke mošomo wo go wona go dirwago ditshwayatshwayo tša go se kweše bose, moo bobbe bo kgalengwago, gomme motho a solelwa ditiro tša gagwe tše mpe.

2.1.9.3 Mekgwa ya go tšweletša kodutlo

Bullet (1953:20) le Rawson (1984:113) ba re kodutlo e hlagišwa gabotse ka polelo ye bohlale. Ba hlatholla gore kodutlo e ka tšwelela ka ditsela tše di latelago, e lego (a) ka go roga motho fela o sa mo lebantšhwe thwii, (b) ka polelonoši moo motho a ka ntšhago mafokodi a gagwe a nagana gore o bolela mabokgoni a gagwe, (c) ka go reta motho e le gore o a mo sola, (d) ka go reta motho ka tše o tsebago gabotse gore di a mo palela le (e) ka go se re selo, e le ge go šupša go se bolele dintlha tše dingwe gore mmadi a itemogele tšona.

Nichols (1971:44) yena o hlatholla gore kodutlo e bonagatšwa le ka go sola motho ka go mo amantšha le selo se batho ba se tšhabago goba ba se hloilego. Godimo ga moo o re kodutlo e ka tšweletšwa ka go šomiša phapano ye e rilego. Ke ka fao Muecke (1993:115) a rumago ka go re mongwadi o diriša kgegeo go tšweletša kodutlo.

Go ya ka Smith (1959:121), kodutlo e ka hlagišwa gape ka go hlaloša maemo a bohloko goba motho yo mobe ka tsela ya go kwagala. O tšwela pele ka go re mokodutli o duma ge batho ba ka bona therešo yeo ba itirago o ka re ga ba e bone. Randall (1935:11) yena o re kodutlo e ka tšweletšwa ka go šomiša polelothwii, ya go ila, ya go se khutiše selo go hlaloša ntlha goba motho. O hlatholla gore maikemišetšo ga se go hlaloša goba go tšhoša batho eupša ke go dira gore batho ba lemoge se e lego therešo.

Ge a tšwela pele o re mabakeng a mangwe seo se kodutlwago ga se lebišwe ka leina thwii. O re mokodutli o lebelela mokgwa wa tsholo, gomme a loga maano a go dira gore batho ba bone tsholo yeo e akanywago, gomme gape ba be ba dire se sengwe ka yona. O akaretša ka go re mokodutli o dira gore batheeletši e be bakgathatema kodutlong. Ke ka tsela yeo Petro (1982:149) yena a rego mokodutli a ka tšweletša

tsholo ka mekgwa ya go fapana go akaretšwa le go ka e uta le ka lesego. O gatelela gore mokodutli o šomiša maano ao a gapeletšago batho go inyakišiša le go iphošolla. O re bohlale bja go tšweletša kodutlo ke go itira o ka re o ka lehlakoreng la bakodutlwa, gomme wa ema le bona; gona ba tlo go kwa le go feta go phala go ba kgala o le kgole le bona.

2.1.9.4 Mehuta ya kodutlo.

Gray (1989:169) o tšweletša mehuta ye mebedi ye e latelago ya kodutlo, e lego (a) kodutlo ya semolao moo go dirišwago motho wa pele ka boteeng go hlagiša kodutlo le (b) kodutlo ya go se tšweletšwe thwii. O re e ka ba ya tiragatšo goba ya polelo moo babapadi ba dirwago gore ba hlagiše bošilo goba bobbe bja bona ka ditiro tša bona.

Godimo ga moo Muecke (1993:113) yena o bolela gore go na le kodutlo ya go nepiša le ya go se nepiše. Ka ya go nepiša o šupa kodutlo yeo e theilwego godimo ga se sengwe, yeo e šupago se sengwe. Ka ya go se nepiše o bontšha kodutlo yeo e nogo tšwelela, e se ya lebanya selo. Ge a tšwetša pele taba yeo, Worcester (1940:67) o tšweletša kodutlo ya '*Juvenal*' le ya '*Horace*'. Ge a di hlatholla go ya pele o gatelela phapano gare ga tšona ka gore kodutlo ya '*Horace*' e tletše ka tsholo mola ya '*Juvenal*' e phophoma ka tshegišo ka ge e hlasela bobbe ka go hlaba. Ge a ruma dikgopolo tšeo Randall (1935:53) yena o tšweletša kgegeo, thogako le kwero bjalo ka mehuta ya kodutlo.

2.1.9.5 Mešomo ya kodutlo

Hordgard (1969:25) le Nichols (1971:69) ba re mošomo wa kodutlo ke go tšweletša bošilo le bošoro bja batho nyanyeng ka go bo feteletša. Ba hlatholla gore kodutlo e a otlala ebile e a tlontlolla. Ba tšwela pele ka go re moreromogolo wa kodutlo ke go hlabolla maemo a bophelo, go phatlalatša le go tsebiša batho tšeo ba bego ba sa di tsebe, gomme taba ya napa ya hlama batho ka tsebo ye e rilego. Ba gatelela gore ka kodutlo mmadi o laetšwa le go sokelwa tseleng ya maleba le ge a ka palelwa ke go fetola tše di solwago.

Smith (1959:47) o iša pele ka go re mošomo wa kodutlo ke go phošolla mekgwa le dikgopolo tše mpe bathong. Petro (1982:50) yena o tiiša gore kodutlo e a ruta mola ebilee thuša batho go bona ba bangwe ka tsela ye nngwe. Ka lehlakoreng le lengwe Highet (1962:130) yena o tswalanya mešomo ya kodutlo le bakodutli ba go fapana. O re bakodutli ba bangwe ba na le tshepo ya bokamoso mola ba bangwe ba se na tshepo yeo. O hlatholla gore bakodutli ba go ba le tshepo ya bokamoso ba ngwalela go fodiša, mola ba go hloka tshepo ya bokamoso ba ngwalela go otlala. Randall (1935:14) o akaretša ka go re mokodutli o hlasela ka morero wo o rilego. Ke ka fao a rego go na le morero kutollong ya mafokodi a batho, e lego gore batho bao ba fetoge. Elkin (1973:61) o re gabotsebotse morero wa kodutlo ga se go phošolla, eupša ke go lemoša batho ditherešo tša bophelo, e sego go gapeletša phetogo. O ruma ka go re kodutlo e hlohleletša phošollo, fela ga e dire gore batho ba phošolle bobbe bjo bo bonalago.

Go ka rungwa ka go wetša tema ka go re kodutlo ke sebetša sa go leka go fokotša bobbe le bošilo ka mokgwa wa kwero. E ka tšweletšwa ka mekgwa ye mentši ya go fapana. Maikemišetšomagolo a kodutlo ke go bula batho mahlo ka tšeo ba bego ba sa di lemoge. Ka tsela yeo go tlo lemogwa gore kodutlo e kwagala e tsenelana kudu le khomedi. Bobedi di na le kokwane ya tshegišo. Ge lesego le na le ntlha ya go befelwa goba go selekiša, gona tshegišo yeo ke kodutlo. Ge lesego le se na ntlha yeo, gona ke khomedi. Kodutlo e fapana le tshegišo ka gore yona e lebišitše motho, e na le go sekaseka maemo a bophelo, gomme ya šomiša tshegišo go hlasela.

Go fihla mo, go lemogwa gore dikgopolo tše di hlalošitšwego ka godimo di tloga di nyalelana le kgegeo. Dikgopolo tše ka moka di lebane le mokgwa wa go tšweletša taba moo mantšu ao a dirišwago a fapanago le seo seboledi se se nepišago. Mohlala, tshwantšhanyo le tshwantšhišo di tšweletša kgegeo ka gore di bonagatša tšeo di bego di se tša letelwa. Gantši dilo tša go swantšhwa di na le go tšweletša tshegišo; go swantšha dilo go na le go tšwelela ka mokgwa wa kwero goba motlae. Lesego la go tšweletšwa ke tshegišo e ka ba taetšo ya khomedi goba la bontšha kgegeo le kwero.

Ka lehlakoreng le lengwe pheteletšo ya go tšweletšwa ke '*parodi*' le yona e tliša tshegišo. Mabakeng a mantši kodutlo e tšwelela bjalo ka sebetša sa kgegeo.

2.1.10 Kakaretšomoka

Go hlalošitšwe kgopolo ya '*defamiliarization*' ka ge e gatelele tirišo ya dithekniki tše polelong. Tlhalošo ya dikgopolo tše e laeditše nyalelano gare ga tšona. Go hweditšwe gore tshwantšhišo le tshwantšhanyo di amana le kgegeo ka go swantšha dilo tše di sa swanego. Tshegišo e na le elemente ya kgegeo ka gore bobedi di šomiša thekniki ya phapantšho. Tshegišo e fodiša bohloko bja go solwa ka kodutlo. Motlae o laetša kgegeo ka go tšweletša tše di bego di se tša letelwa. Mabakeng a mantši bagegei ba šomiša kwero go phethagatša merero ya bona. Parodi e nyalelana le kgopolo ya kgegeo ka ge le yona e akanya phapano gare ga nnete le ponagalo. Khomedi e akaretša tshegišo ebile e ka ba kodutlo ge maikemišetšo a go e tšweletša e se go segiša fela. Bjale go yo lebeletwa kgegeo.

KGAOLO YA BORARO

3.1. KGOPOLO YA KGECEO

3.1.1 Matseno

Kgopolo ye ya kgeceo le yona e tla hlathollwa go lebeletšwe: (a) tlholego ya kgeceo (b) tlhalošo ya kgeceo (c) mehuta ya kgeceo (d) ditsela tša go tšweletša kgeceo (e) dielemente tša kgeceo le (f) mešomo ya kgeceo.

3.1.2 Tlholego ya kgeceo

Go ya ka Knox (1961:12) lentšu le 'kgeceo' le tšwa polelong ya Selatini, gomme la fetolelwa go Sekgowa ya ba 'yronye ka 1502. O tšwela pele ka gore lentšu le ga se la ka la šomišwa pele ga 1502 le pele ga ngwagakgolo lesomeseswai. Duke (1985:6) yena o tlaleletša kgopolo ye ka go re lentšu le le tšweletše la mathomo ditiragatšong tša metlae tša bongwagakgolo lesomeseswai.

O bolela gore le hlagile lelemeng la Segerike. Ka nako yeo le be le bonwa bjalo ka lehlapa ka gore le be le šomišwa kudu go laetša lenyatšo. O tšwela pele ka go re Bagerike ba be ba šomiša lereo le bjalo ka mokgwa wa go bontšha maitshwaro. Ge nako e tšwela pele la šomišwa go bolela se sengwe, ke go re go reta ka go sola le go feteletša go feta sekapolelo. Bjale lentšu le le šomišwa go hlaloša phapano gare ga bonnete le ponagalo.

Goetz (1990:390) o re ka Sekgowa le tšwa go moanegwa wa metlae wa Segerike e lego 'eiron', moanegwa yo go bego go lebeletšwe gore o tla fenywa. Ka bohlae le go segiša a fenywa moanegwa wa go tuma, yo maatla, wa go ikgantšha 'alazon'. Ka tsela yeo le tšweletša tšeo di bego di se tša letelwa. Ge a tšwela pele o re le be le šomišwa bjalo ka tsela ya go tšeela motho fase. Jump (1970:15) o re kgegeo e thomile go dirišwa kgahlanong le molwantšhwa dingangišanong, e le sebetša sa polelo moo batho ba sa bonego dilo ka leihlo le tee. O gatelela gore e ile ya šomišwa gape bjalo ka sekapolelo lebaka le letelele. E šomišitšwe ditšong tša go fapana ka bomolomo.

- **Tlhalošo ya kgegeo**

Funk le Wagnalls (1965:4) ba hlaloša kgegeo ka go re ke:

The use of words to signify the opposite of what they usually express, ridicule disguised as praise or compliment, covert sarcasm or satire.

Kgatelelo mo e godimo ga go bolela se motho a sa se šupego le ntlha ya go ikgantšha. Ge ba tšwela pele ba hlatholla gore e akaretša go bolela seo se fapanago le se se tšweletšwago ke mantšu. Barbe (1995:64) yena o no re kgegeo ke mokgwa wa go itšweletša moo bonnete bo phošollago ponagalo. Ge a hlarolla kgegeo o re ke ge motho a bolela se sengwe mola a šupa se sengwe, o re bakweri ba šomiša mantšu goba maemo go bolela kgahlanong le seo se šupšago. Ge a tšwela pele o re maikemišetšo ke go gatelela seo se nepšago.

Ka lehlakoreng le lengwe Turner (1996:6) yena ge a bolela ka kgegeo o laetša bohlokwa bja tshegišo ka gare ga kgegeo. O re ntlha ya tshegišo ka gare ga kgegeo e kgonthišiša gore tsholo yeo e tšweletšwago e amogelwe, e tšweletšwa ka ntle le go kweša yo mongwe bohloko. O gatelela gore kgegeo e bose kudu ge mogegewa a sa e lemoge. Ge a tšwela pele o re kgegeo e ka hlaba kudu ge mogegewa a se gona. Ka lehlakoreng le lengwe o re kgegeo e nyakile go swana le kodutlo. O re ge motho a

thoma go kwešiša mantšu a yona, ke gona a lemoga go hlaba ga wona. Ka kgegeo motho o tšweletša dikgopolo tše pedi goba tše tharo, kgopolo ya mathomo e ba bose mola ya go latela e le yona e tlišago kgegeo. Ge a gatelela taba ye Knox (1961:53) o hlaloša kgegeo bjalo ka polelo ya bose bja todi ya dinose molomong e tletše mpholo moseleng.

Ge a hlabela pele ka tlhalošo ya kgegeo o re e šupa dintlha tše di latelago:

- Go kgala goba go sola ka lenyatšo.
- Go kwera bofora le boitirišo ka mahlajana.
- Mokgwa wo mongwe wa go hlagiša dikgopolo le poledišano tša hlwahlwa.
- Bohwiriwiri bja lebakanyana bjoo bo dirwago ka maikemišetšo a go hlalefetša motho gore a tšwe ka nnete.
- Polelo ya go se nepe tlhalošo e tee yeo ka yona maikemišetšo e lego go khutišetša seripa sa batheeletši seo se šupšago.

Duke (1985:74) yena o re kgegeo ke mokgwa wa go tšweletša taba. O tšweletša dintlha tše di latelago go tliša tlhalošo ya kgegeo:

- Go phela o khutiša maikutlo le maikemišetšo a gago ka go itira tše e kego o na le a go fapana le a ona.
- Go ikiša fase ka morero.
- Polelo ya go ba le mellwane.
- Go tšweletša selo tše e kego ga se bohlokwa, go tšweletša seripa sa seo se šupšago.
- Kgopolo ya go fapana le seo se šupšago, e sego go e tliša empa go e ganetša, mabakeng a mantši, seo se ganetšwago ga e be tše di latolanago empa e ba tša maemo a godimo.
- Maemo, ngangišano goba ntlha yeo e hlotšwego ke ye nngwe.
- Ge motho a efa karabo ya go kwagala polelong yeo e tšweleditšwego ka tsela ya go khutiša tlhalošo ya yona.
- Taba yeo e sa swanelago go elwa tlhoko, polelo yeo e sa swanelwago go tšewa ka tsela yeo e tšweletšwago ka yona.
- Tlhaselo ya go se kwagale, ya bošilo.

- Tlhalošo ya go hlakahlakana ka maikemišetšo a go kodutla goba go khutiša tlhalošo.

Ge a tšweletša tlhalošo ye pele o re motšwasehlabelelo wa kgegeo ke motho yo a sa lemogego gore boitshepho bjo a bo laetšago bo mmea maamong a go gegewa. Batšwasehlabelelo ke bao go bolelwago ka bona ka tsela ya kgegeo, bao polelo ya kgegeo e lebišitšwego go bona.

Bao ba lego maamong a go gegewa ba sa lemoge, ke bao ba sa lemogego gore polelo ye e lebišitšwego go bona e a gegea, bao ba sa kgonego go lemoga kgegeo yeo e sa ba lebantšhego thwii, ba go se lemoge goreke bona batšwasehlabelelo ba maemo a rilego, ba go se kgone go lemoga gore mantšu a bona a a ba lahletša.

Go hlakiša taba ya kgegeo gabotse, yona e tla lebelelwa bjalo ka (a) mohutangwalo le (b) sekapolelo.

- **Kgegeo bjalo ka mohutangwalo**

Groenewald (1993:48) o tšea kgegeo bjalo ka mohutangwalo ka ge a bolela ka kanegelokgegeo e le ge a šupa dingwalo tšeo di rulagantšwego ka maikemišetšo a go tšweletša kgegeo. O laetša gore dingwalong tša mohuta wo, moko wa ditaba ke wona o lebanego le kgegeo ka gore go na le seo mongwadi a ratago go se tšweletša ka thulaganyo ya mohuta woo. Barry le Wright (1966:69) ba hlaloša thulaganyo ya sengwalo sa kgegeo ka go re:

An author's arrangement of the events in a narrative for a planned effect, as distinguished from story or story line, which retains the order in which the events occurred.

Mo go gatelelwa tsejana ya tatelano ya ditiragalo mo go thulaganyo bjalo ka karolo ye bohlokwa ya go anega ditaba tša kgegeo. Hutcheon (1994:163) o re go na le mathata a lebanego le kgegeo bjalo ka mohutangwalo. O hlatholla gore kgegeo ke mokgwa wa go hlasela motho goba selo, fela tllhaselo yeo e sa lebanywe thwii. O tšwetša kgopolo ye pele ka go re bagegei ba šomiša dikarabo tša batho ka bohlale go fihlelela se ba

ratago go se tšweletša. O hlaloša go ya pele gore go ka ba le sengwalo ka kgegeo e sego sengwalokgegeo. Bjale go yo lekolwa kgegeo bjalo ka sekapolelo.

- **Kgegeo bjalo ka sekapolelo**

Petro (1982:11) ge a hlaloša kgegeo bjalo ka sekapolelo o re ke:

A figure of speech in which the intended meaning is the opposite of that expressed by the word used.

Mo kgatelelo e ntlheng ya go re karabo ye e fiwago e fapana le ya nnete. Jump (1970:80) o tšweletša ponagalo ye nngwe ya kgegeo ka go re ke sekapolelo seo setlogong se nepišago kodutlo, ke go re ke sebetša sa kodutlo. O re kgegeo e ka monaganong wa seboledi ka ge e le yena a tsebago gabotsebotse seo a se šupago le ge e le gore dikgegeo tše dingwe di pepeneneng. Green (1976:9) yena o bolela gore kgegeo ga e šomišwe fela bjalo ka sekapolelo, e ka šomišwa gape le go laetša maemo goba ditiragalo tšeo di fapanago le tše di lebeletšwego.

Gape kgegeo bjalo ka sekapolelo e šupa phapantšho ya mongwalelo. Se se hlatselwa ke Fowler (1973:128), Meucke (1969:55), Knox (1961:16) le Duke (1985:5)ge ba re kgegeo e lebane le mokgwa wa go ngwala. Ohman (1972:68) o tšwetša pele taba yeo ka go re ge sekapolelo se hlalošwa bjalo ka mongwalelo se nepiša tebelelo ya mongwadi ge a lebeletše bophelo. Ke ka fao Babb (1972:49) o kgonthišago gore mongwalelo o bohlokwa kudu ka gobane o tšweletša kwešišo ye e feleletšego ya sengwalo. Makena (1995:38) le Strunk (1959:53) ba hlaloša mongwalelo bjalo ka kgetho le tirišo ya mantšu le mafoko ka tsela ya go tanya mmadi. Se se hlatselwa ke Lucas (1974:49) ge a re:

Style is a means by which a human being gains contact with others, it is, personality, character embodied in speech.

Se se gatelela gore mongwalelo ke polelo ya mongwadi. Go ra gore ke ka polelo moo maikutlo a seboledi a tšweletšwago. Go tlo lemogwa gore phapantšho ya mongwalelo

ke kgopolo ya kamano, ke go re ga e na tlhalošo ye e rileng. Phapantšho ye ya mongwalelo e na le mahlakore a mabedi, ke go re e ka šomišwa ka go rapama le ka go tsepama. Lentšu, lefoko, lebopi le go hlokega ga lebopi di ka šomišwa bjalo ka phapantšho ya mongwalelo. Ge dipharologantšho tše di šomišwa ka go rapama, ke go re mabopi ka moka a a kwana, mola ge di šomišwa ka go tsepama, ke ge tlhalošo e fapana le ditaba tša nnete. Phapantšho ye e tšweletša kgegeo. Ke go re ge tlhalošo e fapana le maemo a ditaba, ke kgegeo. Groenewald(1993:48) o tiišetša se ka go tšweletša kgopolo ya gore phapantšho ke thekniki ye bohlokwa ya go tšwetša kgegeo pele. Ge a tšwela pele o re gantši go fapantšhwa ditaba tše re sego ra tlwaela go di lebantšha. Phapantšho ye e napa ya godiša bošilo bja ditaba gomme ya segiša mmadi.

3.1.3 Mehuta ya kgegeo

Fowler (1973:170), Wordsmith (1991:14) le Jump (1970:60) ba arola kgegeo ka mehuta ye mebedi, e lego (a) kgegeopolelo le (b) kgegeo ya maemo. Ka kgegeopolelo ba šupa kgegeo yeo e tšwelelago go boleleng le mešomong ya go ngwalwa. Ba hlatholla gore kgegeo ya mohuta wo e ka se kgaoganywe le kgegeo ya maemo ka ge e tšwelela maamong ao a rilego. Ka thokong ye nngwe ba hlaloša kgegeo ya maemo ka go re e fapantšha ponagalo le bonnete, ke go re ka moo dilo di lego ka gona le ka moo di swanetšego go ba ka gona. Ba tšwela pele ka go re e amana kudu le ditiro goba maemo. Ba bolela gore e šupa ditiragalo moo go se nago mogegei, fela go ba le motšwasehlabelo le babogi. Go ya ka bona, mehuta ka moka ya kgegeo ye e lego gona e wela ka fase ga mehuta ye mebedi ye.

Randall (1935:34) yena o re kgegeo e hwetšwa polelong, baanegweng le ditiragalong. Ke go re go ya ka yena, go na le kgegeopolelo, kgegeo ya mokgwa le kgegeoteramatiki. Beckson le Gans (1989:275) bona ge ba bolela ka kgegeopolelo ba re ke ge mokgwa wo mongwadi a bolelago ka wona o fapana le seo a se šupago. Ge ba tšwela pele ba re mohuta wo o tsebega ka go ba le moanegi wa boikgopolelo. Godimo ga moo le bona ba sa bolela gape ka kgegeopolelo le kgegeoteramatiki bjalo ka mehutakgegeo. Go ya ka bona, kgegeoteramatiki ke mohuta wa kgegeo ya maemo. Bjalo go latela tlhalošo ya mehuta ya kgegeo.

3.1.3.1 Kgegeopolelo

Go bolela se sengwe e le go tšweletša seo se fapanago le sona. Beardsley(1958:256) o re ke kgegeo ya maikemišetšo. O e hlaloša bjalo ka kgegeo ya mokgwa ka ge e ka tšweletšwa ka mekgwa ye mengwe ya polelo go swana le go sega, go taka le go opela mola o gegea. Ge a hlaloša kgegeopolelo Booth(1974:3-6) o re ke kgegeo ye e sa fetogego gomme o e hlaloša ka dintlha tše di latelago:

- Ke ya maikemišetšo, e hlolwa ke batho gore e kwewe, e balwe e be e kwešišwe ka botlalo ke babadi goba batheeletši.
- Ga e lemogege, e swanetše go hlangwa ka lefsa go tšweletša hlalošo ye e nepšago, e sego ya go tšweletšwa ke mantšu.

Tlhalošo ya yona ga e fetoge, le ge e hlamilwe lefsa gomme tlhalošo ya yona ya kwagala, mmadi goba motheeletši ga a mengwe go tla ka ditlhalošo tše dingwe. E šupa sona seose šupšago. Tirišo ya yona e a felela ka ge tlhalošohlamolefsa ya yona e na le magomo le mellwane.

3.1.3.2 Kgegeo ya maemo

Ge maemo a ditaba a fetoga go ba kgahlanong le tšeo re bego re di lebeletše. E tšwelela ge motho a sega madimabe a motho yo mongwe a sa lemoge gore madimabe ao a a mo hlagela. Ge ditiragalo di tliša tše di bego di se tša emelwa, ge matsapa ao a tšwewago go thibela tiragalo ye e rilego e hlola go tšwelela ga tiragalo yeo. Ya maemo e lebane le maemo a ditiragalo goba pheletšo ya tšona tšeo di bonalago goba tša kwagala e le kgegeo. Ka kgegeopolelo mogegei o tšweletša maemo a bothata ao a ka laetšago phapano gare ga se se bolelwago le seo se nepšago.

Johl(1988:83) o re kgegeo ya maemo ke ge go direga tšeo di latolanago le tšeo di letetšwego goba di nyakegago. Phapano ya yona le kgegeopolelo ke gore kgegeopolelo ga e šome ka mogegei empa ka maemo a ditiragalo ao a tšweletšago kgegeo. Ge a fapantšha ya maemo le ya ditiragalo o re ka kgegeotiragalo, mogegei e ba yena yo kgegeo e lebišitšwego go yena, go ra gore kgegeotiragalo e ka ba

kgegeopolelo. Kgwekgwe ya kgegeo ya maemo e letše phapanong gare ga maikemišetšo le pheletšo, tše di letetšwego le phethagalo ya tšona.

Ka kgegeo ya maemo le ya ditiragalo, babogi goba batheeletši ba bona tlhalošo yeo seboledi se sa e šupego goba mogegei a tšweletša tlhalošo ya go kwešišwa ke babogi fela e sa kwešišwe ke yoo kgegeo e mo lebantšhago.

3.1.3.3 Ya kamano.

E tšweleletše ka ngwagakgolo masomepedi. E šupa manganga ao a hlolegago gare ga mareo le maikutlo dingwalong. Ngangego ye e hlolwa ke kgokagano gare ga lentšu, seswantšho goba polelo tše di ka tšweletšwago.

3.1.3.4 Ya sebopego

E tsebega ka elemente ya go khuta. Ka mohuta wo wa kgegeo, tsebo ya maikemišetšo a mongwadi e tsebja ke babadi fela empa ga se maikemišetšo a moanegi. Mo, moanegi o anega tiragalo yeo a tšeago karolo ka go yona gomme a itira o kare ga a kwešiše.

3.1.3.5 Kgegeo ya ditiragalo.

Mo ke mo se se hlagago e bago ledirolli la seo se letetšwego.

Matlafologo a laetša tše e rego ditiragalo di dirwa ka bohlae e le go direla gore molwantšhwa a be le lehutšo, maikemišetšo e le go mo hlakahlakantšha le go mo gegea.

Nokaneng (1999:324) o hlaloša kgegeoteramatiki bjalo ka kgegeo ya ditiragalo moo babogedi goba batheeletši le moanegwa yo mongwe ba tsebago seo se sa tsebjego ke moanegwa yo mongwe. Moanegwa yo o itshwara ka moo go sa kwanego le seo e lego therešo. O gatelela se ka go re kgegeoteramatiki e lebane le go dira selo goba go bolela selo ka ntle le go lemoga seo se tlogo direga. Ge a tšwela pele o re kgegeoteramatiki e fapantšha se mmopadi a se bolelago le tše babadi ba di tsebago. O

iša pele gore e utolla se sengwe ka seboledi fela ga e se tšweletše phatlalatša. Abram (1999:271) o hlabela pele ka tlhalošo ye ka go re kgegeoteramatiki e bonala ka kanegelong moo mongwadi a memago babadi go bapetša dipolelo le ditiro tša baanegwa le seo ba tsebago e le therešo. O tšwela pele ka go re babapadi ba tšweletšwa kgahlanong le maemo ao a lebeletšwego. O gatelela gore go na le kgegeoteramatikakaretšo, yeo yona e tšwelelago ge babogi ba lemoga babapadi bao ba sa lemogego kgegeo maamong ao ba lego go ona. O re go na le kgegeoteramatiki ya go nepiša, gomme yona e hlaga ge mongwadi a laetša go hloka temogo ga babapadi ka go tšweletša ditiro tšeo e sego tša maleba goba ka go šomiša polelo yeo e šišitšego ka tlhalošo ya go iphihla. Kgegeo ya mohuta wo e tšwelela gabotse ge batheeletši le ba bangwe ba babapadi ba tseba se sengwe, kudukudu ge motšwasehlabelo a sa lemoge go ba gona ga babapadi bao sefaleng.

Ka kgegeoteramatiki, moanegwa ga a na šedi, o bapala ka tsela ye babogi ba bonago e se ya swanela mabaka ao ba lego go ona. Mabakeng a mangwe babogi ba emela phapano ya seo ba tsebago se tlišwa ke madimabe. Ka mohuta wo wa kgegeo, babogi ba tseba ka maemo a babapadi go feta babapadi bao.

Jump (1970:64) o laetša gore kgegeoteramatiki e tšwelela gabotse ge babogi le babapadi ba bangwe ba tseba taba ye e rilego mola motšwasehlabelo a sa lemoge gore e a tsebega. O fa mohlala wa kgegeoteramatiki ka Josefa go tšwa go Genese 42 yoo a bego a thakgaletše bagolo ba gagwe, a bile a ba fa dijo, bona ba sa tsebe gore monna yo mogolo yo ke ngwana' bobona yoo ba mo rekišitšego. O hlatholla gore mohuta wo wa kgegeo o ba bogale kudu ge batheeletši goba babogi le baanegwa ba bangwe ba lemoga go hloka temogo ga mogegewa.

O tšwela pele ka go fa mehuta ye e latelago ya kgegeo: (a) ya go fetoga e le ge a šupa kgegeo moo batheeletši ba lemogago tlhalošo ye e šupšago go feta go bonwa, yeo e tšweletšwago ka maikemišetšo fela e khutile, (b) ya go se fetoge e le ge a šupa kgegeo yeo e fago babogi / babadi sebaka sa go šomiša dikgopolo tša bona. Maikemišetšo a kgegeo ya mohuta wo ke go re ditiralo di lemogege ka pela, (c) ya go khuta e le ge a šupa kgegeo ya go se akanywe le ge e le yeo e letetšwego, (d) ya go se khute e le ge a šupa ge mogegei a tšweletša kgegeo ka maikemišetšo. Kgegeo yeo e lemogwa

gabonolo,(e) ya mabaka, e le ge a šupa ditiragalo goba polelo moo maemo a ditaba goba pheletšo ya tšona e tšweletšago kgegeo. Pheletšo ya kgegeo ye e lebane le go ba kgahlanong le se se bego se letetšwe. Kgegeo ya mohuta wo ga e amane le mogegei empa e amana le maemo a ditaba, (f) ya go ikeka, ke kgegeo yeo mantšu goba ditiro tša mogegei di utollago semelo sa go fapana le se mogegei a laetšago go ba sona. Mogegei ga a lemoge go hloka šedi ga gagwe, mafokodi le diphošo tša gagwe. Mokodutli ge a nyaka go kgala mekgwa ye e rilego, o atlega kudu ge a tšweletša ngangišano ya go ikganetša ka molomo wa moanegwa yo bohloko wa go hlamatsega le (g) ya go se amane le motho, e lego kgegeo yeo mogegei a sa nyakego go tšwelela, a iphihlago. Mogegei ga a lemogege, ka fao kgegeo e lala kudu mantšung a gagwe go feta go yena mong. E tšweletšwa gabotse ke phapano gare ga se mogegei a se bolelago le se a se šupago. Kgegeo ye e akaretša kwero. E tsebega ka go hlokega ga mogegei ka nama, ka go no tšwelela mantšu a gagwe. Parodi e dirišwa kudu go tšweletša mohuta wo wa kgegeo.

Barbe (1995:62) o tšweletša kgegeo ya *Socrat* yeo e šupago ge mokgathatema a itiriša e le ge a nyaka go bea nyanyeng go hloka temogo ga mogegewa. Mogegei o dira se ka go ikiša fase goba go ikgogomoša: a ka itira wa go se kgone goba go se kwešiše. Baldick (1990:300) yena o fapantšha kgegeo le kwero ka go re kgegeopolelo ke mohuta wo boleta wa kgegeo mola kwero e le mohuta wo bohloko wa kgegeo. Ka thokong ye, Thompson (1948:5) o bolela ka kgegeo ya baanegwa le ya teramatiki. O re kgegeo ya baanegwa ke mo go tšwelelago phapantšho gare ga baanegwa mola kgegeoteramatiki e bonagatša phapantšho ya ditiragalo.

Groenewald (1993:57) o hlatholla gore bangwadi ba gegea ka ditsela tša go fapana. O re ba bangwe ba gegea ka go hlomphe, ba bangwe bona ba gegea ka bogale mola ka lehlakoreng le lengwe ba bangwe ba gegea ka go segiša. Muecke (1970:42) yena o re go na le mehutahuta ya kgegeo yeo a e fago maina go ya ka mešomo, mekgwa , segalo tša yona. Ge a iša pele o bolela ka mehuta ye e latelago ya kgegeo: (a) ya masetlapelo, e le ge a šupa kgegeo yeo e tšweletšago ditiragalo tša go kweša bohloko, tša go nyamiša, (b) ya metlae, e lego yeo e šišitšego ka ditaba tša go se kgodiše, maikemišetšo e le go segiša batho, (c) ya kodutlo, e lego yeo e utollago

mafokodi a motho ka maikemišetšo a go mo tlontlolla, le (d) ya botlaela, e lego yeo e sa nepego selo; yeo go se nago ntlha ya go kwagala yeo e tšweletšwago.

3.1.3.6 Kgegeo ya go itira wa go se be bohlokwa.

E šupa kakanyo ya go ikiša fase ka mokgwa wa go nyakišiša go hlohla mogegewa go iphapantšha le go dira diphošo. Mogegei o itšweletša bjalo ka motho wa go hloka šedi. Kgegeo ya mohuta wo e akaretša pheteletšo goba tlhaelelo ya tlhalošo. E tsebega kudu ka go ba gona ga molebišwa le botho bja mogegei. Mabakeng a mangwe mogegei ga a be gona, go kwagala fela lentšu la gagwe. Ka tsela yeo mogegei a itšweletšago ka gona, ke go hlahla mmadi goba motheeletši go lemoga kgopolo ya gagwe. Go ikgakantšha ga mogegei go swanetše go tsenelela. Kgegeo ya mohuta wo e tšewa bjalo ka mohuta wa mathomo wa kgegeo moo mogegei a ikgakantšhago ka mabaka a bohlokwa.

3.1.3.7 Kgegeo ya Romantiki

E tšweletša bokgole gare ga tumo le kgonagalo. E laetšwa ke phapano gare ga bokgabo le bophelo. Mogegei wa mohuta wo o bona bophelo e se bjo motho a ka tsebago ka bjona go felelela. E leka go kgohlaganya goba go kopanya dilo tša go fela le tše di sa felego, tša bohlokwa le tša maraloko.

3.1.3.8 Boikgegeo

Ke ge mogegei a ikgegea. O šomiša pheteletšo le tsheketšo ya mantšu. Mogegei o tloga a ikwešiša gomme o ipega go babogi tše o ka rego tše a di tšweletšago ke therešo. Le tše e sego nnete o di tseba gabotse o no mpa a di šomiša go tšweletša se sengwe. Kgegeo ya mohuta wo ga e amane fela le go tšweletša nyanyeng mafokodi ao a ka bago gona, mabakeng a mangwe mogegei o itlontlolla ka boyena.

3.1.3.9 Ya go amana le batho le bophelo .

Phetošo ya tša bošilo le tša go hloka mohola go iša go laetša kgahle go tšeo tša bošilo.

3.1.3.10 Kgegeo ya madimabe.

E laetša phapantšho ya ditumo le thato tša motho. Kgegeo ya mohuta wo e ka bonala go ya ka moo mmogi a bonago dilo ka gona goba maemo ao di tšwelelago ka wona.

Go ka rungwa ka gore mehuta ya kgegeo e tloga e tsenelana moo mabakeng a mangwe go sego bonolo go e farologanya. Kgegeo ya maemo e ka ba ya ditiragalo ka ge maemo a bonala ka gare ga ditiragalo. Kgegeo ya go amana le batho le bophelo e fapana le kgegeo ya maemo ka ge kgegeo ya go amana le batho le bophelo yona e šupa tirišo ya setlabelo se ka maikemišetšo goba ka boomo. Kgegeoteramatiki e fapana le ya mokgwa ka gore ya mokgwa e lebana le meragelo ye e rilego ya mongwadi wa kgegeo mola ya ditiragalo e ka se ame mongwadi goba ya se ame batho. Jump(1970:28) ore re lebelela kgegeopolelo go tšwa go ntlhatebelelo ya mongwadi mola ya maemo e lebelelwa go tšwa go ntlhatebelelo ya mmogi.

3.1.4 Ditsela tša go tšweletša kgegeo

Ge Duke (1985:68) a efa ditsela tša go tšweletša kgegeo o re kgegeo e ka tšweletšwa ka thulano ya dintlha ka gare ga mošomo. Ke go re ke ge mongwadi a tšweletša maemo a ditaba ao a rileng seripeng sa mošomo gomme a tšweletša maemo a go thulana le ona seripeng se sengwe. E ka hlagišwa gape ka phapano ya mokgwa goba segalo. Go ya pele a re e ka tšweletšwa ka thulano ya ditumelo. Ke go re ke moo sengwalo se laetšago tumelo yeo e sa amogelwego ke batho ba bantši goba mongwadi yo a rilego. Gape e ka bonagatšwa le ka mantšu a go swana le: nka mpane, ka nnete, gannyane le a mangwe. E laetšwa gape le ka tšhomišo ya athekele ya kgonthe, ye e feleletšego goba lešalašupi gotee le go gana ga mongwadi go ntšha sa mafahleng a gagwe ka phošo ye e rileng. Godimo ga moo kgegeo e tšweletšwa gape ka tshwantšho ya baanegwa moo ba bonagatšwago ka tsela ye e lego gore mekgwa ya bona e fapana le ka moo ba bego ba hlagelela ka gona peleng.

Muecke (1970:69) yena o fa ditsela tša go fapana tša go tšweletša kgegeo go swana le go ikgakantšha le go itira o ka re o ema le mogegewa. Ka thoko ye nngwe Beckson le Gans (1989:200) bona ba re mongwadi a ka hlagiša kgegeo ka go laetša gore tlhalošo ye a e lebišitšego e fapana le ye e tšweletšwago ke mantšu a go bonagatša phapano gare ga seo se letetšwego le seo se tšwelelago goba gare ga ponagalo le bonnete. Ba tšwela pele ka go re kgegeo e ka bonagala bjalo ka ya ‘Socratic’ moo mogegei a fenyago molwantšhi ka go itira o ka re ga a tsebe, le go ikemišetša go tšea lehlakore la molwantšhi ka maikemišetšo a go utolla mafokodi a gagwe.

Knox (1961:176) yena o re kgegeo e ka tšweletšwa ka go reta motho e le go mo sola le go fa motho direto tše di sa swanelago, ka maikemišetšo a go feteletša. O tšwela pele ka go re mogegei o gegea ka go hlagiša tebelelo ya maaka, a e bea ka tsela ye o ka rego o a e amogela. Babadi ba swanetše go lemoga gore tebelelo yeo ke ya maaka le gore mogegei ga a e amogele eupša o a hlasela. O ruma ka gore mabakeng a mangwe batheeletši ba ka no se kwešiše kgegeo. O fa dika tšeo di laetšago kgegeo bjalo ka tše di latelago:

- Tsela ye e rilego ya go bolela.
- Segalo goba kgatelelo ya senoko goba lentšu.
- Go bitša mantšu ka go fapana.
- Polelommele yeo e huetšago tlhalošo ya seo se bolelwago.
- Tirišo ya mantšu a go se kwagale.

Ge a feleletša o re kgegeo e kgona go ba gona ka ntle le dika tše. O gatelela le bohlokwa bja tseboboithekgo go kwešiša kgegeo. O gatelela gore bokgoni bja kodutlo bo nyalelana le bokgoni bja kgegeo.

3.1.5 Dielemente tša kgegeo.

Muecke (1969:19) le Duke (1985:3) ba fa dielemente tše di latelago tša kgegeo. Ya mathomo ke ya go re kgegeo ke ponagalo ya magatomabedi. Legato la mathomo le

lebane le ka moo kgegeo e bonalago go mogegewa ka gona, mola la bobedi le nepiša ka moo kgegeo e bonwago ke mogegei goba babogi ka gona. Legato la bobedi ga se la swanela go tšweletšwa ke mogegei, ka gobane le swanetše go ba ka monaganong wa mmogi. Elemente ya bobedi ke ya gore go dula go na le phapantšho magatong a a mabedi. Phapantšho ye e ka ba ka mokgwa wa tatolano, go swana le ge seo se bolelwago se latolwa ke seo se šupšago. Seo mogegei a se gopolago se ka latolana le seo babogi ba se tsebago. Elemente ya boraro ke go ya hloka temogo. Mogegewa a ka no se lemoge legato le lengwe. Se se šupa moanegwa wa go itira go ba se a sego sona, le go itira go se be se a lego sona. Se se tšweletšwa ke kgegeo ya ge mogegei a laetša kgegeomaikemišetšo yeo go yona go sego mogegei fela go nago le mogegewa le molemogi wa kgegeo yeo.

Duke(1985:60) o tšwela pele ka go fa dielemente tše dingwe tša kgegeo bjalo ka tše di latelago:

3.1.5.1 Go hloka temogo.

Go se lemoge gore ponagalo ga se bonnete.Mogegewa o laetša boitshepo. E tšweletšwa gabotse ke kgegeopolelo moo mogegei a gegeago ka maikemišetšo.

Ya maemo/ditiragalo- ga gona mogegei, ke motšwasehlabelo le mmogi. Go ba le kgegeo fela go se na mogegei, go ra gore go ka ba le kgegeo ka ntle le mohlalefetši le moitiriši. Mogegei o itira o kare ga a lemoge mantšu goba ditiro tša motšwasehlabelo, ke mo kgegeo e bonagalago gabotse ebile e bago bose. Gapegape mogegei a ka itira go ba seo a sego sona goba go se be seo a lego sona.

3.1.5.2 Phapantšho ya bonnete le ponagalo

Ke ge mogegei a bolela selo e le gore botsebotse ga a šupe seo a se bolelago. Motšwasehlabelo wa kgegeo a ka ba le tshepo ya gore dilo di ka tsela yeo a di bonago a sa lemoge gore ga go bjalo.Legato la mathomo, la ka fase, ke ka mo dilo di bonagalago go motšwasehlabelogoba kamoo di tšweletšwago ke mogegei. La bobedi, la ka godimo, kebonnete ka moo bo bonalago go mmogi/mogegei. Go ra gore mogegei o tšweletšaponagalo a itira o kare ga a lemoge bonnete bja yona mola

motšwasehlabelo a salemoge bonnete a phelewa ke ponagalo. Botsebotse kgegeo ke ge bonnete bophošolla ponagalo. Phapantšho ye keyona e rwelego kgegeo ka botlalo. Jump (1970:43) o hlatsela se ka go re kgegeo ebonagala botse mo bonnete bophošollago ponagalo. O tšwetša kgopolo ye pele ka go gatelela gore phapantšho ya mohuta wo e hlagiša lesego. Ka gona go ka thwe etšweletša elemente ya tshegišo. Thompson (1948:40) yena ge a bolela ka ntlha ya phapantšho ka ga kgegeo, o re ponagalo yeo e swanetše go kweša bohloko le go segiša. E tšwelela gabotse ge e na le ntlha ya bohloko le ya go segiša. Phapantšho ye nngwe kekgaogano ya moanegi, mongwadi le batheeletši. Mo tebelelo yamoanegi e fapana le yamongwadi. Ge a hlatholla phapantšho ye o re mogegei o ipea kgole le mogegewa e legona go gana go lebelelana le maemo ao a befilego. O re mogegei o kgona go tšweletšase ka go ikgakantšha

3.1.5.3 Elemente ya tshegišo.

Lesego le hlolwa ke go se lemoge gore ponagalo ga se bonnete. Go re kgegeo e kwagale gabotse, phapantšho ya yona e swanetše go kweša bohloko e be e segiše. Go kweša bohloko ga kgegeo go tšweletšwa ke kwelobohloko ye re ka bago nayo go motšwasehlabelo. Ponagalo ya phapantšho ya maikemišetšo e fihliša ditiragalo ntlhorwaneng yeo e hlolwago ke lesego. Tshegišo e bonala mo ntlheng ya go itiriša goba ya go se lemoge. Kgakantšho ke yona e tšweletšago lesego. Kgegeo e kwagala kudu ge e hlakantšha dintlha tše tše pedi. Ka gare ga kgegeo go na le go phagamiša motho, e ka ba mogegei goba mogegewa, go phagamiša mo go tsoša maikutlo a tokologo ka gare ga mophagamišwa. Se se hlola tshegišo ka ge go phagamiša mo e se ga nnete.

3.1.5.4 Elemente ya kgaogano.

Tabakgolo mo e letše godimo ga mokgwa wa mogegei wa go itiriša le ka moo mogegei a tšeago dilo ka gona. Ntlha ye e ka bonala gomogegei goba mmogi. Se e ka ba ge mogegei goba mmogi a gana go lebana le maemo a bothata a bophelo. Mogegei o ipea kgole le ditiragalo.

3.1.5.5 Elemente ya tlhamego.

Kgegeo gore e nepe se e se lebantšego, e swanetše go hlangwa ka tshwanelo. Tša go hloka mohola di hlokolwe, go tlogelwe tšeo di ka fokotšago go hloka temogo ga mogegewa le tšeo di ka fokotšago phapantšho ya bonnete le ponagalo. kgegeo e loutšwe. Dielemente tša go se swanetšane di bapantšhwe go godiša go hloka temogo le go itshepa ga motšwasehlabele. Kwešišo ya kgegeo ga se go kgona go bona phapantšho ya yona empa ke maatla a go e bopa ka monaganong.

Jump(1970:36) ge a hlaloša mekgwa ya go tšweletša kgegeo o tšweletša mehutana ye mengwe ya kgegeo. O gatelela gore go na le kgegeo ya go se be ya bomotho. Ka kgegeo ya mohuta wo, mogegei ga a bonale, kgegeo e kwagala le go bonala ge mantšu a gagwe a tšweletša phapantšho ya tše re di tsebago. Ge a hlabela pele o re segalo polelong ya mohuta wo ga se na maikutlo ebile mantšu ga a šomišwe ka botlalo. O ruma ka go re mabakeng a mangwe kgegeo e a šupša go feta go lemogwa . Kgegeo ya makgonthe ga e nyake go kwešišwa.

O bolela gape gore mogegei a ka tšweletša kgegeo ka go ikiša fase. Se se tšwelela ge mogegei a itšweletša bjalo ka motho wa go hloka temogo, o itšeela fase a ba a itira wa go se be bohlale. Mabakeng a mangwe mogegei a ka tšweletša kgegeo ka go ikeka. Mo mogegei o itira o ka re ga a itemoge fela a lemoga maemo ao a lego go ona. Mogegei o itira tše e kego ga a gona gomme a tšweletša batho bao ba ikgegeago ba sa lemoge. Se se tšwelela gabotse ge motho yo a tšewago go ba bohlale a tšweletša mantšu ao a ganetšanago , a go se kwagale. Mabakeng a mangwe kgegeo e tšweletšwa ka go tswalanya dilo tše pedi tšeo di sa kwanego ntle le ditswayatshwayo.

3.1.6 Go ka lemogwa kgegeo bjang?

Ge hlogo ya taba goba se go bolelwago ka sona se sa amogelege bathong. Ge re se na tshedimošopele ka mongwadi goba dikgopolo tša gagwe. Ge go se na taetšo ya kgegeo ka gare ga polelo. Phapantšho ke yona taetšokgolo ya kgegeo. Ka go kgegeopolelo phapantšho ye e ka ba ya polelo goba ya kamano moo mogegei a bolelago se sengwe ka tsela ye e lego gore batheeletši ba kwešiša seo a se šupago. Ge

a hlaloša mokgwa wa go tšweletša kgegeo o re bokgoni bja kodutlo bo nyalelana le bokgoni bja kgegeo.

3.1.7 Mešomo ya kgegeo.

Kreuzer (1991:142) o re borametlae bašomiša kgegeo go hlasela le go nyefola ditiro tša go se amogelege. O e hlaloša bjalo ka polelo yeo e hlametšwego go ahlola le go goga šedi ya batho, e a phošolla, ya hlahla ya ba ya aga. Kgegeo e šomišwa go efoga kotlo, go hlola kwano le go ikimolla. O gatelela gore tsholo ke ntlha e bohlokwa ya kgegeo gomme a fa le go hlaloša mešomo ye e latelago ya kgegeo:

3.1.7.1 Go efoga kotlo.

Kgegeo e kgona go khutiša tlhalošo ye e nepšago ka polelo ya go se kgopiše. Kgegeo ke mokgwa wa maleba wa go ba kgahlanong le selo goba le motho ka ntle le go laetša maemo a gago thwii.

3.1.7.2 Go hlola kwano.

Kgegeo e šomišwa ge tsebobomorago ya yona e tsebja ke batho ba tikologo yeo fela. Dikopanong tša semmušo e šoma go tiišetša tšeo batho ba kwanago ka tšona. E thuša go laetša phapano gare ga badudi ba selete le bao e sego bona le go tiiša botee go badudi ba selete.

3.1.7.3 Go ikimolla.

Ka kgegeo motho o kgona go intšha ka gare ga tšielego. Kgegeo e kgona go khutiša tsholo, ka gona mogegewa ga a kgopišege. Motlae wa borumulane ga o šomiše kgegeo kudu. Ge mogegewa a le gona, bohlogo bja mantšu bo khupetšwa ka kgegeo. Poledišanong kgegeo ke mokgwa wa go tsena motho ganong le go fetola tabakgolo.

Kgegeo e šomišwa ka go tshegišo le ka motlaeng ka lebaka la bokgoni bja yona bja go sola o ka re ga e sole, ka gona mogegei o a itšhireletša ka ge a sa bonale go ba le molato.

Muecke (1969:96) o laetša gore mongwadi o šomiša kgegeo go uta seo a ratago go se tšweletša go mmadi. Ka lehlakoreng le lengwe, Duke (1985:110) yena o tšweletša gore kgegeo ke sebetša sa kodutlo seo se šomišwago go hlasela ntlhatebelelo ye e rileng go utolla mafokodi le go hloka šedi ga motho. Kreuzer (1955:101) o gatelela gore mabakeng a mantši kgegeo ga e lebe motho goba selo thwii ebile ga e kgopiše. O bolela le gore e ka phafōša batho go lemoga gore bophelo ga bo ka tsela yeo bona ba bonago bo le ka gona.

Go tšwela pele Muecke (1969:96) o iša pele go re kgegeo e thuša go tiišetša tlhalošo ya seo se tšweletšwago. Cuddon (1977:584) le Hodgard (1969:117) bona ba re moreromogolo wa kgegeo ke go bonagatšo therešo ka tsela ya lesego. Beckson & Ganz (1989:230) ba kgonthiša taba yeo ka go re kgegeo e a reta, gape e a kgalemela, ebile e a hlwekiša, ya be ya thakgafatša, mola ka lehlakoreng le lengwe e nyefola. Ke ka tsela ye Randall (1984:33) a tlaleletšago mešomo ye ya kgegeo ka go re e a hlabolla, ebile e a ahlola.

Bublitz (1988:119) o hlamola gore kgegeopoledišano e thuša go tsena seboledi gare. Mabakeng a mangwe e thuša go fetola seo go bolelwago ka sona. Ka thoko ye nngwe, Barbe (1995:101) yena o re kgegeopoledišano e thuša go thibela mogegewa go fa karabo ka potlako. Orbdlik (1942:147) le Larsen (1980:42) ba re kgegeo ya mohuta wo e tšwela mogegei mohola ka ge a ka e šomiša go intšha ka gare ga mathata.

Ka ntle le go re kgegeo ke sebetša sa kodutlo, dikgopolo tše pedi tšeo di na le diphapantšho tša go kwana bjalo ka tše di latelago:

- (a) Go laetša go bolela seo motho a sa se šupego.
- (b) Go ba le elemente ya phapantšho.
- (c) Go ba le elemente ya go sola.
- (d) Go ba le elemente ya go ikgakantšha.

- (e) Go ba le ponagalo ya go se lemoge.
- (f) Go ba le phapantšho ya go hlasela.
- (g) Go utolla le go bea nyanyeng mafokodi a batho.
- (h) Go dirišwa ke mongwadi le moanegi ka nepo ye e rilego.

Le ge go le bjalo, ga se gore kgegeo ke kodutlo, ke dikgopolo tše di kwanago ka gobane di fapana ka diponagalo tše di rilego. Kgegeo e amana le maemo a bophelo a go se kwagale, a go befediša, a botlaela le ao a tšweletšwago ke mararankodia bophelo a go se kgone go fedišwa. Ke go re kodutlo e tšea maemo a bophelo bjalo ka magole le mafokodi a bjona gomme e katana le go a lwantšha ka mokgwa wa tshegišo. Mokodutli o lebeletše kudu mekgwa le meragelo ya batho ya go phela mola mogegei a gatelela gore lefase le tšwele taolong ebile le ka se boele sekeng. Go feta fao mokodutli o tšweletša le go tsebagatša maemo a bophelo ao a swanetšego go fihlelelwa. Gapegape mokodutli o katana le go rarolla mathata a bophelo mola mogegei a sa itshwenye ka go fodiša le go fediša mararankodi a bophelo.

3.1.8 Kakaretšomoka

Ka mo go hlalošitšwego, kgegeo e tšwelela ge mantšu a nepa se se fapanego le se se bolelwago. Gape e ka ba tiragalo ye e fapanego le ye e nepišwago. Nnete ke gore phapano yeo ga e bonagale gabotse mathomong, kudukudu ge go bolelwa ka tiragalo ya masetlapelo. Mabakeng a mantši motho yo a angwago, o ka re o kwerwa ke mathata a bophelo. Se bohlokwa ke gore ga a kwerwe ke batho ebile ga a nyatšwe goba gona go solwa le go kgalwa ka gobane o emela batho ka bophara. Ge kgegeo e gapeletšwa e fetoga kodutlo. Go tlo lemoga gore kodutlo e na le go ba bogale: e ka kgala ya ba ya nyatša.

Gape go tlo hlokomelwa gore kgegeo ke kgopolo ye bohlokwa thulaganyong ya sengwalo sa *sathaya* le sa masetlapelo. Mehuta ye ya dingwalo e a fapana ge go bapetšwa meakanyetšo ya yona. Sengwalo sa *sathaya* se tsebega ka dikokwane tše di latelago:

Moanegwathwadi ke motho wa:

- Maemo,

- go ba le bofokodi,
- go lebalelwa bofokodi bjoo gomme babadi ba itswalanya le yena.

Dikokwane tše di tšwelela gabotse ka go *Megokgo ya Bjoko* (1969) ka O.K. Matsepe. Ka kanegelong ye, molaodiši o tšwelela e le motho wa maemo. Ditšhitano ga se tša felela ka mo a boletšego. Ka fao go ipona bofokodi ga gagwe, go bonala ka kgati ya go tswapinya bao ba sobago ba bangwe, ebile o a lebalelwa.

Ka lehlakoreng le lengwe, dikokwane tša sengwalo sa masetlapelo tšona ke tše di latelago:

Moanegwathwadi ke motho wa:

- go loka,
- bofokodi,
- go itswalanywa le mmadi.

Dikokwane tše di tšwelela gabotse, mohlala, ka go padi ya masetlapelo ya *Lukas Motšheletšhele* (1963) ya go ngwalwa ke M.M. Rammala. Lukas Motšheletšhele o tšweletšwa e le moanegwathwadi, motho wa go loka ebile e le moetapele wa phuthego. Bofokodi bja gagwe ke go rata morwa, Lukas go feta morwedi, Dorothea. O feleleditše a ipolaile ka lebaka la bofokodi bjoo. Mmadi o itswalanya le yena ka ge a mo kwela bohloko.

Ka godimo go boletšwe ka dikgopolo tše nne, e lego kgegeo, kodutlo, tšeo e lego dikapolelo, sengwalo sa '*sathaya*' le sa masetlapelo, tšeo e lego mehuta ya dingwalo. Tše di lebanego le nyakišišo ye ke kgegeo le '*sathaya*'. Phapanokgolo gare ga tšona e šetše e boletšwe, ke go re ye nngwe ke sekapolelo gomme ye nngwe ke mohuta wa sengwalo. Gabotse '*sathaya*' e akaretša dikapolelo tše mmalwa go swana le kodutlo, tshegišo le kwero. Le ge go le bjalo, nepo ya yona ga se go goboša 'moanegwathwadi', ka gobane '*sathaya*' e fapana le dingwalo tša thuto le boitshwaro. Mo go tšona 'moanegwathwadi' o a solwa, le go kgalwa. Sengwalo sa '*sathaya*' se tšweletša bofokodi bjo bo amanago le batho, sa hlohleletša batho go ipona bofokodi bjoo ka ntle le go gobošwa pele. Ka tsela ye 'moanegwathwadi' o emela batho, o swantšha yo mongwe le yo mongwe wa batho. Go ruma tlhalošo ye go ka thwe

‘sathaya’ e nepiša ‘moanegwathwadi’ le bofokodi bja gagwe. Kgegeo yona e tšweletša kamano ye e itšego gare ga ditaba gomme e tlo hlathollwa ka go tsinkela diteng, thulaganyo le mongwalelo dingwalong tše di kgethilwego.

KGAOLO YA BONE

4.1 TIRIŠO YA KGECEO DINGWALONG TŠA SEPEDI

4.1.1 Matseno

Mo kgaolong ye , dintlha tše di hlalošitšwego ka godimo di yo dirišwa malebana le kanegelokopana ya ‘Nna nka se je dipute...’ go tšwa go *Mantšhaotlogele* ka S Nkadimeng. Go yo lebeletšwa diteng, thulaganyo le mongwalelo tša kanegelokopana ye. Ka mongwalelo ga go tlo lebeletšwa kanegelokopana ka moka eupša go tlo kgethwa temana gwa dirišwa yona.

4.1.2 Diteng

Diteng tša ‘Nna nka se je dipute...’ di yo lebeletšwa go hlokometšwe dielemente tša diteng, e lego baanegwa, ditiragalo, nako le felo. Go šetše go hlalošitšwe gore diteng di tlemaganywa ke sererwa; ka gona, dielemente tše ka moka di yo sekasekwa go lebeletšwe sererwa. Go tlo lekolwa le bohlokwa bja sererwa ge se phethagatša mešomo ye e latelago:

- Go kgokaganya diteng.
- Go laola ditiragalo.
- Go laola tikologo
- Go hlahlala mongwadi go thoma le go fetša ditaba.
- Go lemoša mmadi ditiragalokgolo le moanegwathwadi.

Go laetša gore ga go na ka moo go ka bolelwago ka diteng ka ntle le sererwa. Ka go realo diteng tša ‘Nna nka se je dipute...’ di yo sekasekwa go hlokometšwe sererwa sa

yona. Go tlo elwa hloko gore sererwa se se boeletšwa gantši ke Galempotše ge a re a ka se je dipute e se kgarebe.

Bjale go tlo latela kakaretšo ya ‘Nna nka se je dipute...’ pele go ka sekasekwa diteng tša kanegelokopana ye.

Kanegelo ye e laodiša ka Galempotše, morwedi a nnoši wa Malekhenene le Rabolepa. Malekhenene le Rabolepa ba gapeletša Galempotše go yo ba ngwetši ya ga Mphetakapejane ka ge ba šetše ba jele ditseka tša bona. Galempotše o gana nnang. Batswadi ba re kganthe ba boledišana le yena, eupša ga a šuthe. O fa mabaka a a latelago:

- Batswadi ba gagwe ga se ba mmotša ge ba kwana le ba ga Mphetakapejane.
- Seporanentekeleke ke mokgalabje, yena ga a mo rate ebile o (Seporanentekeleke) bolawa ke mafahla.
- O nyaka go ya sekolong.

Batswadi ba Galempotše ba no re ba ekwa mabaka a a gagwe, ba mo gapeletša gore ga Mphetakapejane gona o tla ya ka swele. Ka lehlakoreng le lengwe tatagoSeporanentekeleke o hlohleletša morwa wa gagwe gore a loge maano gore ngwetši e goroge. Seporanentekeleke o ile a itokiša gomme a ikemišetša go yo botša Galempotše ka tša lerato. O ile a šala Galempotše morago ge a eya nokeng. Go fihleng ga gagwe a re o phula taba gwa pala ka ge Galempotše a be a mmetša ka mabefi fela. Ge Galempotše a sa ile go ga meetse, Seporane o be a swere bothata bja go loga maano a go tlo mo tsena. Ka mokgwa wo a bego a bethwa ke letswalo ka gona, o ile a ba a opela le košana. Kgabagareng yeo ya go leka go lahlela la bošwana go Galempotše, Seporane o ile a senya ka go re:

Bona mo tate o nthomile gore ke tle ke go loše (letl:47).

E ile ya napa ya ba gona ge a paletšwe ke ditaba. Galempotše o fihlile gae a hloka le bothata, a ithalokela dipela. Ka gare ga košana ya gagwe o ile a bolela gore yena a ka se je dipute dilo tša batho. Rabolepa o ile a di tsena, a kgadimola Galempotše, a

mmotša gore ga Mphetakapejana gona ka kgang o tla ya. Le ge go le bjalo Galempotše a mo tšeiša le phefo.

Seporanentekeleke yena o gometše gae a ithoga, a itshola bjalo ka setlaela. TatagoSeporanentekeleke a tlabja ke morwa wa gagwe. Ge a botšišwa ka Galempotše ga a nyake go kwa selo, o re a ka se kgonane le yena ka ge e le ngwana ebile ge a bolela le yena a rogana. Mphetakapejane o llišwa ke gore o napile o lobile dihlare tše a bego a efa Rabolepa ka lehutšo la gore o tlo ba belegela ngwetši. Mphetakapejane o rile go kwa maemo a morwa wa gagwe mabapi le Galempotše, a ya ga Rabolepa go lokolla Galempotše gore a ka nyalwa. Galempotše o ile a napa a ya sekolong; a kgotsofala.

Bjale go yo lekolwa dielemente tša diteng tša kanegelokopana ye.

4.1.2.1 Baanegwa.

Go na le mehutahuta ya baanegwa go swana le batho, dilo, diphoofolo le tše dingwe. Nyakišišong ye, baanegwa ke batho bao ba kgathago tema ka gare ga sengwalo. Baanegwa ba arotšwe ka mehuta ye mebedi, e lego baanegwagolo le baanegwanyane. Baanegwagolo ba arotšwe ka mehuta ye mebedi, e lego mongangiši le mongangišwa.

Mongangiši

O tsebega ka dintlha tše di latelago:

- O tšweletšwa e le motho wa senganga wa go no nganga le ge nnete a e bona.
- Ga a rate go fenywa.
- O ganetšana le ditiro tša mongangišwa.

Mongangišwa

O tsebega ka dintlha tše di latelago:

- O tšweletšwa e le motho wa go loka.
- O rata go tšwetša toka pele fela o thibelwa ke mongangiši.

Baanegwagolo ka kanegelong ye, ke Malekhenene le Rabolepa gammogo le Galempotše. Galempotše o tšweletšwa bjalo ka mongangiši, Malekhenene o tšwelela bjalo ka mongangišwa mola Rabolepa e le mothušamongangišwa. Baanegwagolo ba ba na le kamano yeo e laolwago ke sererwa. Sererwa se se ba tlemaganya le ditiragalokgolo.

Bjale go latela tshekatsheko ya sererwa sa kanegelokopana ya 'Nna nka se je dipute ke se kgarebe'. Galempotše o ganana le kgopolo ya Malekhenene ya gore yena (Galempotše) a je dipute. Baanegwa ba ba laolwa ke sererwa ka gore Galempotše o gapeletšwa go ja dipute mola yena a nyaka go gola pele, le go ya sekolong.

Kamano ya baanegwa

Ka kamano go lebelelwa dintlha tše di latelago:

- Tebanyo.
- Bokgontšhi.
- Bothuši.
- Boganetši.
- Bothušegi.

Kamano ya mongangiši: Galempotše

Tebanyo e šupa maikemišetšo a moanegwa ditirong tša gagwe. Go lebelelwa mongangiši le mongangišwa. Tebanyo ya Galempotše ke go gola; a tsena sekolo, a kgone a eja dipute. Ge Malekhenene a gatelela gore dipute o tla di ja a rata a sa rate, Galempotše o re:

Aowa...owaa... dipute nka se di je ke se ka tsena sekolo. Le gona lesogana leo nna ga se la mpotša selo gore le a nthata; le lena ga la mpotša selo ge le kwana. Nna ke kwele gore soganaleo le bolawa ke mafahla (letl:35).

Bokgontšhi

Ke seo se šušumetšago goba se gapeletšago mongangiši, Galempotše, go fihlelela maikemišetšo a gagwe. Mabakeng a mantši bokgontšhi ga e be motho, e ka ba selo seo se naganwago. Ka mo kanegelong ye, Galempotše o kgontšhitšwe ke sebjalebjae go fihlelela maikemišetšo a gagwe. O ikokotletše ka la mogologolo la go re mmapelo o ja serati, sekgethelwa ga a se rate. Ba re kgane ba mo gapeletša go ba ngwetši ya ga Mphetakapejane, a ipolelela ngwanenyana, a emela taba ya gagwe go fihlela Malekhenene a tlaela, a gakanega.

Bothuši

Ka bothuši go šupša dilo tšeo di thušago mongangiši tebanyong ya gagwe. Bothuši bjo ga bo lebane le senaganwa gomme gantši e ba batho. Mo kanegelong ye, bothuši bo hlagišwa ke Rabolepa. Nakong ya ge Galempotše a gana go ja dipute o re go Malekhenene:

O a bona ke eng Malekhenene, ngwana yo ga ke mmone phošo le gannyane... phošo ke ya rena ya go kganyelelago metša re se ra hlahuna! Ngwana yo ge a re re rekile dihlare ka yena, ke nnete re rekile dihlare ka yena molayenaa sa tsebe. Bjale lehono šo o re tatetša kgare ya sehlwa (letl:40).

Se se fokoditše bogale bjo bo bego bo phophoma ka gare ga Malekhenene. Seporane le yena o laetša bothuši ka go swara di kgaoga ge a botša Galempotše ka tša lerato. Go palelwa ke go bea ditaba gabotse ga Seporane go file Galempotše makokwana a go tšeatšea Seporane go fihlela Seporane a bona sehlare sa muši e le go o tlogela. Galempotše a napa a atlegile go ganana le kgopolo ya Malekhenene.

Mphetakapejane le yena o kgathile tema ya bothuši. O ile ge a bona gore morwa wa gagwe ga a sa di tsena, a ithwala a ya ga Rabolepa. O fihlile a lokolla Galempotše gore ge lesogana le ka mo kganyoga ba se le thibebe, le mo nyale.

Boganetši

Ka boganetši go šupša seo se ganetšago moanegwa go phethagatša morero wa gagwe. E ka ba ka tsela ya senaganwa goba yeo e sego ya senaganwa. Ka mo kanegelong ye Galempotše o ganetšwa ke segologolo go phethagatša morero wa gagwe. Moya wa segologolo wo o renago ka go Malekhenene ke wona o rego Galempotše o swanetše go homola, a dumele tše batswadi ba gagwe ba di bolelago. Mola sebjalebja se dumelela Galempotše go tsena sekolo le go nyalwa ke yo a mo ratago. Segologolo se re a hlomphe batswadi ka go dumela go kitelwa segaswa ka ganong.

Bothušegi.

Ka bothušegi go šupša go thušega ga moanegwa yoo e lego gore mafelelong o kgona go fihlelela maikemišetšo a gagwe. Ka mo kanegelong ye go atlegile mongangiši, e lego Galempotše. O be a sa rate go nyalwa ke Seporanentekeleke ka mabaka a a latelago:

- O nyaka go tsena sekolo.
- Seporanentekeleke ga se a ka a mmotša gore o a mo rata.
- Rabolepa le Malekhenene ga se ba mmotša (Galempotše) ge ba kwana le ba ga Mphetakapejane ka yena.
- Seporane o bolawa ke mafahla.

Ka morago ga go katana le nngalaba ye, Mphetakapejane o feleleditše a boletše le ba ga Rabolepa gomme Galempotše a lokollwa lenyalong la kgapeletšo; a ba a ya sekolong le dithaka tša gagwe.

Kamano ya mongangišwa

Tebanyo ya Malekhenene ke go gapeletša Galempotše go nyalwa ke Seporanentekeleke. Tebanyo ye ya gagwe e kgotletwa ke Galempotše yo a sa nyakego

go kwa selo ka go ja dipute, kudu tša motho yo a se a kago a mmotša gore o a mo rata. Rabolepa le yena o re o thuša Malekhenene tabeng ye, e no ba go tšhela leswika ka meetse ka ge Galempotše a sa šišinyege.

Bokgontšhi

Seo se šušumeditšego Malekhenene go fihlelela maikemišetšo a gagwe ke megabaru. Se se tiišwa ke taba ya go ja tša ba ga Mphetakapejane ba tshepile go tlo di lefa ka Galempotše yo ba sa mo rerišago selo ka ga taba yeo. Se se tloga se laetša gore ba itebeletše ba nnoši, tabakgolo go bona e be e le fela go hwetša tše ba bego ba di nyaka go Mphetakapejane, ba se na taba le ngwana yo ba mo rekišago a sa tsebe.

Bothuši

Malekhenene, e lego mongangišwa, o thušwa ke Rabolepa. O rile ge a katana le go gapeletša Galempotše go ja dipute, Galempotše a re go swara legodimo ka diatla re kwa Malekhenene a re:

Ke tlo tla ke botša tatago mesetlanyana ye o mpotšago yona. O tloga o tseba gabotse gore yena a ka se tle a bolela le wenagabedi (Letl:36).

Gona moo Rabolepa o ile go di gamola, a galefa bokatau, a roga Galempotše e le ge a mo laetša gore ga go na se a ka se dirago ge e se go dumelelana le se ba se bolelago. Malekhenene o kgonne go tšwela pele ka go gatelela kgopolo ye ka ge Rabolepa a be a mo thuša a bile a mo thekga.

Boganetši

Moganetši wa Malekhenene ke Galempotše. Se se bonala gabotse mo leineng la kanegelokopana le le tlilego ka kganetšo. Ka gona le laetša ge Galempotše a ganana le taba ye e tšweletšwago ke Malekhenene ya go ja dipute. Malekhenene o nyaka go bona Galempotše e le ngwetši ya ga Mphetakapejane, kudukudu ka gore ba šetše ba tšere ditseka tša ga Mphetakapejane. Sebjalebja le sona se kgatha tema ya boganetši

ka ge mmapelo a eja serati. Galempotše o swanetše go nyalwa ke motho yo a mo ratago, bona beng ba bolele ba kwane.

Bothušegi

Mo go lebelelwa katlego ya moanegwa mafelelong. Malekhenene o be a le bothateng a palelwa ke go fenya Galempotše. O be a tšhogile gore ba tlo tla Mphetakapejane ka kae ka ge e le Nkadingala. O ile a thušega mafelelong ka gore Mphetakapejane o ile a ithwala a tla ga Rabolepa, a lokolla Galempotše gore a ka nyalwa ke yo a ka mo kganyogago. Malekhenene le Rabolepa ba ile ba ikwa ba lokologile ka ge taba ye e be e ba ješa di sa wele.

Kakaretšo

Baanegwa ba arotšwe ka mehuta ye mebedi, e lego baanegwagolo le baanegwanyane. Baanegwagolo le bona ba arotšwe ka mehuta ye mebedi, e lego mongangiši le mongangišwa. Go na le kamano gare ga baanegwa ba gomme kamano ya gona e laolwa ke sererwa. Baanegwagolo ba kanegelokopana ye ke Galempotše yoo e lego mongangišwa le Rabolepa le Malekhenene bao e lego bangangiši. Sererwa sa yona e lego mantšu a Galempotše a go re ‘Nna nka se je dipute ke sekgarebe’ ke sona se tšweletšago kamano gare ga bona.

4.1.2.2 Ditiragalo

Ka ditiragalo go šupša dilo tšeo di dirwago ke baanegwa. Gapegape ditiragalo e ka ba tšeo di hlagelago baanegwa. Ditiragalo tša diteng di beakanywa ka tatelano. Mongwadi ke yena a kgethago gore diteng di thoma kae tša felela kae. Mongwadi o kgona go dira se ka thušo ya sererwa. Ditiragalo di sekasekwa go lebeletšwe sererwa ka gore ke sona se di laolago. Go na le mehuta ye meraro ya ditiragalo e lego ditiragalotshwanelo, ditiragalotebanyo le ditiragalotlaleletšo. Ditiragalo tše ka moka di tlemaganywa ke sererwa. Bjale go yo lebelelwa ditiragalo tša kanegelokopana ye.

Ditiragalo tša kanegelo ye

Go na le tiragalo ye kgolo ye e tlogetšwego kanegelongkopana ye, e lego ge ba ga Rabolepa le ba ga Mphetakapejane ba fana ditseka ebile ba kwana ka Galempotše.

Ditiragalo tša kanegelokopana ye di a latela:

- Malekhenene o fola ditlhodi ka seboeng.
- Galempotše o mo išetša bogobe bja go apeega.
- Galempotše o botša mmagwe gore o nyaka go ya sekolong.
- Mmagwe o mmošša ge a swanetše go ja dipute.
- Malekhenene o botša Rabolepa ka go gana go ja dipute ga Galempotše.
- Galempotše o ile go gola ditšie.
- Tatagwe o bolela le yena mabapi le go gana go ja dipute ga gagwe.
- Galempotše o gadika ditšie gomme o fa batswadi ba gagwe dijo.
- Galempotše o ile go khora a ya ka boroko ka moo mokitwaneng a ba a lora a le sekolong. Torong yeo o bona Seporanentekeleke a mo swere, a re ke bolela naye a bile a mo gohlolela, a ba a mo tshwela ka mare.
- Seporanentekeleke o sepela le Galempotše go ya nokeng. O rata go mmošša ka tša lerato go a pala.
- Galempotše o boile nokeng o raloka dipela ka gae.
- Galempotše o apeile, ba šeba ka mae.
- Seporanentekeleke o botša tatagwe gore Galempotše ke yo monnyane kudu, ge a bolela le yena, o a rogana.
- Mphetakapejane o ile ga Rabolepa go lokolla Galempotše go nyalwa ke yo mongwe.
- Galempotše o ya sekolong.
- Rabolepa o betla leho le lehuduo mola Malekhenene a loga legogwa.

Mehuta ya ditiragalo

Diteng tša kanegelokopana ye di tla sekasekwa go lebeletšwe mehuta ya ditiragalo. Go tla thongwa ka tiragalotshwanelo.

Tiragalotshwanelo

Ka tiragalotshwanelo go šupša tiragalo ye kgolo, ya mathomo ya kanegelo. E bopilwe ka ditiragalotebanyo. E na le ditiragalo tše tharo tša motheo, e lego tiragalotshwanelo ya mathomo, ya gare le ya mafelelo. E fa sebopego sa kanegelo ebile e laolwa ke sererwa. Ditiragalo tše di tla hlalošwa ka go latelana.

Tiragalotshwanelo ya mathomo

Tiragalo ye e lebane le matseno a kanegelo. E laetša ka moo ditaba di sepetšwago ka gona. Ke mo go tšwelelago mathomo a bothata. Ka mo kanegelongkopana ye, Galempotše o kgopela mmagwe gore a mo rekele letlapa a ye sekolong. Malekhenene ga a kwane le kgopelo ya Galempotše ebile o mmošša gore o swanetše go ja dipute. Galempotše o gana go ja dipute ka ge e sa le ngwana. Se se ile sa hlola phapano gare ga Galempotše le mmagwe. Malekhenene o rile kganekgane, Galempotše a swara legodimo ka diatla. O gateletše gore yena o nyaka go ya sekolong. Lesogana le go bolelwago ka lona mo ga se la ka la mmošša gore le a mo rata. Le bona (batswadi) ga se ba mmošše ge ba kwana ka yena ebile o re lesogana leo le bolawa ke mafahla. Tiragalotshwanelo ye ya mathomo e lebane le mongangiši, e lego Malekhenene le mongangišwa, e lego Galempotše. Tiragalotshwanelo ye, le baanegwagolo, di tlemaganywa ke sererwa, e lego nka se je dipute ke se kgarebe.

Tiragalotshwanelo ya gare

Ke kokwane ya gare ya kanegelo. E šišitše ka molokoloko wa dithulano. Ka mo kanegelongkopana ye, Galempotše o fapana le batswadi ba gagwe ge a ganana le kgopolo ya bona ya go ja dipute. Malekhenene o rile go tlabja ke Galempotše, a di tšhela Rabolepa. Rabolepa o ile kganthe o bolela ka bogale, Galempotše a tloga a

gana nnang a ba a re Seporanentekeleke ke mokgalabje. Gapegape Galempotše o thulana le Seporanentekeleke ge (Seporanentekeleke) a leka go mmošša ka tša lerato. Galempotše o mmošša ka mabefi gore Seporane a be a gakaneg.

Tiragalotshwanelo ya mafelelo

Ke mo ditaba di fihlago mafelelong. Ke mo go tšwelelago mafelelo a dithulano tšeo di tšweletšego ka godimo. Ka mo kanegelongkopana ye, Galempotše o atlegile, phapano ya gagwe le batswadi ba gagwe e fedile. Batswadi ba gagwe ba feleleditše ba mo kwešišitše. Mphetakapejane a mo lokolla gore a ka nyalwa ka ge tša gore e tla ba ngwetši ya bona di pala. Galempotše o ile a ya sekolong ka ge e le se a bego a se nyaka go tloga mathomong.

Ditiragalotsebanyo

Ka ditiragalotsebanyo go šupša ditiragalonyane tšeo di bopago tiragalotshwanelo. E ka ba e tee goba go feta. Ditiragalotsebanyo di lemogwa ka phetogo ya dielemente ka moka tša diteng, kudukudu ka elemente ya tikologo ka gore ge nako le felo di fetoga, tiragalo le yona e a fetoga. Taolo ya dielemente tša diteng godimo ga ditiragalotsebanyo e tsebega ka taetšo ya gore tiragalo ye e diregago ke efe, e dirwa ke mang, kae le gona ka nako mang. Ge go sekasekwa ditiragalotsebanyo tše, go lebelelwa ditiragalotsebanyo tšeo di bopago tiragalotshwanelo ya mathomo, tša go bopa ya gare le ya boraro. Ditiragalotsebanyo tše di tlo lebelelwa ka go latelana. Go yo thongwa ka ditiragalotsebanyo tša tiragalotshwanelo ya mathomo.

Ditiragalotsebanyo tša tiragalotshwanelo ya mathomo

Tiragalotshwanelo ya mathomo ya kanegelokopana ye ke ye e latelago:

- Galempotše o kgopela mmagwe go mo rekela letlapa gore a ye sekolong.

Tiragalotshwanelo ye e bopša ke ditiragalotsebanyo tše di latelago:

- Malekhenene o botša Galempotše gore o swanetše go ja dipute.

- Malekhenene o botša Rabolepa ka go gana go ja dipute ga Galempotše.

Poledišanong ya Galempotše le mmagwe mabapi le go ya sekolong ga gagwe, ka tšatši le lengwe, e laetša nako yeo Galempotše a kgopetšego mmagwe go ya sekolong. Ka tsela yeo mmagwe a ilego a selekwa ke kgopelo yeo ya Galempotše gomme a re go yena:

Tloga mo hleng ga ka (felo) nonyana tena ya kgoa (letl:35).

Ditiragalotebanyo tša tiragalotshwanelo ya gare

Tiragalotshwanelo ya gare ya kanegelokopana ye ke ye e latelago:

- Galempotše o ganana le kgopolo ya batswadi ba gagwe ya go ja dipute.

Ditiragalotebanyo tša go bopa tiragalotshwanelo ye di a latela:

- Malekhenene o gatelela gore Galempotše o tla ja dipute ka swele le ka kgang.
- Rabolepa a roga Galempotše gomme o mmošša gore ga Mphetakapejane o tla ya a rata a sa rate.
- Malekhenene le Rabolepa ba boledišana ka taba ye ya Galempotše ya go gana go ya ga Mphetakapejane mola ba kwane. (Ba ga Rabolepa le ba ga Mphetakapejane.)

Ge Malekhenene a išana godimo le fase le Galempotše ka taba ya go ja dipute, ba be ba le ka gae (felo). Rabolepa ge a boile Galempotše o biletšwa ka mafuri, ka morago ga ngwako wa gaiši (felo) go tlo botšwa ka go yo ba ngwetši ya ga Mphetakapejane.

Ditiralotebanyo tša tiragalotshwanelo ya mafelelo

Tiragalotshwanelo ya mafelelo ke ye e latelago:

- Galempotše o ya sekolong.

Ditiragalotebanyo tša go bopa tiragalotshwanelo ye di a latela:

- Seporane o botša (tiragalo) tatagwe gore a ka se nyale Galempotše.

- TatagoSeporane o ya (tiragalo) ga Rabolepa go yo lokolla Galempotše.

Seporane ge a be a hlalošetša tatagwe gore a ka se nyale Galempotše ka ge e le ngwana ebile a rogana, ba be ba le ga Mphetakapejane (felo). Ge Mphetakapejane a lokolla Galempotše gore a ka no nyalwa ke yo mongwe yo a mo ratago, ba be ba boledišana ba le ga Rabolepa (felo).

Ditiragalotlaleletšo

Ka ditiragalotlaleletšo go šupša ditiragalo tšeo di tlaleletšago ditiragalotshwanelo le ditiragalotebanyo tša kanegelo. Ga di nape di na le mohola kanegelong ka gore ga di amane felo le ditaba tše bohlokwa tša diteng. Di no tlaleletša ditiragalokgolo, le ge di ka tlošwa, ga go senyege selo. Ditiragalotlaleletšo tše di arolwa ka tsela ye e latelago:

- Tša go tlaleletša ditiragalotebanyo tša tiragalotshwanelo ya mathomo.
- Tša go tlaleletša ditiragalotebanyo tša tiragalotshwanelo ya gare.
- Tša go tlaleletša ditiragalotebanyo tša tiragalotshwanelo ya mafelelo.

Ditiragalotlaleletša tša kanegelokopana ye di tla fiwa ka tatelano ya tšona.

Ditiragalo tšeo di tlaleletšago ditiragalotebanyo tša tiragalotshwanelo ya mathomo

- Malekhenene o fola ditlhodi ka seboeng.
- Galempotše o išetša mmagwe dijo.
- Galempotše o ile go gola ditšie.

Ditiragalo tšeo di tlaleletšago ditiragalotebanyo tša tiragalotshwanelo ya gare

- Galempotše o gadika ditšie.
- Galempotše o apeela batswadi o ba fa dijo.
- Galempotše o khoše ebile o ile ka boroko.

- Galempotše o raloka dipela.

Ditiragalo tšeo di tlaleletšago ditiragalotebanyo tša tiragalotshwanelo ya mafelelo

- Rabolepa le Malekhenene ba dutše moriting.
- Rabolepa o betla leho le lehuduo.
- Malekhenene o loga legogwa.

Bjalo ka ge go šetše go boletšwe, ditiragalo tše ke tša go tlaleletša, ga di na seabe tabakgolong ya kanegelokopana. Go ba gona le go se be gona ga tšona ka kanegelongkopana go a swana.

Kakaretšo

Go ahlaahlilwe mehuta ye meraro ya ditiragalo, e lego ditiragalotshwanelo, ditiragalotebanyo le ditiragalotlaleletšo. Go lebeletšwe tiragalotshwanelo yeo e lego tiragalokgolo ya kanegelo, gwa latela ditiragalotebanyo tša go bopa tiragalotshwanelo ye nngwe le ye nngwe. Go rumilwe ka ditiragalotlaleletšo tšeo di tlaleletšago ditiragalotebanyo tša ditiragalotshwanelo ka moka. Ditiragalo tše ka moka di tlemaganywa ke sererwa.

4.1.2.3 Tikologo

Ge go bolelwa ka tikologo go hlalošwa nako le lefelo. Go tlo thongwa ka nako.

Nako

Nako ke lebaka leo ditiragalo di diregago go lona. Gantši ditiragalo di direga ka go latelana, go tloga nakong ya go feta, go fihla nakong ya bjale le go fetela nakong ye e tlogo. Ditiragalo tša diteng di ka latelana go ya ka mabaka bjalo ka motsotso, letšatši, beke, bjalobjalo. Go swana le dielemente tše dingwe tša diteng, nako le yona e laolwa ke sererwa. Nako le yona e lemogwa ka phetogo ya ditiragalo. Go ra gore ditiragalo di fetoga le mabaka, gomme ka mabaka ao go šupša nako. Ge go sekasekwa nako ya

diteng, go lemogwa gore e na le mahlakore a mabedi, e lego nako ye e itšego le nako ya ditiragalo.

Nako ye e itšego

Ka nako ye e itšego go bolelwa nako ye go sa tsebjego mathomo le mafelelo a yona go swana le bošego, mosegare, marega, bjalogbalo. Mohlala, ge go thwe tiragalo e diregile marega ga go tsebege gore marega a thomile ka letšatši lefe a fela ka lefe. Bjale go yo lebelelwa nako ye e itšego ya kanegelokopana ye.

- Malekhenene o re Galempotše a se tlo ba hlolela **lenyaga** (letl:35).
- Galempotše o re o bone boMmaterebe le boNthumaša ba feta **maabane** ba eya sekolong (letl:35).
- Pula e ile go seloga **ngwaga woo** gwa wa mammati le mamoruswane ka kudu (letl:36).
- Mokgekolo a thoma go diga taba yela ya **kgapele** gape (letl:37).
- Meriti ya **bošego** ya thea, mošemane a gadimiša se seswana gore mmagobana a tloše dibjana (letl:43).
- Galempotše a lemoga gore **lehono** o tlile ka šiši (letl:43).
- Nna gomme ke **selemo** (letl:44).
- ...o ra ale selemo e lego **ngwagola?** (letl:49).
- Ao ke **kgale** re itatswa ka ona (letl:49).
- Na o hloma bjang morwake o ka re o thomile go re leša sebese etšwe **maloba** re be re kwana? (letl:50).

Mehlala ye e laetša gore tiragalo ye nngwe le ye nngwe e direga ka nako ya yona. Mohola wa nako ya mohuta wo ke go bontšha phetogo ya ditiragalo.

Nako ya ditiragalo

Ka nako ya ditiragalo go hlalošwa nako yeo e nago le mathomo le mafelelo. Ka mohuta wo wa nako go tsebja gore ditiragalo di thoma neng gomme tša fela neng. Mohlala, letšatši, kgwedi, ngwaga, bjalobjalo.

Bjale go latela dinako tša ditiragalo tša kanegelokopana ye:

- Lesogana le be le ka tšea **dikgwedi tše di seelago**.go ya go **ngwaga** le lema tsela ya go loša kgarebe yekhwi (letl:39).
- **Letšatši le tshetše kgomo mokokotlo, meriti ya diphao e sokologile** (letl:39).
- **Ka letšatši leo** a bego a tšwele go thumetša sona sethokwa seo ba rego sa go tšwa phuti ga se tsebje (letl:43).
- A dubaduba ka pele gore e re ge **šwahlana e tšeatšea** e be gobane o ikhuditše go swa nko (letl:49).

Mehlala ye ya ka godimo e hlatholla nako ya go tsebja mathomo le mafelelo a yona. Mohlala, ge šwahlana e tšeatšea ke ge leswiswi le thoma go swara.

Bjale go latela tlhalošo ya lefelo.

Lefelo

Ka lefelo go šupša mafelo ao baanegwa ba dirago ditiragalo go ona. Mafelo ao, go swana le nako, a laola phetogo ya ditiragalo. Go ra gore go fetoga ga mafelo go tšweletša phetogo ya ditiragalo. Bjale go latela mafelo a mohuta wo mo kanegelongkopana ye:

- Galempotše o ile go lemoga gore o lebetše go fa batswadi meetse a go hlapa diatla pele ba eja, a boela **ka lapeng** gore a tle le wona. (letl:40).
- Galempotše o rile go khora, a sekama ka moo **mokutwaneng** gore a robale ganyane (letl:41).

- Galempotše o bileditšwe **ka mafuri** a botšwa gore ga Mphetakapejane o tla ya (letl:37).
- Rabolepa o tsene ka lešata ka gore o fetile a iponyolla mahlo ka mola **ga Nakapedi** (letl:48).
- Seporanentekeleke o emetše Galempotše **kutung ya sehlare** (letl:46).
- Malekhenene o be a fola ditlhodi **ka seboeng** (letl:34).
- Ka morago ga poledišano ya Rabolepa le Malekhenene, ba ile ba dula **moriting** (letl:51).

Phetogo ye e tšwelelago ditiragalong tše e bonagala ge taba ye ya Galempotše ya go gana go ja dipute, e boletšwe ka ga Rabolepa, ka lapeng, gomme ya buša ya bolelwa gape ba le ka mafuri.

Kakaretšo

Go tsinketšwe dikarolwana tša tikologo, e lego nako le felo. Nako e lebeletšwe bjalo ka lebaka leo ditiragalo di diregago go lona. Ka lefelo go šupša moo ditiragalo di diregago gona. Ka fao go ka thwe tikologo e laola ditiragalo tša baanegwa, mola yona e laolwa ke sererwa.

4.1.3 Thulaganyo

Kgopolo ye ya thulaganyo yona e yo lebelelwa go hlokometšwe dikokwane tša yona, e lego kalotaba, tšwetšopele, sehloa le tlemollo ya lehuto. Go šetše go laeditšwe gore mongwadi o šomiša thulaganyo go tšwetša pele tebanyo ya gagwe. Tebanyo yeo ke moko wa ditaba. Ka moko wa ditaba go šupša seo mongwadi a ratago go se utollela mmadi. Se sengwe le se sengwe se a se rulaganyago o se lebantšha le wona. Ka fao moko wa ditaba ke kgopolo ye bohlokwa ka gobane e lebane le diteng. Go tlo lemogwa gore thekniki ye nngwe le ye nngwe ye mongwadi a e šomišago (mo go thulaganyo) e lebane le moko wa ditaba. Go bohlokwa gape go lemoga gore mabakeng a mantši kanegelo e na le mafelo a nepišo mo mongwadi a hlalošago ditiragalo tše bohlokwa.

Moko wa ditaba wa kanegelokopana ye ‘Nna nka se je dipute...’ ke go palelwa ke go lemoga ga batswadi ba Galempotše gore mehla le mabaka di fetogile, ka gona go ka thwe moko wa ditaba o lebane le kgegeo. Rabolepa le Malekhenene ga ba bone gore go phelwa mehleng ya mmapelo o ja serati; ba ja tša ga Mphetakapejane; ba kwana le bona gore selefa e tla ba Galempotše yoo a tla tlogo a ba apeela. Mongwadi o gegea baanegwa ka lebaka la megabaru le bojato bja bona. O šomiša thekniki ya tebelelo go tšweletša kgegeo yeo. Ka thekniki go šupša bokgoni bja mongwadi bja go tšweletša moko wa ditaba. Ka tebelelo gona go šupša:

- ka mokgwa wo ditaba di laodišwago ka gona, le
- maemo a mongwadi a go tšweletša baanegwa, ditiro le tikologo tša sengwalo.

Ka tebelelo yeo mongwadi o šomiša lentšu la molaodiši. Ke go re mongwadi a ka ikgethela molaodiši ge a ngwala sengwalo; molaodiši yoo e ka ba mongwadi ka noši goba moanegwa yo mongwe wa gagwe, ke go re e ka ba moanegi, e lego motho yoo a botšago batho ditaba ka kanegelong le baanegwa ka bobona e ka ba balaodiši. Mošomokgomo wa molaodiši ke go gatelela ditaba tše bohlokwa.

Nkadimeng o šomišitše moanegi ka morago ga ge Rabolepa a boletše le Galempotše ka ditaba tša go ya ga Mphetakapejane gomme Galempotše a gana. Nkadimeng o šomišitše moanegi yo a kwalago e le mongwadi ka noši yo a rilego:

Mmapelo o ja serati, senyakelwa ga a se rate. Nna ngwana yo ga ke mo sole ge a ngangabetše godimo ga bophelephethe bjabatswadi ba gagwe. Ngwana o ba file mabaka a go nona bjaloka kolobe ya Sekgowa. O nyaka go kgareba pele a ka ja dipute tše tša bona. Godimo ga lebaka le o nyaka go ya sekolong ka ge go anegelwa e le go tingwa (letl:38).

Moanegi o tšwelela gape ka morago ga ge Rabolepa le Malekhenene ba lekile go sokolla ditaba tša Galempotše gomme di ba paletše. O re:

Naa ka gore šedi re a di kwa di a bolelega, ba tla kgona bona ba?Mohlomong ba tla di kata fase ka gore molomo o na le

mmangwana' wona. Fela ka gore ditaba ke dithušana, ga se malaomabe a tšona, di ka no hlanama gobane ntlhanoga ga e elwe mošate (letl:41).

Ka morago ga poledišano ya Galempotše le Seporanentekeleke, moanegi o tlabja ke mantšu a Seporane gomme o re:

Naa bjale Seporanentekeleke yena o tllile ka dife? A gona go swa ka ganong baetena! Monna a ka re a loša kgarebe a re tate o rile!
Naa o be a lošetša tatagwe? (letl:47).

Tebanyo ye ya Nkadimeng e laetša gore motho a ka hlabišwa dihlong ke polelo goba tiro ya gagwe. Ka tebanyo ye, o gegea rena batho ka go ngwala taodišo ya *sathaya*. Ge a e ngwala o rulaganya ditaba tša diteng, a di lebantšha le moko wa ditaba wo o laolago thulaganyo. Go tšweletša moko wa ditaba o kgethile mo mehla ya bogologolo le ya sebjalebja e bego e hlakane gona, a thulantšha bogologolo le sebjalebja. BoRabolepa ba phela bogologolo le sebjalebja ka nako e tee. Sebjalebja se hlatselwa ke ntlo ya gaiši yeo ba bego ba dula ka go yona, e sego ntlo ya go rulelwa ka mabjang, fela ge ditaba di tšwetšwa pele go thwe ba dutše /šoma/iketla lapeng (letl: 49 le 52).

4.1.3.1 Kalotaba le matseno

Dikgopolo tše pedi tše di yo hlalošwa mmogo.

Kalotaba

Ka kalotaba go šupša matseno a kanegelo moo go tšweletšwago dintlha tše bohlokwa tše di thušago gore kanegelo e kwešišege. Dintlha tše e ka ba moanegwathwadi, lefelo leo a phelago go lona, nako, mathomo a ditiragalo, bothata bjo a lebanego le bjona gotee le tikologo. Dielemente tša kalotaba ke baanegwa, ditiragalo, nako le felo. Go ka thwe ka matseno mongwadi o alela mmadi ditaba, gomme mafelelo a kalotaba a felela mo go thomago thulano ya mathomo ya go lebana le moko wa ditaba.

Bjale go latela kalotaba yaNna nka se je dipute.

Kalotaba ya ‘Nna nka se je dipute...’

Nkadimeng o kgonne go (a) ngwala ditemana tša matseno ka tshwanelo le (b) kgetha hlogo ya maleba ya go tswalana le kanegelokopana ye.

- **Ditemana tša matseno**

Temana ya matseno e laetša baanegwathwadi, e lego Malekhenene, ‘mosadi wa Mminaphuti’ le Galempotše, le mo ba bego ba dula gona motseng wa Galeatswalela, kgauswi le noka ya Mabidikana. Rabolepa, ge go badišišwa ka tlhokomelo, go lemogwa gore ke moanegwathuši. Moanegwa yo o kgatha tema ye nnyane kudu ka kanegelong ye ka ge a sa tšwelele ka botlalo. O no thuša go bonagatša ditiro tša moanegwathwadi: go hlaloša le go godiša semelo sa moanegwathwadi. Moanegwathuši o godiša gape le maatlakgogedi a kanegelo gore mmadi a tanyege, a be le phišego ya go balela pele.

Se se kgonthišišwa ke ge Nkadimeng a re Malekhenene o be a nyetšwe ke Banareng ba ga Rabolepa. Taba ya gore Nkadimeng ge a bolela ka Malekhenene a re: ‘Mosadi yo...’ ke gore mosadi yoo o a nepišwa ka gore lefoko leo le thongwa ka ‘Mosadi yo...’ Taba ye e tiišwa ke mothaladi wa boraro wa temana ye mo lentšu la mathomo e lego leina la Malekhenene, e sego la Rabolepa. Ke go re leina le le bewa maemong a nepišo, go laetša bohlokwa bja gagwe bjalo ka moanegwathwadi.

Gapegape, maina a baanegwathwadi ba ga se maina fela; a hlaloša semelo sa yo mongwe le yo mongwe. Mongwadi o hlatsela taba ye ka go hlagiša gore ditiro tša moanegwa di bonale ka botlalo leineng la gagwe. Ge a hlaloša Galempotše, o laetša gore o belaela gore ga ba mmotše, ba no fetša ditaba ka yena ka ntle le go mo tšhela tšona. Go tšwa ka kanegelongkopana ye go molaleng gore ke Galempotše yo a botšwago gore o swanetše go ja dipute gomme o gana ka la gore:

(Le gona) lesogana leo nna **ga se la mpotša** selo gore le a nthata, le lena **ga la mpotša** selo ge le kwana le lona (letl:35).

Sa bobedi ke gore mongwadi o gatelela gore Galempotše o re ga se a rerišwa ka taba ye, ka fao o mmitša ‘**Galempotše le ntshekela ditaba**’, e le ge a gatelela gore o lla ka gore ba kwana ka yena ba sa mmotše selo (letl:43).

Ge a hlagiša Malekhenene gona o mo tšweletša e le motho wa sesegwana sa go laetša kgahlego se se bonagalago mabakeng a a latelago:

- Nako ye Malekhenene a kgahlilwe ke bogobe bja go apewa sesadi o ikwa e le mosadisadi ka ge morwediagwe a apeile bogobegobe a se tlhokomelong ya gagwe. Mongwadi o no re:

Bjale mmagwe ke ge a re **khekhenene** ka go kwa ka moo morwedi a bolelago ka gona (letl:34).

- Nako ye Malekhenene a kwešwa bose ke dipela tšeo Galempotše a bego a di letša, go thwe ke ge a sa ile **khekhenene** le ge Rabolepa a be a rogana, yena a kgahlilwe ke molodi wa dipela (letl:48).

Go ka rungwa ka gore temana ya mathomo ebile lefelo la nepišo moo mongwadi a tšweletšago tše bohlokwa, kudukudu Malekhenene yoo e lego moanegwathwadi.

- **Kgetho ya hlogoya maleba**

Mohola wa mathomo wa hlogo ya kanegelokopana ye, ‘Nna nka se je dipute...’ ke go hlopha baanegwa ka tshwanelo. Hlogo ye e laetša molwantšhwa le molwantšhi. Go ja dipute go lebane le yo a tlogo nyalwa, e lego Galempotše. Ka ge hlogo ye e ngwadilwe ka kganetšo, Galempotše ke molwantšhi, o thulana le kgopolo ye e tšweletšwago ke mmagwe, e lego Malekhenene yoo a rego Galempotše o swanetše go ja dipute.

Gona mo mmadi o nyaka go tseba gore o swanetše go itswalanya le mang. Ge a hlabela pele mongwadi a bolela ka Galempotše; o tšweletša ditaba tše tharo tše bohlokwa tšeo di amanago le thulano yeo e rwelwego ke hlogo ya kanegelokopana ye. O re:

Galempotše e be e šetše e le ngwanenyana yoo a bego a tšwele ditlolamelora... (letl:34).

Mantšu a a Nkadimeng a hlatsela gore Galempotše o be a šetše a gotše mo ba bego ba ka thoma go mo nyakela molekane. Ka segologolo ngwana wa mosetsana ge a gotše o nyakelwa lesogana leo a tla bago mosadi wa lona, gwa hlokwa bothata. Thulano mo e tšweletšwa ke gore ge Malekhenene a dira tša segologolo, tša go šupetša Galempotše Seporane, Galempotše ga a dumele ka ge sebjalebja le sona se be se šetše se rotošitše hlogo. Ge a tšwela pele Nkadimeng a bolela ka Galempotše o re:

Le ge a be a godilegodile e be e se yoo a ka swanelwago ke sekgeo (letl:34).

Mo go rotoga thulano yeo e gatelelwago ke Galempotše ge a gana go ja dipute ka la gore e sa le ngwana. O laetša gore go gola ga gagwe e be e se gaselo, e no ba gore bana ba lehono ba thoma tša marato e sa le ka pela. O hlabela pele ka go mo hlaloša ka go re:

Wa motekatekana wa maotwana a masesenyana a go moswanela (letl:34).

Mo o hlaloša sebopego sa Galempotše ka go diriša senokthetšhe. Murfin le Ray (1997:395) ge a hlaloša senokthetšhe o re ke sekapolelo seo go sona karolo ya selo e emelago selo ka botlalo, ka go realo mmadi o kgona go kwešiša selo se sengwe ge go bolelwa ka karolo yeo. Maotwana ke karolo ya mosetsana gomme a emela mosetsana ka moka. Bjale Nkadimeng o tšwela pele ka go mo phara dipataka ka go re:

- O kgona go apha: Ge a be a išeditše mmagwe dijo mašemong, mmagwe o ile a nyaka go ithipa monwana ka meno e le ge a ekwa bose bja bogobe le monawa tša go apewa ke Galempotše ka bokgwari (letl:32).
- Ke sethakga: O fa batswadi meetse a go hlapa pele ba eja (letl:37).

- Ke seroto: O gopola dipitša gore nke di thelengwe, o ya kgonyeng, o ya nokeng, o ya ditšheng, o kgona dipela le go opela (matl: 34,46,le 48).
- Ke senganga: Le ge batswadi ba gagwe ba lekile go bolela ka maleme a maphakga, Galempotše ga se a ka a šutha maamong a gagwe a go se dumele go ja dipute (letl:37).
- Galempotše ngwana wa tlhompho: Ga se a ka a fetola batswadi ba gagwe bošaedi, mabakeng a mangwe o be a roka molomo. O hlankela batswadi ba gagwe le ge ba mo kitela segaswa ka ganong. O a ba apeela a ba fa dijo ka tlhompho (matl:37 le 40).

Malekhenene o emela rena batho, ebile o emela bogologolo. O hlalošwa a fola ditlhodi ka seboeng (letl:35); mošomo wa go fola ditlhodi o amana le bogologolo ka ge mehlang yeno mediro ya mašemong e se sa phethagatšwa ka botlalo. O re go Galempotše:

Aowa ngwanaka, dipute tše o di jago tše re šetše re kwanele ba mola ga Mphetakapejane ka lesogana la gagwe lela le lego mo gae (letl:35).

Malekhenene mo o gatelela tlwaelo ya bogologolo ya dipute, moo batswadi ba jago tša ba bangwe ba tshepiša go lefa ka barwedi. Mafelelong a ditaba Malekhenene o dutše le Rabolepa gomme o loga legogo. Legogo e be e le sedirišwa sa maemo a godimo sa bogologolo. Mehlang yeno le ka šomišwa ke batho ba mmalwa le gona ka mabaka ao a rilego. Tše ka moka di laetša Malekhenene e le motho wa mafolofolo, wa go se dule ka matsogo.

Mohola wa bobedi wa hlogo ye ke go laetša mehla yela ge ditlwaelo tša bogologolo di bego di sa hlokomelwa, mola bana ba bego ba šupetšwa banna goba basadi gwa se be le molato. Taba ye e rotoša thulano yeo e tiišago kgegeo ka kanegelongkopana ye. Go kwešiša kgegeo ya Nkadimeng mmadi o swanetše go lemoga tirišo ya phapantšho ka kanegelongkopana ye.

Cohen(1973:182) o hlaloša phapantšho bjalo ka thekniki yeo mongwadi a e šomišago go lekalekantšha diswantšho goba dikgopolo tše pedi tšeo di sa swanego, ka nepo ya go hlaloša taba goba tiragalo ka tsela ya maatlakgogedi. Dilo tše kgolo tša go fapantšhwa ke bophelo bja bogologolo le bja sebjalebja tše di lebanego le thulano. Gape tše dingwe tša go tšweletša kgegeo ke ge Nkadimeng a fapantšha nnete le go šikologa goba go širogela nnete. Ka mokgwa woo Nkadimeng o utolla le go gatelela dimelo tša nnete tša baanegwa. Bjale go yo hlokomelwa baanegwa ba ba latelago.

Malekhenene

Ge a thulana le Galempotše ka go mo laela go ja dipute, Malekhenene o gatelela tlwaelo ya bogologolo ya dipute, moo batswadi ba bego ba abelana tše ba fanago tšona gomme ba lefa ka bana. Ke ka lebaka leo a laetšago gore ba be ba šetše ba boletše le Mphetakapejane.

Ge Rabolepa a etshwa ao a go ipona phošo ga bona, Malekhenene o ntšha dikgopolo tša nnete tše di mo tshwenyago ge Galempotše a ka ya sekolong. O re:

Naa mohola wa ngwanenyana ge a tsena sekolo ke eng? Ke mang a tlogo šala a swiela matlakala le go šila? (letl:38).

Go laetša gore Malekhenene ga a na bothata le go ya sekolong ga Galempotše, bothata bja gagwe e no ba gore o tlo bolawa ke go phethagatša mešomo ya ka gae ya sesadi a nnoši. Tabakgolo ke gore ga a sa re selo ka bogologolo ebile ga a sa tshwenyega ka Mphetakapejane yoo ba šetšego ba jele tša gagwe?

Galempotše

Mongwadi o šomiša phapantšho ka bothakga, ge a hlaloša ka moo Galempotše a ganago go ja dipute ka gona. O fa mabaka a go fapana a a latelago:

- O nyaka go ya sekolong
- O nyaka go ipshina ka bokgarebe pele

- O re e sa le moganyaganyane (leseanyana)
- O re ga se ba mmotša ge ba kwana le ba ga Mphetakapejana
- O re Seporane o bolawa ke bolwetši bja mafahla

Ka gare ga mabaka ao ka moka, nnete ke gore Galempotše o be a sa rate Seporane ebile a mo nyatša. Se se bonagetše poledišanong ya bona ge Seporane a be a nyaka go loša Galempotše.

Seporane

Go bohlokwa go kwešiša kgopolo ya dipute ka ge e be e le motheo wa lenyalo bogologolong. Ke ka lebaka leo molaodiši a e hlalošago ka botlalo. Dipute tša Seporane ke tšona di hlotšego thulano ka ge e le tša bogologolo gomme di dirišwa go Galempotše, mosetsana wa mehleng yeno.

Ka kgegeo ye Nkadimeng o gegea maatla a batswadi. O laetša ka moo Rabolepa le Malekhenene ba palelwago ke go bontšha Galempotše gore ba na le maatla godimo ga gagwe. Malekhenene ge a botša Galempotše ka go ja dipute gomme Galempotše a gana, o palelwa ke go laetša maatla a gagwe. O re go Galempotše:

...Ke tlo tla ke botša tatago mesetlanyana ye o mpotšago yona.
O tloga o tseba gabotse gore yena a ka se tle a bolela le wena
gabedi (letl:34).

Kgegeo e tšweletšwa kudu ke thulano ka mo kanegelongkopana ye. E bonala ge Malekhenene a nyaka gore Galempotše a je dipute le ge e sa le ngwana. Galempotše o nyatša kgopolo ya mmagwe ka go ganana le yona. O gegea le go se iše felo kgopolo ya mmagwe yeo e mo godišitšego. Nkadimeng o gegea batho bao ba sa phelago bophelo bja kgale, ba sa kgonego go lemoga gore mehla le mabaka di fetogile. Ge a tšwela pele Nkadimeng o gegea kgopolo ya batswadi ba Galempotše ge a dumelela Galempotše go arabišana le bona. O gegea batho ba kgale, bao ba gananago le diphetogo. Kgegeo e tšwelela gabotse ge Rabolepa a nyatša kgopolo ya gagwe ya gore Galempotše a je dipute ge a re:

O a bona ke eng Malekhenene, ngwana yo ga ke mmone phošole gannyane... phošo ke ya rena ya go kganyeleda go metša re se rahlahuna! Ngwana yo ge a re re rekile dihlare, ke nnete re rekile dihlare ka yena mola yena a sa tsebe. Bjale lehono šo o re tatetša ka kgare ya sehlwa (letl:40).

Go ka rungwa ka gore thulano e gare ga Malekhenene le Galempotše: Malekhenene o emela segologolo. Ba jele ditseka tša ga Mphetakapejane, ba kwana le bona gore ba tla lefa ka Galempotše ge a gotše. Malekhenene o thulana le Galempotše yo a emelago sebjalebja. Galempotše o ganana le kgopolo ya go ja dipute. Sebjalebja se tlike ka kgopolo ya bana ya go ya sekolong gomme Galempotše o nyaka go sepela le mabaka, a ye sekolong bjalo ka dithaka tša gagwe.

Moakanyetšo / Morero

Morero wa kanegelokopana o kgatha tema ye bohlokwa thulaganyong ya yona. Mojalefa(1994:63) o re ka morero go šupša lenaneo la dikokwane tše bohlokwa tša go laola thulaganyo ya sengwalo. Lenaneo le la dikokwane le lebane le moanegwathwadi, e lego molwantšhwa ka gobane mmadi o itswalanya naye. Go ya ka moakanyetšo wa kanegelokgegeo molwantšhwa e ba:

- Motho wa maemo/ mehleng.
- Wa go ba le bofokodi
- O a wa
- O a lebalelwa.

Bjale go latela moakanyetšo wa ‘Nna nka se je dipute...’

Molwantšhwa

Prince(1987:87) o re molwantšhwa ke mogale/ mogaleadi wa kanegelokopana. Ke yena a rwelego mathata a kanegelokopana. Ditaba tša kanegelokopana di rarela

godimo ga moanegwa yo. Ke moanegwa yo babadi ba ikgweranyago le yena. Mongwadi o tšwetša moko wa ditaba pele ka yena ka ge ditaba ka moka tša kanegelo di theilwe godimo ga gagwe, di diragalela yena ebile di dirwa ke yena. Mediro ya gagwe e phadima go feta ya baanegwa ba bangwe.

Malekhenene o tšweletšwa e le molwantšhwa ka mo kanegelongkopana ye. Ka fao go ya ka moakanyetšo wa kanegelokopana ye ke motho wa:

Mehleleng:

E no ba motho fela, ga se a tuma. Ka ga gagwe ba no phela bjalo ka malapa a mangwe a go hlaka. Se se tšweletšwa ke ge a fola ditlhodi ka seboeng, ba šeba ka ditšie, magwahlana a motšhatšha ebile ba na le go tšeele kgogo mae ka segoleng ba šeba ka ona ge go befile.

Ka kokwane ye ya moakanyetšo, mongwadi o gegea batho ka go šebiša ba ga Malekhenene ka ditšie, magwahlana a motšhatšha le mae. Ka tsela yeo mongwadi o laetša bomehleleng bja gagwe. Ga se gore o a mo sola goba go mo nyatša, o no bontšha ka moo batho ba mehleleng yeo ba phetšego ka gona. Ga a ba gegee ka go ba kweša bohloko, o ba gegea ka boleta. Ka go realo kgegeo ya gagwe ke ye boleta ka gore ga e hlabe.

Go ba le bofokodi

Malekhenene o na le bofokodi bja go se amogele diphetogo tše di lego gona. O sa tuntela ka gare ga segologolo seo a sa kwešišego Galempotše ge a sa mo tšeele hlogong. Ga a bone phošo felo ge ba lle tša gaMphetakapejane gomme kwano e bile gore selefa e tla ba Galempotše. Ge Galempotše bjale a gana, o bona a nyatša eupša gobeng gona go se bjalo. Malekhenene ga a kgone go emela taba ya gagwe le Galempotše ge Galempotše a mo patlile ka go gana go ja dipute, o re o tlo botša Rabolepa. Mongwadi o laetša go fokola ga kgopolo ya Malekhenene ka go tšweletša Galempotše a fetola Malekhenene; a mmošša serokaphatla gore a ka se je dipute. Malekhenene o paletšwe ke go fihlelela maikemišetšo a gagwe ka ge mafelelong

kgopolwana ya gagwe e bonagetše go se be ya selo. O feleleditše a bone gore ba phošitše ka go kwana le ba gaMphetakapejane ka Galempotše ba se ba mmošša.

Go ka rungwa ka gore moko wa ditaba le morero di lebane le letlalo la thulaganyo. Moko wa ditaba mo go thulaganyo o lebane le tebanyo ya mongwadi mola morero o lebane le dikokwane tša thulaganyo. Moakanyetšo ge o lebane le thulaganyo o utolla semelo sa molwantšhwa. Mongwadi o šomiša molwantšhwa wa kanegelokopana ye go gegea babadi. Ka tsela yeo go ka thwe molwantšhwa yo o lebane le moko wa ditaba.

Kakaretšo

Baanegwathwadi ke batho ba go loka, ba botho le tlhompho. Mongwadi o gegea ka go thulantšha bogologolo bjoo bo laetšwago ke Malekhenene le sebjalebjae seo se bonalago go Galempotše. Go tšweleditšwe le baanegwathuši bjalo ka Rabolepa yoo mošomo wa gagwe e lego go godiša maatlakgogedi. O tšweletša tlemollo ya lehuto ge a re ga a bone Galempotše phošo ka go ganana le kgopolo ya Malekhenene.

Seporane le yena o tšweletšwa bjalo ka moanegwathuši. O hlagišitšwe fela ge a eya go botša Galempotše ka tša lerato. O thušitše go laetša maemo a Galempotše tabeng ya go gana go ja dipute. Le ge Seporane a ile a itlhama ka mo a ka kgonago ka maikemišetšo a go ya go loša Galempotše, dipolelo le ditiro tša gagwe di kgontšhitše Galempotše go mo phaela kgole le yena. Moanegwathuši yo o laeditše maatlakgogedi ka gore mmadi o be a fišagalela go kwa gore go tlo direga eng ge Seporane a eya go kopana le Galempotše. Gapegape o tšweletša tlemollo ya lehuto ka ge e le yena a dirilego gore ditaba tša gagwe le Galempotše di se ke tša thupa.

Mphetakapejane o hlagišitšwe bjalo ka mohlohleletši gomme yena o godiša maatlakgogedi. Malekhenene ge a botša Galempotše ka yena o re: ...tatagwe (tatagoSeporane) e tloga e le ngaka ye kgolo yeo e ka nogo kgwatha, gwa fola (letl:35).

Ditiragalo

Mojalefa(1995:21) o re ditiragalo ge di lebane le thulaganyo di šoma go swantšha bophelo. Go tlo lemogwa gore ditiragalo di swantšha mahlakore a mabedi a bophelo e lego lehlakore la go loka le la go se loke. Mahlakore a a lebane le ditiragalo tša molwantšhwa le molwantšhi. Groenewald (1993:20) yena o re ditiragalo tša kalotaba ke tšona di thulantšhago molwantšhwa le molwantšhi.

Ditiragalo tša kalotaba ya kanegelokopana ye

Ditiragalo tša kalotaba di yo hlalošwa go hlokometšwe:

Tša go loka

Tiragalo ya go loka mo go kalotaba e lebane le ge Galempotše a kgopela mmagwe go mo rekela letlapa gore a ye sekolong. Tiro ya go kgopela e laetša gore Galempotše o hlompha batswadi ba gagwe. Gapegape e laetša le gore ga a ba gapeletše.

Tša go se loke

Ditiragalo tša go se loke ke tše di latelago:

- Ge Malekhenene a sa kwane le kgopelo ya Galempotše. O re:

Nna o bone mang ngwanenyana a eya sekolong? (letl:35).

- Kgopelo ya Galempotše e a mmefediša.
- O feleletša a mmoditše gore o swanetše go ja dipute.
- Galempotše o ganana le taba ya gore a je dipute ka lebaka la gore e sa le ngwana.

Ditiragalo tše ga se tša loka ka gore Seswana se re namakgapeletšwa e phuma pitsana. Maikemišetšo a Galempotše ke go tsena sekolo, a gola a kgona a eja dipute. Tiragalo ye ya Malekhenene e gatelela ditokelo tša Galempotše.

Go ka rungwa ka gore mabapi le ditiragalo tša go loka le tša go se loke, kgatelelo e bile godimo ga thulano gare sa sebjalebja le segologolo.

Felo le nako

Lebaka(1999:123) o re ka thulaganyo, dikarolo tše tša tikologo di fiwa mešomo. Nako ya thulaganyo e fiwa mošomo wa go bopa atmosfere gore e be seswantšho. Go na le nako ya histori le ya thulaganyo: ya histori e feta ka pela mola ya thulaganyo e diegišwa. Go na le nako ya tshwanelo yeo e lego ya tlhago, e bonalago ka phetogo ya mabaka, ge bogologolo bo fetoga sebjalebja. Mafelo a diteng ka mo go thulaganyo a fiwa mošomo wa go tšweletša moko wa ditaba. Mabakeng a mangwe a fetoga diswantšho. Lefelo le le itšego le ka šomišwa bjalo ka seka, la godiša atmosfere. Go na le mafelo a tshwanelo ao a lebanego le tiragalo ye e hlalošwago go swana le ge go bolelwa ka go apea. Go na le mafelo a seka ao a godišago thulano gare ga bogologolo le sebjalebja. Gantši mafelo a mohuta wo ke a go hlakahlakana, nepo ya go a hlakahlakanya ke go gatelela thulano yeo e lego gona.

- **Felo le nako tša thulano**

Ke tša ge bogologolo le sebjalebja di hlakahlakane gomme di tiišwa ke mehlala ye e latelago:

- Batho ba be ba dula ka dintlong tša digaiši (letl:38), e sego ka dintlong tša kgale tša go rulelwa ka mabjang. Digaiši tše di be di sa swane le tša toropong.
- Meetse a be a gewa nokeng (sedibeng) (letl:35).
- Ba a šila (letl:41).
- Ba be ba rwalela dikgong (letl:49).
- Ge Rabolepa le Malekhenene ba nyaka go yo dula mo ba ka khutšago/

iketlago, ba be ba dula kua lapeng mo go lego mohlare wa moriti (letl:48).

Gape le sebešo se be se le kua ntle mo mokgalabje a bego a topa legala la go thumaša peipi ya go kgoga go swana le mehla yela ya bogologolo. Ge Galempotše a be a rwele meetse le bogobe, a eya seboeng mo mmagwe a bego a fola ditlhodi, o be a šomiša sedirišwa sa sebjalebjae, e lego bolekana (letl:32). Mehlang yeo batho ba be ba sa hlompha ditlwaelo tša bogologolo, bjalo ka lenyalo, eupša mmušo o be o gapeletša bana go tsena sekolo le ge batswadi ba be ba le kgahlanong le seo. Taba ya bana ya go ya sekolong e tloga e etšwa go kgoši ka sebele. Gona moo sekolong go šomišwa matlapa.

- Malekhenene o be a apere hempe yeo a ilego a e phaya gore a iphumole ka yona akgone go ja.
- Bana ba a iphetolela: ba botšiša mo ba sa kwešišego, ba gana le mo ba sa nyakego. Ba kgale ba be ba sa fetole batswadi, ba dira ka moka tšeo batswadi ba rego ba didire ntle le kgonono.
- Poledišano ya lerato pele ga lenyalo: Galempotše o laetša gore Seporane o swanetše go ba a mmoditše pele gore o a mo rata, go feta gore a no kwa a laelwa gore oswanetše go ba mosadi wa gagwe.
- Legapana la go golela ditšie leo le bego le swerwe ke Galempotše ke la segologolo (letl:36).
- Lebeana leo Galempotše a tuteditšego meetse ka lona gore a kgone go apea ditšie ke la segologolo (letl:37).
- Ge a efa batswadi ba gagwe dijo, Galempotše o dirišitše sekotlelo (sedirišwa sasebjalebjae) go ba hlapiša diatla (letl:40).
- Galempotše ge a eya nokeng o be a patile motomo wa meetse (sedirišwa sa sebjalebjae) (letl:43).
- Ge batswadi ba Galempotše ba be ba nyaka go bolela le yena ka ditaba tša go ya gaMphetakapejane, ba mmileditše ka mafuri. Mafuri ke lefelo leo le bego le dirišwa goboloko thogorogo ya motse bogologolo, bjale ga a sa le gona.
- Rabolepa ge a roga Galempotše o feleletša a re go yena:

Tloga mo go rena molalamothata tena wa lejakane (letl:38).

Majakane ke batho bao ba šetšego ba hlabetšwe ke tlabologo, Rabolepa o re ba na le melala ye methata ka ge yena a sa rutha ka gare ga leswiswi la segologolo.

Ge mongwadi a hlaloša dipute o laetša gore e ka ba maseka le metšeka, ke dilo tša bogologolo. Ka lehlakoreng le lengwe o re e ka ba dituku tšeo di laetšago go tsena ga sebjalebjae.

- Seporane ge a eya go gahlana le Galempotše, o be a apere hempe ye tšhweu le borokgo bjo boso, a bofile le sehlwamolaleng . O be a swere le sephumuladikudumela se sešweu tšeo e lego tša sebjalebjae.
- Galempotše o itloša bodutu ka go letša dipela. Mehlang yeno go na le tše ntši tše bana ba itlošago bodutu ka tšona.
- Ge Rabolepa a re o a khutša gomme a tšewa ke boroko, mosadi o mo phara ka lepayana, go ra gore ba be ba se sa apara mekgopa bjalo ka kgale.
- Galempotše o gohla dikhuduo ka mogohlo; mogohlo o laetša bogologolo.
- Go dirišitšwe mogopo, e lego sedirišwa sa bogologolo. Go thwe Rabolepa o rile go tsoga a se hlwe a re o a hlapa, a no goga mogopo a ja.
- Seporane o re Galempotše ga se a mo hlapela lerole ka gore kgale monna ge a boa komeng o be a hlapelwa lerole ke mosetsana yoo a mo lebanego, yoo a swanetšego go tlo mo nyala.

Kakaretšo

Mehlala ya ka godimo ka moka e laetša go hlakahlakana ga bogologolo le sebjalebjae. Ke gore segologolo se be se tsena ka monga wa seloko gomme se šuthelela sebjalebjae. Ke ka lebaka leo go bonalago tlhakatlhakano ya didirišwa gammogo le maphelo a batho. Nako ya thulaganyo ke ge sebjalebjae se kopana le segologolo gomme mafelo a thulaganyo ke mafelo a magaeng moo ditiragalo di bego di direga gona.

- **Felo le nako tša atmosfere**

Ka nako le lefelo tša atmosfere go ra gore mongwadi o šomiša nako le felo go tšweletša atmosfere. Nako le lefelo tša atmosfere di tiiša thulaganyo. Ka kanegelongkopana ye mongwadi o šomišitše mehlala ye e latelago:

- Ba dutše lapeng, meriting, bjalobjalo (matl:39 le 51).
- Šwahlane, mosegare, letšatši le tshetše kgomo mokokotlo, bjalobjalo (letl:39).
- ‘Mošemane a be a tatologa mola kutung ya mooka, a leba yona tsejana yela ya kgapele’ (Seporane: go hlaloša semelo sa gagwe) (letl:46).

Nako

Nako mo e lebelelwa ge e lebane le kalotaba. Nako ge e lebane le thulaganyo e fetoga sešupo, go ra gore e swantšha atmosfere, e emela bošoro, kotsi, bjalobjalo. Nako ya thulaganyo e bolela lebaka leo ditiragalo di diregago go lona. E bopa moya le atmosfere ya diswantšho. Ka gona, e lebantšhwa le moko wa ditaba gore e fetoge seswantšho. Nako le yona e swantšha mahlakore a mabedi a bophelo e lego la go loka le la go se loke. Mosegare o ka emela go loka gomme bošego bja emela go se loke.

Nako ya kalotaba ya kanegelokopana ye

Nako ya kalotaba ya kanegelokopana ye e laetšwa ke tirišo ya sekafoko se: **kaletšatši le lengwe**. E šupa gore ke mosegare. Ke letšatši leo Galempotše a kgopetšego mmagwe go ya sekolong. Nako ye nngwe e tšwelela ge a botša mmagwe gore o bone boMmaterebe le boNthumaša ba feta ba eya sekolong **maabane**. Taba ya go ya sekolong e lokile, Galempotše o e tšweletša mosegare, le ba go ya sekolong ba ya mosegare. Malekhenene o botša Galempotše gore o tlo botša Rabolepa taba ye ka lehutšo la gore yena o tla e bušetša sekeng. Ge a gatelela taba ye ya mosegare, Rabolepa o boile gomme Malekhenene o mo tšhetše ka tšona. Nakong yeo ke ge Galempotše a tšea legapana le mošaša a eya ditšiang.

Felo

Mo lefelo le hlalošwa bjalo ka elemente ya kalotaba. Felo le yona ge e lebane le thulaganyo, e šoma go swantšha mahlakore a mabedi a bophelo, e lego go loka le go

se loke. E šoma go laetša atmosfere le moya. Go na le mehuta ye meraro ya mafelo, e lego mafelo a tshwanelo, mafelo a diswantšho le mafelo a atmosfere le moya.

- **Mafelo a tshwanelo**

Lekganyane (1997:85) o hlaloša gore ka mafelo a tshwanelo go šupša mafelo ao ditiragalo tša sengwalo di diregago le go diragalela baanegwa gona. Go ukangwa mafelo a tshwanelo a mabedi ka kanegelongkopana ye. Le ge go sa laetšwe gabotse mo ditiragalo tša kalotaba di diragalago gona, poledišano ya Galempotše le mmagwe go ka thwe e diregile **ka ga Rabolepa**. Tiragalo ye nngwe e diregile **ka mafuri, ka morago ga ngwako wo mogolo wa gaiši**. Ke mo go bego go dutše Rabolepa le Malekhenene gomme ba biletša Galempotše gona go tlo bolela le yena ka taba ya gagwe ya go gana go ja dipute.

Mafelo a diswantšho

Thobakgale(1996:94) o re ka mafelo a diswantšho go šupša diswantšho tša ditiragalo tše di diregago fao. Ge ditiragalo tše di diregago fao e le tše botse, lefelo leo le emela go loka, ge e le tše mpe le emela go se loke. Mabakeng a mantši mafelo a diswantšho ka kanegelong, e ba mafelo a tshwanelo; bohlokwa e no ba go laetša gore a emela go loka goba go se loke ka mabaka a go kwagala. Mafelo a diswantšho a kanegelokopana ye ke a a latelago:

- **Ka ga Rabolepa (Ka gae):** Le ka emela go se loke ka gore phapano ya Galempotše le mmagwe e thomile gona. Ke mo Malekhenene a bego a ntšha mabefi e le ge a leka go gapeletša Galempotše go ya gaMphetakapejane.
- **Ka mafuri, ka morago ga ngwako wa gaiši:** Le ka emela go se loke, le khutile, gantši dilo tša go dirwa ka makhukung ga di botse, ka gona ga se tša loka. Ke ka mo Rabolepa le yena a bego a foša Galempotše ka mae a go bola e le go mo gapeletša go ya gaMphetakapejane.

Mafelo a atmosfere le moya

Morner le Rausch (1998:16) ba hlaloša atmosfere bjalo ka moya wo o fokago ka gare ga sengwalo. Go ra gore ka mafelo a atmosfere le moya go šupša moya le maikutlo a go tanya dikwi tša mmadi. Ke mafelo a tshwanelo, a fetoga a atmosfere le moya ka lebaka la maikutlo ao a bago gona ka gare ga mmadi ge a bala ka ditiragalo tšeo di diregago lefelong le le itšego. Ka mo kanegelongkopana ye go tšwelela mehlala ye e latelago:

- Ka ga Rabolepa go be go foka **moya wa tlabego** e le ge Galempotše a tlabja ke go gapeletšwa go ja dipute a sa nyake. Malekhenene le yena o tlabja ke ngwana wa go se kwe batswadi ge ba bolela le yena, ebile o a mo roga.
- Ka mafuri ka morago ga ngwako wa gaiši go be go foka **moya wago tenega**. Rabolepa o tenwa ke Galempotše ebile o a mo roga. Rabolepa o tlabja ke go gana ga Galempotše, ebile o tšhoga gore o na le bothata bja monagano. Galempotše yena o be a aparetšwe ke **moya wa letšhogo** ge a biletšwa ka moo mafuri.
- Moriting moo go bego go dutše Rabolepa le Malekhenene go foka **moya wa khutšo, wa boiketlo**.
- Lefelo la Galempotše le Seporane mola ba kopane: Mo go foka **moya wa go se kwane**. Galempotše ga a kwatše (kgotsofatše) Seporane le gatee. Ge Seporane a bolela, Galempotše o ba a šetše a lahletše ditaba tša gagwe kgole.

Go ka rungwa ka go re go na le nako le lefelo tša thulaganyo le nako le lefelo tša atmosfere. Kgatelelo mo e godimo ga nako ya thulaganyo yeo e lego ge sebjalebja se kopana le segologolo. Nako le lefelo tša atmosfere tšona di thuša go tiiša thulaganyo.

4.1.3.2 Tšwetšopele

Ge a hlaloša se tšwetšopele ya kanegelokopana e lego sona, Hydn le Cournos (1947:153) o re *'the story is rarely development, and nearly always culmination'*. Ka fao go ka thwetšwetšopele e lebane le go direga le go raragana ga ditaba. Go raragana

mo go tlišwa ke thulano yeo e bago gona gare ga baanegwa. Thulano ye e fihliša bothata sehloeng ebile e šitiša katlego ya molwantšhwa.

Ge e tsinkelwa ka tlhokomelo, tšwetšopele e godiša maatlakgogedi gore moko wa ditaba o tšweletšwe gabotse.

Cuddon (1991:937) o re ka maatlakgogedi go šupša ge mongwadi a tšweletša ditiragalo ka tsela ya go goga šedi ya mmadi. Maatlakgogedi a dira gore mmadi a se nolege moko ge a bala empa a be le kgahlego ya go balela pele le pele. Maatlakgogedi a tšwelela ge go thoma go ba le thulano ka gare ga sengwalo.

Ka tsela yeo ge, go ka thwe maatlakgogedi ke bokgoni bja mongwadi go rulaganya ditaba ka tsela ye e lego gore e tla fa mmadi mafolofolo a go bala go tšwela pele. Groenewald(1993:16) o re go na le mahlakore a mabedi a maatlakgogedi, e lego lehlakore la go lebana le tše mmadi a di tsebago (di lebane le sererwa le diteng) le lehlakore la go lebana le tše mmadi a sa di tsebago (di lebane le moko wa ditaba le thulaganyo)

Ka mo kanegelongkopana ye maatlakgogedi a godišwa ke ge Malekhenene a ipone go palelwa ke Galempotše a ba a iša taba yeo go Rabolepa. Tabakgolo mo ke gore Rabolepa yena o tla di kgona bjang? Taba ye e ile ya utolla Rabolepa bjalo ka motho yo bogale. Ge Malekhene a botša Galempotše gore o tlo botša Rabolepa gore o (Galempotše) gana go ja dipute, Malekhenene o feleletša ka go re:

‘O tloga o tseba gabotse gore yena a ka se tle a bolela le wena gabedi’ (letl:36).

Se se tloga se gatelela gore Rabolepa a ka se tle a raloša Galempotše; o tla mmontšha mo diphala di nwago meetse. Bogale bjo bja Rabolepa bo kwagala ge a boledišana le Galempotše. Ge Galempotše a ngangabetše a gana go ja dipute, Rabolepa o re:

Ke gore o nyaka gore re phethe sa kgopolonyana yeo ya gago ya maraga ngwanenyana tena, eye? Ge o sa nyake go kwarena o

tšwe ka mo ga ka, letšopša tena! O ngwana eupša o nyaka go re laola! Nka goma ka boela Ntsweng! (letl:38).

Mantšu a a Rabolepa a laetša gore ge a šetše a befetšwe, o bogale bja tau.

Ge ditiragalo di tšwela pele, molaodiši o hlaloša kgopolo ya dipute. Go tloga mathomong a kanegelo Galempotše o gatelela gore a ka se je dipute. Nkadimeng o šomiša molaodiši go nepiša taba ye ye bohlokwa. Mo molaodiši o phethagatša mošomo wa ponelopele. Ge a hlaloša dipute o re di lewa batho ba boledišane, ba kwane. Ge a hlabela pele o re dipute ga di re motho a nyakelwe mosadi. Ge mmadi bjale a kwešiša gore dipute ke eng, ge Galempotše a gahlane le Seporane, o gopola tlhalošo yela ya molaodiši ya dipute; bjale o lemoga lebaka la nnete la gore Galempotše ga a rate Seporane.

Rabolepa le Malekhenene ba ipona phošo. Mo go tšwelela mošomo wa bobedi wa Rabolepa. Taba ya go ipona phošo ga bona, ga e rarolle mathata empa e a a godiša. Bjale ba lebana le bothata bja gore ge ba ipona molato bjalo, Mphetakapejana ba tlo mo hlalošetša taba ye bjang ka gobane ke yena 'ngaka ye kgolo yeo e nogo kgwatha gwa fola' (letl:33). Se se tšweletša Mphetakapejane bjalo ka ngaka ye kgolo ya go kgona. Gapegape o a tšhabega. Ntlha ye e tiišetšwa ke Rabolepa ge a laetša kgakanego ka go re:

Ga ke tsebe gore re tlo tšeang ra bea ka ge re tšhetše marabe ka mobu (letl:40).

Mphetakapejane o tšwelela gape bjalo ka monna wa go ba le kwešišo. Taba ya gore ba gaRabolepa ba jele dilo tša gagwe ba re selefa e tla ba Galempotše, go molaleng gore tšeo Mphetakapejane a di filego ba ga Rabolepa, ke ditseka tša go bonala. Ge bjale go bonala gore Seporane le Galempotše ba ka se o gotše wa tuka, go ra gore Mphetakapejane o lobile. Bjalo ka ge segologolo se re monna o hwa a ragaraga, go be go ka se makatše ge Mphetakapejane a be a ka thuntšha lerole e le ge a nyaka sa gagwe. O ile a ikhomotša ka la mogologolo la go re go ja monna ga se go mo fetša, a

napa a leba gaRabolepa moo a lokolotšego Galempotše gore a ka nyalwa ke yo a mo ratago.

Tshekatsheko ya tšwetšopele ya kanegelokopana ye

Tšwetšopele ye e tlo sekasekwa go lebeletšwe (a) go raragana ga ditaba, (b) poledišano le (c) atmosfere.

Malekhenene o botša Galempotše gore o swanetše go ja dipute tša lesogana la ga Mphetakapejane. Mongwadi o šomišitše thekniki ya tlogelo thulaganyong ya ditaba tša gagwe. O tlogetše tiragalo ye e hlotšego ditiragalo tša kanegelokopana ye, e lego ge ba ga Mphetakapejane ba efa ba ga Rabolepa dihlae gomme ba kwana gore selefa e tla ba Galempotše yo e tla bago ngwetši ya ba gaMphetakapejane. Ka thekniki ye mongwadi o nyaka gore mmadi a inaganele, ka gona o loutša monagano wa gagwe. Mmadi o bala ka lehutšo la gore tiragalo ye e ka hlagišwa ge ditiragalo tše dingwe di tšweletšwa.

Mongwadi o dirišitše gape le thekniki ya go diegiša nako (*tempo*), e lego bogolo bja sekgoba sa nako gare ga diteng tše pedi. Ge sekgoba seo (e lego sa diteng) e le se sennyane ge se lebantšhwa le sa thulaganyo, mmadi o kwa nako yeo e feta ka go ditelega. Ge e le se segolo, mmadi o kwa nako yeo e feta ka pela. Go lokela ditabana tša go se amane le sererwa go diegiša tšwetšopele ya ditaba.

Ge go lebeletšwa nako ya thulaganyo ya tiragalo le ya diteng, go lemogwa gore kgakgathi ya ge Galempotše a gana go ja dipute e tšere nako ye teletšana. Mongwadi o dirile se ka go lokela ditabana tša go se amane le sererwa. Mohlala wa tiragalo ya go se amane le sererwa ke ge Galempotše a eya go gola ditšie. Le ge di sa amane le sererwa, mmadi o gapeletšega go di ela hloko, ka tsela yeo di napile di diegiša tšwetšopele ya ditaba, tša napa tša fapantšha nako ya thulaganyo ya ditiragalo le ya diteng.

- **Go raragana ga ditaba**

Ke ge mongwadi a sa kgone go hlaloša ditaba tša go fapana tše di diregago ka nako e tee. Ka tshwanelo taba e tee e swanetše go bolelwa, gwa tla yeo e e latelago. Go ya ka Baldick(1990:170), go raraganya ditaba, mongwadi o šomiša thekniki ya tharano (ditiragalo tše pedi tša go swana di direga mafelong a go fapana ka nako e tee) Tharagano e godiša thulano (ditaba tša go swana di lebeletšwe ka mahlo a go fapana).

Ka kanegelongkopana ye, Nkadimeng o šomišitše thekniki ya tharano ka go tšweletša ditaba tša go swana di lebeletšwe ka mahlo a go fapana. O tšweleditše taba ya go ja dipute ga Galempotše e sa le ngwana. Rabolepa le Malekhenene ga ba bone phošo felo ka go gapeletša Galempotše mola Galempotše e mo leša di sa welego. Ga a kwane le yona, o nyaka go tsena sekolo a kgone a eja dipute, le gona o nyaka go ja dipute tša motho yo a mo ratago. Papetšo ya ditiragalo tše pedi e tšweletša kgegeoteramatiki. Nokaneng (1999:324) o re kgegeoteramatiki ke ge babogedi /batheeletši le moanegwa yo mongwe ba lemoga seo se sa lemogwego ke moanegwa yo mongwe. Ka kanegelongkopana ye mmadi o bona thulano gare ga sebjalebja le segologolo. Batswadi ba Galempotše ba bona go jela molato mpeng go lokile mola Galempotše a bona go ka se kgonege gore a gapeletšwe ka ge a sa rate.

Go ka rungwa ka go re kgegeoteramatiki e thuša go godiša maatlakgogedi le moko wa ditaba tša kanegelokopana ye.

- **Poledišano**

Dipoledišano tše di tšwelelago tšwetšongpele ya kanegelokopana ye ke tše di latelago:

- Poledišano gare ga Galempotše le mmagwe: Galempotše o kgopela go ya sekolong, mmagwe o thulana le kgopolo ya gagwe. O mmošša gore o swanetše go ja dipute. Galempotše o a gana, o nyaka go tsena sekolo pele.
- Rabolepa o gapeletša Galempotše go ja dipute gomme Galempotše o sa ngangabetše.

- Poledišano gare ga Malekhenene le Rabolepa mabapi le go gana go ja dipute ga Galempotše.

Poledišano e tšweletša dithekniki tše pedi, e lego go lekalekantšha nako le phetogotebelelo.

- **Go lekalekantšha nako.**

Mo go bapetšwa nako ya diteng le ya thulaganyo. Go ra gore nako yeo moanegwa a bolelago ka yona go diteng e lekana le yeo mongwadi a rulagantšego tiragalo yeo ya polelo.

Go dipoledišano tše di filwego ka godimo, nako ya diteng le ya ditiragalo di a lekana. Go ra gore nako ye ditiragalo tše tša diteng e diregilego ka yona, e lekana le ye mongwadi a rulagantšego ditaba tša tšwetšopele ya kanegelokopana ye. Go lekalekantšha dinako tša dipoledišano tše, go laetša le go tiiša gore ditaba tšeo di lekana ka bohlokwa. Gapegape ke go gatelela tše di boletšwego. Poledišano ya mathomo e laetša go thomega ga thulano gare ga Galempotše le mmagwe. Ka poledišano ya bobedi thulano yeo e fetetše le go Rabolepa mola poledišanong ya mafelelo go thulana bona batswadi mabapi le kgopolo yeo ba e thomilego. Ka go lekalekantšha nako, mongwadi o godiša maatlakgogedi a kanegelokopana.

- **Phetogotebelelo.**

Murfin le Ray(1997:87) ba hlatsela gore ka poledišano mongwadi o fetola tebelelo. Ditaba tšeo mongwadi a bego a di laodišetša mmadi bjale di anegwa ke moanegwa. Matlakaleng a 38 le 41, mongwadi o hlaloša ka mo Galempotše a sa dumelego go ja dipute. Poledišanong ya Galempotše le mmagwe, mabaka a Galempotše a kwala gabotse ka ge mongwadi a akwa e le kgodu ye e tšwago lerotseng, go feta ge go hlatholla mongwadi yo a feteletšago ditaba. Pheteletšo ye e tšwelela ge mongwadi a re ngwana o ba file mabaka a go nona bjalo ka kolobe ya Sekgowa. Ke go repolelo ya moanegwa e na le nnete go feta yamongwadi, moanegwa o hlaloša ditiragalo tšeo di mo amilego, tšeo a bego a le gona ge di direga. Go ra gore go na le phapano gare ga

ditebelelo tša mongwadi le moanegwa. Phapano ke gore moanegwa o hlaloša ditaba tša kgonthe, ka moo di lego ka gona mola mongwadi a di hlaloša ka go di feteletša . Polelo ye ya pheteletšo ya mongwadi e tšweletša kgegeo yeo e lebanego le moko wa ditaba.

- **Atmosfere**

Go laeditšwe ka godimo gore ka atmosfere go šupša moya le maikutlo ao a tanyago dikwi tša mmadi ge a bala. Moya e ka ba wa ntwā, lethabo, manyami, bjalobjalo. Atmosfere e tšweletšwa ke thulaganyo. Go na le thulaganyo ya sengwalo le thulaganyo ya polelo. Thulaganyo ya ditaba e lebane le ge go rulaganywa ditaba tša sengwalo. Thulaganyo ye e akaretša dielemente ka moka sengwalong. Thulaganyo ya polelo e lebane le go rulaganywa ga polelo, ke go re e šupa ka tsela yeo mongwadi a rulaganyago polelo ka gona; thulaganyo ye e tiiša kgolo ya atmosfere ye e tšweletšwago.

Go ka rungwa ka go re atmosfere e bopša ke ge mmadi a bona ditiragalo tša baanegwa ka leihlo la moya. Ge ditiragalo tše e le tše botse gona atmosfere ke ya lethabo. Ge e le tše mpe atmosfere e ka ba ya manyami. Go ra gore atmosfere e godiša maatlakgogedi ebile e tšweletša boemo bja ditaba. Tše ka moka di tšweletša moko wa ditaba pele.

Atmosfere ya kanegelokopana ya ‘Nna nka se je dipute...’

Atmosfere e tšwelela ditsopolweng tše di latelago:

Malekhenene o be a sa hlwe a tseba gore ge e le sehlare a ka mo epela sefe seo se ka mo hlatšišago. O be a gopola gore mohlomong o tšheletšwe gore a se hlome selo ka bona, le go ba theetša a se ke a leka. Rabolepa o ile go fihla Malekhenene a nama a mo tšhela ka tšona. Rabolepa a thoma go ikola maledu a sa fetšegobane di be di fiša bjalo ka mollo wa sebabola. Tša mmipela, tša ba tša mo tšwa ka namana tša mmele (letl:36).

Galempotše o tiišitše go gana go ja dipute tše o botšwago gore o swanetše go di ja. Go foka moya wa kgakanego. Rabolepa ga a tsebe gore o tla tšea eng a bea ka ge a se a ka a emela gore ditaba di tla ema ka tsela ye.

Letlakaleng la 38 go foka moya wa pefelo ge Galempotše a tšwela pele go ganana le setlamo se ba šetšego ba se tlemile le ba gaMphetakapejane. Rabolepa o ile kganthe ke bolela ke tiišitše bjalo ka hlogo ya lapa, go Galempotše tša tsena ka tsebe ye nngwe tša tšwa ka ye yela. Pefelo ya Rabolepa e kwagala ge a re go Galempotše:

Ke gore o nyaka gore re phethe sa kgopolonyana yeo ya gago ya maragangwanenyana tena, eye? Ge o sa nyake go kwa rena o tšwe ka mo gaka, letšopša tena! O ngwana eupša o nyaka go re laola! Nka goma ka boela Ntsweng! (letl:38).

Tiragalo ya mathomo ke yona pego, mola ya bobedi le ya boraro di tlaleletša goba di feleletša yeo ya mathomo. Ge di tsinkelwa gabotse di tšweletša atmosfere. Ge Mphetakapejane a thoma leeto la go ya ga Rabolepa, go tsoga letšhogo ka gare ga mmadi ka ge ba gaRabolepa ba lle tša gaMphetakapejane. Mmadi o fela pelo ya go kwa gore go yo direga eng ge Mphetakapejane a fihla gaRabolepa.

Mongwadi o fapantšha kanegelo ya mongwadi le kanegelo ya molaodiši. O tšweletša se ka go fapantšha dikgopolo tša molaodiši le tša baanegwa. O gegea Rabolepa le Malekhenene ka go ba sola ge ba gapeletša Galempotše go ja dipute. Se se tšweletšwa ke ge mongwadi a tšweletša molaodiši a fapana le tše boRabolepa ba di bolelago ebile ba di nyakago. Molaodiši o re:

...Nna ngwana yo ga ke mo solege a ngangabetše godimoga bophelephethe bja batswadi ba gagwe... (letl:38).

Go ra gore molaodiši o re Galempotše a se ke a ja dipute le ge ka molomo a sa realo.

4.1.3.3 Tlemollo ya lehuto le sehloa

Dikarolo tše pedi tše tša thulaganyo di yo hlathollwa ka tsela ye: Sehloa se tlo ahlaahlwa le tlemollo ya lehuto gomme go tlo thongwa ka sehloa.

Sehloa

Sehloa ke kokwane ya boraro ya thulaganyo. Pretorius le Swart (1983:21) ba re ke moo thulano e fihlilego ntlhorwaneng goba ngangegong. Ge e le modi re ka re o ka kgaoga nako ye nngwe le ye nngwe. Go tloga sehloeng ga go sa na mo dithulano di ya go go ba gona, ke gore ke magomo a kgakgano. Maatlakgogedi a felela gona mo gomme moko wa ditaba wa tšwelela.

Ditaba di fihlile ntlhorwaneng ge Galempotše a kopane le Seporane, go se na se se botse seo se diregago goba se bolelwago. Seporane o bonala a ntšhitše ka ga tšhwene, ‘a tsene ka gare ga hempe ye tšhweu le borokgo bjo boso a ikgamile le ka sehlwamolaleng se seso’. Seporane o bonala go se hlalefe; motho o kile a itlhama ka tsela ye a eya go bolela le motho yo a sego ka pelong ya gagwe empa e le dipeakanyo tša batswadi? Gona moo go ba molaleng gore Seporane le Galempotše ba ka se o gotše wa tuka. Mongwadi o šomišitše molaodiši go nepiša bohlokwa bja poledišano ya Galempotše le Seporane . O re:

Go tloga mo re tlo ka ra kgerola ka mo ba bego ba boledišana ka gona’ (letl:43).

Bohlokwa bja poledišano ye ke gore ke sehloa sa kanegelokopana ye. Ka gare ga poledišano ye, Seporane o bolela ditšiebadimo fela. Mo mmadi ga a botšwe ka Seporane, o a ikwela. Ka thekniki ye Nkadimeng o gatelela nnete ya taba. Seporane ke setlaela, ga a tsebe tše a di bolelago, o a fafatla. Karolo ya bobedi ya poledišano ya bona e lebane le go loša, ke ka lebaka leo Galempotše a bolelago ka mmaditsela. E tloga e beile go palelwa ke polelo ga Seporane nyanyeng. Gona moo Galempotše o ile a napa a atlega tabeng ya go gana go ja dipute.

Ge go tsinkelwa sehloa sa kanegelokopana ye go ka thwe se theilwe godimo ga hlogo ya yona gotee le motifi bjalo ka dithekniki. Cuddon (1998:620) o re motifi e ka ba lentšu, sekafoko, tiro goba lefoko leo le boeletšwago mo sengwalong. O ka šomišwa go tšweletša semelo sa moanegwa gore o bolela bjang, o bopegile bjang, mafokodi le mabokgoni a gagwe.

Hlogo ya kanegelokopana ye, ‘Nna nka se je dipute...’ e tšewa bjalo ka motifi ka ge e boeleditšwe makga a a latelago:

- **Nna nka se je dipute** ke le leseanyana le lekaa! (letl:35).
- ...dipute nka se di je ke se ka tsena sekolo (letl:35).
- **Nna nka se je** dilo tša batho ke sa ba rate (matl:35-36).
- **Nna nka se je dipute** ke se kgarebe (letl:38).
- **Nna nka se je dipute** dilo tša batho (letl:48).

Poeletšo ya sekafoko ga e laetša bohlokwa bja hlogo ya kanegelokopana ye. E gatelela moko wa ditaba, e lego go se lemoge gore mehla le mabaka di fetogile ga batswadi ba Galempotše. Poeletšo ye bjalo ka motifi e gatelela semelo sa Galempotše. Go dipoeletšong ka moka o sa eme mantšung a gagwe a go gana go ja dipute. Poeletšo ye nngwe le ye nngwe e fa lebaka, ya feleletša hlogo. Motifi wo o tšweletša Galempotše bjalo ka motho wa go emela taba ya gagwe a se na taba le gore maemo a bjang.

Go ka rungwa ka gore sehloa sa kanegelokopana ye se laeditše nyalelano gare ga hlogo le motifi tša kanegelokopana ye. Hlogo ga se ya felelela, e boeleditšwe gahlano ka kanegelongkopana ye gomme poeletšo ye nngwe le ye nngwe e feleletša hlogo yeo ya kanegelokopana.

Tlemollo ya lehuto

Ye ke kokwane ya mafelelo ya thulaganyo moo ditaba di rarologago gona. Baldick(1990:55) o re ke ditiragalo tša ka morago ga sehloa sa thulaganyo. Ke

tharollo ya kgakgano kanegelong. Ke legato la thulaganyo la gare ga kalotaba le mafelelo a ditaba.

Tlemollo ya lehuto ya kanegelokopana ye e tšwelela ge Seporane a laetša gore a ka se nyale Galempotše. Mphetakapejane o a ithwala gomme o leba ga Rabolepa. O fihlile a ba botša gore o lokolla Galempotše go nyalwa ke yo a mo ratago. Mphetakapejane o bonala a amogetše maemo a ditaba. Morago ga moo batswadi ba Galempotše ba mo dumelela go ya sekolong. Galempotše o ile sekolong gomme o wele pelo. Batswadi ba Galempotše ba dutše moriting wa mohlare, ga ba sa ja marapo a hlogo, ba iketlile. Mafelelo a kanegelokopana ye ke lefelo la nepišo. Baanegwa bale ba tšweletšego mathomong a kanegelokopana ba tšwelela gape le mafelelong a yona. Ka tsela yeo go gatelelwa bohlokwa bja bona.

Kakaretšo

Thulaganyo e ahlaahlilwe go lebeletšwe kalotaba, tšwetšopele sehloa le tlemollo ya lehuto. Go laeditšwe dithekniki tšeo di šomišitšwego go tšweletša dintlha tše tša thulaganyo e le go tšwetša pele moko wa ditaba. Dithekniki tšeo di akaretša thekniki ya nepišo, ya phapantšho, ya go šomiša molaodiši, ya go diegiša nako, ya tlogelo, ya tharano, ya go lekalakantšha nako le ya phetogotebelelo.

4.1.4 Mongwalelo

Go na le diphapantšho tše tharo tša polelo, e lego go re:

- Polelo e a bitša
- Polelo e re šupetša se sengwe
- Polelo e re tsebiša motho yo a bolelago

Phapantšho ya boraro e lebane le mongwalelo. Mongwadi o tšweletša se ka kgetho le tirišo ye e nepagetšego ya diphapantšho tša mongwalelo, e lego mantšu, diema, dika, dikapolelo, tlhamo ya mafoko le dikakanyo. Gapegape mongwalelo o hlagiša tebelelo ya mongwadi le maikutlo a gagwe gomme maikutlo ao a sepelelana le khuduego. Ke

ka diphapantšho tša mongwalelo gore mmadi a lemoge tebelelo ya mongwadi. Diphapantšho di phethagatša mešomo ye e latelago sengwalong:

- Diphapantšho di lemoša mmadi tebelelo ya mongwadi
- Diphapantšho di bonagatša mongwalelo
- Diphapantšho di tšwetša tebelelo ya mongwadi pele

Mongwalelo o hlalošwa ka go lebantšha diphapantšho le (a) diteng le (b) diphapantšho tše dingwe. Go ra gore mongwalelo ke polelo yeo e tšweletšago tebelelo ya mongwadi ye e sepelelanago le moko wa ditaba. Mongwadi o diriša mongwalelo go itswalanya le babadi gore ba ikopanye le tebelelo ya gagwe. Mongwalelo wa kanegelokopana ye o tlo sekasekwa ka go latela lenaneo le le latelago:

- Tsopolo ya temana go tšwa kanegelongkopana. E swanetše go lebana le moko wa ditaba
- Kakaretšo ya temana yeo
- Papetšo ya tsopolo yeo le kakaretšo ya yona gore go lemogwe dipharologantšho tša mongwalelo
- Tlhathollo ya dipharologantšho tšeo tša mongwalelo

Ka mo kanegelongkopana ye mongwadi o laetša go palelwa ke go lemoga gore mehla le mabaka di fetogile ga batswadi ba Galempotše. Le ge e le gore se ke bofokodi bja bona, Nkadimeng o bo laetša ka tlhompho, šebešebe, lerato, khutšo le boiketlo, e sego ka kgang. Dintlha tše ke khuduego yeo e laetšwago ke diphapantšho tša mongwalelo ebile e tšwetša tebelelo ya mongwadi pele. Khuduego e lebane le mongwadi/ mmoledi ka gobane e tšwetša maikutlo a gagwe pele mabapi le moko wa ditaba ya ba ya mo tswalantšha le mmadi.

Bjale mongwalelo o yo sekasekwa go lebeletšwe temana ye:

Rabolepa le Malekhenene ba hlwele ba dutše moriting wa molopewa ntšhuthu woo o ikadilego mo kgorong. Malekhenene o felaa ntšha thokwana ya gagwe ya motšoko gore a dupadupe.

Mokgalabje yena o fela a kgohlodišwa ke nkgotho ya peipi yeo a e momilego kaganong. O be a fela a topa legala gomme a le khoronya ka monwanawoo ebilego o omile ka lebaka la mollo. O re go le pšhatlaganya a le tope, a le lahlele ka moo peiping, a le bethabethe ka monwana mola ka thokoye nngwe a hlwaela gore muši o tšwe ka dinko. Ka morago o tla bonaa tsarametša mare kua thoko ka gore peipi ga se ka yona ka go hlwa e tswikintšha motho mare (matl:48-49).

Tsopolo ye e lebane le batswadi ba Galempotše, e lego Rabolepa le Malekhenene; matswalo a bona a boetše madulong. Ba be ba dula ba ferekane ka lebaka la ge Galempotše a gana go ja dipute. Ge ba re ba kwešiša mabaka a gagwe, kgwara e ba gore ba tla tla Mphetakapejane ka kae ka ge ba šetše ba jele tša gagwe. Temana ye e lebane le thumo ya kanegelokopana ye, mola lehuto le tlemolotšwe. Go foka moya wa go fola, wa boiketlo. Ge e tsikelwa gabotse temana ye, Rabolepa le Malekhenene ba lahlile legare phokeng, ga ba na bothata le bjo bonyane. Go iketlilwe, ke šebešebe, ga go na selo seo se ba tshwenyago goba se tšerego dikgopolo tša bona. Go na le dilo tše dingwe tšeo di rego ge di direga goba di diregile, goba maemo ao motho a ikhumanago ka go ona, motho a lebale goba a hloke le tumo ya go fola motsoko goba go kgoga peipi.

4.1.4.1 Kakaretšo ya temana

Bohlokwa mo ke go akaretša ditaba tša temana ka botlalo ka tsela yeo e lego gore maikutlo a mongwadi a ka se bonale. Se se kgonega fela ka tirišo ya mafoko a makopana. Mafokwana a a latelago a akaretša temana ye e kgethilwego ebile ga a na khuduego.

- Batswadi ba Galempotše ba dutše moriting
- Malekhenene o fela a fola motšoko
- Rabolepa o fola peipi ya gagwe

Ge temana ye e kgethilwego e bapetšwa le mafokwana ao a e akaretšago, go lemogwa gore tsopolo e tšweletša maikutlo mola kakaretšo e no ba pego fela. Maikutlo a mongwadi a tlo lemogwa ka diphapantšho tša mongwalelo.

4.1.4.2 Diphapantšho tša mongwalelo.

Phapantšho ya mongwalelo ga e na tlhalošo ye e tiilego ka gore nako ye nngwe le ye nngwe e ka tšweletša kgopolo ye nngwe. Ke ka lebaka leo e bitšwago kgopolo ya kamano. Mošomo wa yona o laolwa ke mo e šomišwago gona. E ka ba ka mo e šomišwago le diphapantšho tše dingwe goba ka mo e kwanago / fapanago le maemo a ditaba tša diteng ka gona. Temaneng ye e kgethilwego go bonala diphapantšho tša mongwalelo tše di latelago:

- tatelano ya maina,
- ya madiri,
- ya mathuši,
- ya mehuta ya mafoko,
- ya medirišo,
- ya go bolela ka go hlopholla le
- ya kgetho le tirišo ya mantšu.

Diphapantšho tše di laetša khuduego ya khutšo, boiketlo, šebešebe, bjalobjalo.

Tatelano ya maina

Polelo ye nngwe le ye nngwe e na le mekgwa goba melao ya yona ya go hlagiša ditaba. Wo mongwe wa yona ke go bolela maina a batho ge e le a mabedi. Ge go bapetšwa leina la monna le la mosadi, la monna le bolelwa pele. Wo ke mokgwa wa tlwaelo, e sego wo o beilwego; ka fao go ka thwe o tiile. Ge Nkadimeng a ngwala o re:

Malekhenene le Rabolepa ba be ba na le morwedi... (letl:32).

Babadi ba napile ba tseba gore mongwadi o na le lebaka. Nkadimeng o fapantšhitše maina, ka go nepiša Malekhenene, ka gobane ke yena molwantšhwa wa kanegelo ye. Ka go dira bjalo go tlo lemogwa gore moanegwa yo o tlo gegewa, ka gobane o emela batho ka bophara. Bjale ge, go ba le mathata ge go balelwa pele; mathata ao a a godišwa, eupša mafelelong a a rarollwa, ditaba tša boela sekeng. Ge a ngwala maina ao gape, o a latelantšha ka tshwanelo, ka ntle le go lemošwa molao wo wa Sepedi; o re:

Rabolepa le Malekhenene ba hlwele ba dutše moriting...
(letl:48).

Mathata a rarolotšwe bjale, bophelo e sa le bjola ba bego ba bo phela pele ba be ba wetšwe ke bošula bjoo. Tatelano ye ya maina ke phapantšho ya mathomo ya mongwalelo ge temana ye e sekasekwa. Bophelo bjola bja šebešebe ba bego ba bo phela, bo boile gape.

Madiri

Greenbaum (1991:19) o hlaloša lediri bjalo ka seripa sa polelo seo se rwelego kgopolo ya lefoko. Kgopolo yeo e bohlokwa ka ge e nyalelana le ditaba tša tshepedišo ya nyakišišo ye. Se se ra gore ditaba tša mongwadi di ka se kwagale ka ntle le tirišo ya madiri. Mongwadi o dirišitše madiri a go fapana go swana le a a latelago:

- **dutše** - e le ge a hlaloša boemo bja Malekhenene le Rabolepa ka nako yeo.
- **ntšha** - ge Malekhenene a nyaka go fola motšoko.
- **kgohlodišwa** - Go laetša ditlamorago tša go kgoga peipi ga Rabolepa.
- **topa** - Rabolepa o tšea legala.
- **khoronya** - o kokota legala leo.
- **omile** - monwana wa gona o bothata.
- **pšhatlaganya** – o a le thuba.
- **lahlela** - o a le beletša/fošetša.

Madiri a ka moka, a lebane le tebelelo ya mongwadi ka gore ke motho wa tlhompfo le lerato. Ga a na kang. Gapegape a hlatsela šebešebe, go iketla le go kgotsofala. Ge a hlokomedišišwa madiri a, a laetša gore ga go na tiro ye kgolo ye e dirwago goba e diragalago. Ke go re Rabolepa le Malekhenene ga ba sepele ebile ga ba bolele. Ba ituletše fela, ga ba na mathata, dipelo di wele. Ga go na se bohlokwa se go ka thwego ba swaragane le sona. Ke ka lebaka leo Malekhenene a folago motšoko wa gagwe mola Rabolepa a kgoga peipi. Gantši batho ba kgoga le go fola ge ba iketlile ba ituletše go se na se ba se dirago.

Mathuši

Huddleston (1993:128) o reka mathuši go šupša mantšu ao a thušago madiri, mantšu ao a direlago gore kgopolo ye e tšweletšwago ke madiri e kwagale. Tirišo ya mathuši le yona e gatelela šebešebe yeo ba lego go yona. Batho ge ba se na mathata, ba no tšwela pele ka dilo tša mehleng. Mongwadi o šomišitše mathuši a a latelago:

- **hlwele:** go ra gore ba ga Rabolepa ba tšere letšatši ka moka ba dutše moo moriting.
- **fela:** Rabolepa ga a tšee nako a sa tope legala.
- Malekhenene le yena ka morago ga sebakanyana o ntšha thekgwana gomme a **folo**.
- **hlwa:** Rabolepa o tshwa mare kgafetšakgafetša ka lebaka la peipi yeo a e kgogago.

Ka mathuši ao Nkadimeng o gatelela gore ditaba di sa le ka mo di bego di le ka gona peleng.

Mehuta ya mafoko

Go lemogwa gore Nkadimeng o dirišitše mafoko a matelele le a makopana. Louwrens (1991:30) ge a bolela ka mafoko a matelele o re ke mafoko a go hlakahlakana, a go bopša ke dithabe tša go feta e tee. Mafoko a mangwe a Nkadimeng ke a matelele, a

lebelo le le botse, la go lekanela, la go tšweletša khutšo, šebešebe le go iketla. Ka tsela yeo Mafoko a matelele a otlolla kgopolo ye e tšweletšwago. Mabakeng a mangwe dikgopolo tšeo di kgokaganywa ke makopanyi go bopa kgopolo e tee ya go nona. Go iketla ga Rabolepa le Malekhenene go tiišetšwa ke mafoko a matelele ao mongwadi a a dirišetšego. Temana ye e bopilwe ke mafoko a a latelago:

- Rabolepa le Malekhenene ba hlwele ba dutše moriting wa molope wa ntšhuthu woo o ikadilego mo kgorong.
- Malekhenene o fela a ntšha thokwana ya gagwe ya motšoko gore a dupadupe.
- Mokgalabje yena o fela a kgohlodišwa ke nkgotho ya peipi yeo a e momilego ka ganong.
- O be a fela a topa legala gomme a le khoronya ka monwana woo ebilego o omile ka lebaka la mollo.
- O re go le pšhatlaganya a le tope, a le lahlele ka moo peiping, a le bethabethe ka monwana mola ka thoko ye nngwe a hlwaela gore muši o tšwe ka dinko.
- Ka morago o tla bona a tsarametša mare kua thoko ka gore peipi ga se ka yona ka go hlwa e tswikintšha motho mare.

Mafoko a, a a thelela, a tšweletša go ela ga dikgopolo, go bose go a bala goba go a theeletša. Ka gare ga ona go kwala moya wa go fola wa go iketla gare ga baanegwa. Mongwadi a ka šomiša lefoko le letelele go hlagiša kgopolo e tee, maikemišetšo e le go tiiša tše di diregago tše o ka rego ke tše bohlokwa. Ka tsela yeo o godiša go iketla le go kgotsofala mo go renago gare ga baanegwa.

Ge a laetša gore Malekhenene o soba fola, o re:

- O ntšha thokwana ya gagwe, ya motšoko gore a dupadupe.

Ge a hlaloša gore Rabolepa le yena o kgoga peipi, o re:

- O be a fela a topa legala gomme a le khoronya ka monwana woo ebilego o omile ka lebaka la mollo. O re go le pšhatlaganya a le tope, a le lahlele ka moo

peiping, a le bethabethe ka monwana mola ka thoko ye nngwe a hlwaela gore muši o tšwe ka dinko.

Go hlarolla ntlha ye, mongwadi ga a no bolela ka moriti fela, o laetša le gore ke wa mohlare ofe, o dutše kae le gona bjang. Ge a bolela ka go tshwa mare o šomiša lereo la go tsarametša leo le šupago go tshwa mare ka tsela yeo e lego gore mare a bonala a etšwa ka ganong gomme a yo wela felo mo go rilego. Ke tsela ye nngwe ya go gapeletša mare, fela ka boiketlo, go tšwa ka ganong. Ka tsela ye bjalo mongwadi o katološa tlhalošo ya gagwe. Se se godiša khutšo le kgotsofalo gare ga baanegwa gomme se godiša le moko wa ditaba, e lego šebešebe le go iketla.

Mafoko a makopana le ona a swantšha šebešebe ye go bolelwago ka yona . Temaneng ya go latela go na le mafokwana a mabedi a makopana, e lego:

- Go rera...
- Ke gona gae.

Mafoko a makopana ke a go nanya, a go gatelela, a go re theeletša. A emiša thelelo ya polelo ka gobane go na le se bohlokwa se a nyakago go se bolela. Go ka thwe mafoko a makopana a diegiša nako. Le ge lefoko le 'Ke gona gae' le swanetše go tiiša moya wa šebešebe, moya woo ga o na maatla go swana le ge o hlagišwa ke mantšu goba lefoko le le tsošago maikutlo le atmosfere. Rabolepa le Malekhenene ba be ba dirang mo ba dutšego gona ge ba iketlile? Nkadimeng o re ba be ba fola. Go fola ke mošomo goba tiro ye bohlokwa ye kgolo na? Ka mo Nkadimeng a bolelago ka gona, go kgoga ke mošomo goba tiro ye bohlokwa ye kgolo. O hlopholla goba go rarolla kgopolo ya go kgoga ka botlalo gore e akaretše ditiro tše di itšego tša go tiiša taba yeo:

Go ntšha thokwana + ya gagwe + ya motšoko + go kgohlodišwa + nkgotho + peipi + go moma + ganong...

Nako ye go fola go e tšeago (go ya ka tlhalošo yeo) ke ya go feta tekanyo. Ka yona bohlokwa bja tiro yeo bo a gatelelwa - ga se tironyana; ke ye kgolo. Taba yeo e bonagatšwa gagolo ge go fola ga Rabolepa go hlalošwa ka bophara le go tiiša tiro yeo ka poeletšo ya:

(a) Medumo ya tumammogo ya:

–**kg**: **mokgalabe** – **kgohlodišwa** – **nkgotho**,

m le l: **momile** – **monwana**- **omile**- **mollo**,

m: **morago** – **mare** – **motho le**

(b) Mantšu a: **peipi** – **monwana** – **mare**

Ke nnete gore mo go batho ba ba itišitšego, ba dutše ba iketlile, ba sa tshwenywe ke selo, go kgoga e ka ba mošomo wo mogolo wo bohlokwa. Batho ga ba itiwe ke letswalo, ba tletše khutšo, le ba bangwe ga ba na taba le bona. Ga go sa na le se se ba gapeletšago, ba dutše pherekgehle. Nnete ya taba yeo e a bonagala ge go hlokomelwa ka mo Rabolepa le Malekhenene ba bego ba swere mošomo woo wa go fola ka gona.

Gapegape Nkadimeng o diriša poeletšo ka go re:

- Malekhenene o be a **dupadupa**,
- Rabolepa o be a **bethabetha** legala ka monwana.

Go fola ke mošomo wa go tšea nako, ka fao o se ke wa o senya ka go o phakišetša.

Ditiro ka moka tše Nkadimeng a di hlalošago, o di hlaloša bjalo ka tše bohlokwa. Taba yeo e bonagala gabotse mo Nkadimeng a hlalošago ka mo Rabolepa a tshwago mare. O thoma go lemoša mmadi gore se a tlogo se bolela ke se bohlokwa. Temošo yeo e lebane le **ka morago**, polelo ye e rego: ela hloko! A tšwela pele a tiiša tše a sa tšogo di bolela, ge a re, **o tla bona**.

Bjale mmadi o letetše taba ya go makatša, ya go ruma tše a di boletšego mabapi le Rabolepa. Polelwana ye, **o tla bona**, e na le maatla a magolo ka gobane mmadi bjale o a boledišwa, o ka re o gona moo le yena; ga a sa bolelwa ka tše di tlogo mo diragalela; o tlo di bona ka mahlo a gagwe. Tiragalo ya go makatša ye a bego a e letetše e lebane le ge Rabolepa ‘a tsarametša mare kua thoko’ – ke gona go tshwa mare. Mmadi o itemogela tiragalo yeo bjalo ka tšhegamo. Mo go batho ba ba se nago mošomo wa go ba bitša, e ka ba taba ye bohlokwa, ka gobane go ‘tsarametša mare’,

gabotse ga se go tshwa mare fela, ke go tshwa mare ka mokgwa wo o itšego bjalo ka ge go hlalošitšwe ka godimo.

Ka temana ye, Nkadimeng o hlaloša batho ba babedi ba ba bego ba sa tshwenywe ke selo - ga go letšhogo, ga go lenyatšo. Ba be ba kgotsofetše ba dutše kgorong ka fase ga molope wa ntšhuthu wa moriti wo o ikadilego. Ba iketlile, ke šebešebe. Tebelelo ya Nkadimeng ge a hlaloša tše ba bego ba di dira, ke ya tlhompho, o bona batho bao le bophelo bjoo ka leihlo la botho. Ga a ngwale ka go kodutla, go nyatša, le ge e le gore o segišwa ke tše ba bego ba di dira. Mmadi o bala tše ka kgahlego, gomme a ipshina ka tšona.

Medirišo

Sweet (1960:105) o re medirišo e katološa kgopolo ya mehuta ya mafoko ka ge e tšweletša mehuta ye e rilego ya mafoko ao. Go gatelela go iketla gare ga baanegwa, mongwadi o dirišitše modirišogore go tiiša tlwaelo yeo e renago temaneng ya ka godimo. Modirišogore o tlatša modirišotlwaelo ka gore ditiro tše dingwe di tla ka kgapeletšo, go swana le:

- ...gore muši o tšwe ka dinko.
- ...gore a dupadupe.

Taba yeo e bolela gore muši o tšwa ka dinko ge Rabolepa a tšwela pele ka go kgogapeipi, ebile a hlwaela muši.

Modirišotlwaelo o šomišwa go hlaloša ditiro goba ditiragalo tše di sepedišanago: ye nngwe e latela ye nngwe, mo go se nago kgapeletšo. O re:

...go le pšhatlaganya a le tope.

Ga se gore Rabolepa o be a nagana pele a phetha ditiro tše; o be a dutše a itišitše, ka gobane pelo e wele. Ditiro tše o ka re di a iphethagalela. Go ra gore tiragalo ye e dirwa ka mehla ebile e weša modiri wa yona pelo.

Tlwaelo e gapeletša tiro gore e direge. Gapegape mongwadi o dirišitše modirišotlwaelo go gatelela ditiragalo tša ka mehla. O re:

... a le tope... a le bethabethe...

Tiragalo ya go topa legala, wa le bethabetha ka monwana ke setlwaedi go bakgalabje ge ba šetše ba iketlile, ba sa tshwenywe ke selo, ba kgoga dipeipi tša bona. Mabakeng a mantši tlwaelo e tiiša selo sa ka mehla, ke go re ga se sa sewelo, ke sa go tsebega, sa go kgotsofatša.

Go molaleng gore ga go sa le sa go ba belaetša, ba ipshina ka go itiša mo go sego sa go ba tshwenya. Ba be ba dutše mo ba bolokegilego gona. Go bolokega ga bona go hlalošwa gabotse ke ge Nkadimeng a nontšha polelo ka go hlaloša moriti wo ba bego ba dutše go wona. O šomiša tshwantšhišo ye e katološitšwego ge a hlaloša felo fa Rabolepa le Malekhenene ba šireletšegilego gona. Moriti woo ga se moriti fela, ke wa molope. Molope ke mohlare wo o itšego, ke wo bohlokwa ge go bolelwa ka moriti, ka gobane ke wa ntšhuthu. Ke ka lebaka leo moriti e lego wo o ikadilego. Eupša taba ye bohlokwa mabapi le moriti le mohlare wo ke gore molope, mohlare wa naga, o mo kgorong, o ba šireletša ka moriti wa wona. Rabolepa le Malekhenene bjale ba no dula moo ba sa tšhabe selo, ba bolokegile, go na le khutšo. Khutšo yeo e tiišwa ke mafoko a matelele, a mangwe a nyaka go lekana ka botelele. Nnetennete ke gore temana ye e na le morethetho wa go thelela. Le dikafoko ga se tša go diegiša thelelo yeo; ga di tsoše lerole le pelaelo. Taba ye e tlo kwagala gabotse ge go bapetšwa mafoko a matelele le a makopana.

Go bolela ka go hlopholla

Go hlopholla ke ge mongwadi a sa ripe ditlhalošo tša gagwe mesela; a di fa ka botlalo, ka go tsenelela gore kwešišo ya tšona e be pepeneneng. Go tiišetša ditiragalo tše di tlwaelegilego, tše di tsebegago, mongwadi o nontšha polelo ka go tlaleletša dikgopolo tša gagwe. Ge a hlaloša moo Rabolepa le Malekhenene ba bego ba dutše

gona, o hlabela pele go fa tlhalošo ya go felelela ya lefelo leo. O re ba hlwele ba dutše:

- **moriting** - ke go re ka fase ga mohlare
- **wa molope** - ke mohuta wa mohlare wo ba bego ba dutše ka fase ga wona, (mohlare)
- **wa ntšhuthu** - ke sebopego sa mohlare woo, gore e be e le o mogologolo,
- **wo o ikadilego** - ke go re o be o phatlaletše le kgoro;
- **mo kgorong** - ke lefelo leo mohlare woo o bego o le go lona.

Ge a hlatholla ge Malekhenene a ntšha fola gore a fole o fa tlhalošo ya go tlala ya tiragalo yeo. O re:

- **O ntšha thokwana ya gagwe, ya motšoko gore a dupadupe.**

O tlaleletša kgopolo ya go ntšha thokwana ka go laetša gore thokwana yeo ke ya mang, ke ya eng gona ke ka lebaka laeng a e ntšha?

O hlarolla go **gohlola** ga Rabolepa ka go laetša gore o gohlodišwa ke **peipi**. Ge a hlabela pele o hlaloša gore peipi yeo ke ya mohuta mang - **ya nkgotho**; ke go re **ke ye koto**. O tlaleletša ka go laetša gore e mo gohlodiša e le kae - **a e momile ka ganong**.

Ka go nontšha polelo ye ya gagwe le go tlaleletša dikgopolo tšeo di tšweletšwago, mongwadi o tliša ditiragalo tšeo a rego di a tsebega goba di tlwaelegile.

Kgetho le tirišo ya mantšu

Taba ye e bolela bokgoni bja mongwadi bja go kgetha mantšu a maleba a maatlakgogedi gomme a a diriša go tšweletša dikgopolo tša gagwe. Nkadimeng o šomišitše **‘tsarametša’** le go **‘tswikintšha’** e le ge a gatelela gore peipi e tshweša motho mare. Mareo a a laetša tšhegamo, go tsarametša le go tswikinya mare ga se selo se bohlokwa, e no ba go tshwa mare fela. Tiro ye e gatelela šebešebe yeo e bonalago maphelong a baanegwa ba.

Baanegwa mo temaneng ya ka godimo ba bonala ba kgotsofetše, ba itumetše ebile ba iketlile. Ba be ba eja di sa wele ka lebaka la morwedi wa bona yo a bego a emela nnete yeo bona ba bego ba sa e lemoge. Go ka thwe mongwadi o laetša tsebo ya ditlwaedi tša bogologolo. Le ge Rabolepa le Malekhenene ba be ba sa fahlilwe ke bogologolo, ba palelwa ke go bona gore maabane ga e sa le maloba, ebile maabane ga se lehono. Ka go dira bjalo mongwadi o ba gegea ka botho, lerato le tlhompho. Ka tsela yeo o tšweletša tebelelo ya khutšo le šebešebe.

Go ka rungwa ka go re mongwadi o dirišitše diphapantšho tša popafoko go bonagatša mongwalelo le go tšweletša tebanyo ya gagwe. Diphapantšho tšeo di tloga di laeditše gabotse gore polelo e a bitša, e šupetša mmadi se sengwe ebile e mo utollela le gore mongwadi ke motho wa mohuta mang.

4.1.5 Kakaretšomoka

Go lemogilwe phapano gare ga Galempotše bjalo ka mongangišwa le batswadi ba gagwe bjalo ka bangangiši. Thulano ya bona e laetša kgegeo. Ka ditiragalo go lemogilwe gore kgegeo e bopša le go tšwetšwa pele ke mehuta ya ditiragalo yeo e tšweletšwago. Ka tikologo go lemogilwe gore ditiragalo tša baanegwa di laolwa ke tikologo yeo di tšwelelago ka go yona. Ditaba tša Galempotše le batswadi ba gagwe di direga mola sebjalebja se hlakana le bogologolo, batswadi ba bogologolo ba nyaka mofsa wa mehleng yeno a phela sekgale.

Go lemogilwe gape gore thulaganyo e tšwetša pele tebanyo ya mongwadi. Tebanyo ye ya mongwadi e lebane le diteng. Kalotaba e akaretša dintlha ka moka tša diteng, phapano e no ba gore ka go thulaganyo di fiwa mešomo. Ditiragalo le tikologo di šoma go laetša mahlakore a mabedi a bophelo gomme tša tiiša atmosfere. Mongwadi o gegea batswadi ba Galempotše bao ba sa lego kgotlompong ya leswiswi ka go thulantšha bogologolo le sebjalebja. Tšwetšopele e laeditše go gola ga thulano ya Galempotše le batswadi ba gagwe kgato ka kgato. Sehloa se letše godimo ga hlogo ya kanegelokopana e le ge Galempotše a efa mabaka a gagwe a go gana go ja dipute. Tlemollo ya lehuto e tiiša kgegeo yeo e renago ge bjale matsapa a batswadi ba Galempotše a fetogile lefeela.

Go tšwa tsopolong yeo e kgethilwego go tšweletše diphapantšho tša mongwalelo e lego tatelano ya maina, madiri, mathuši, mehuta ya mafoko, medirišo, go bolela ka go hlopholla le kgetho le tirišo ya mantšu. Diphapantšho tše di laeditše khuduego ya go iketla ka ge batswadi ba Galempotše bjale ba tshetše ka katlego noka ye ba bego ba lebane le yona.

KGAOLO YA BOHLANO

5.1 TIRIŠO YA KGECEO YA KANEGELOKOPANA YA ‘NKA SE SA BOELETŠA’

5.1.1 Matseno

Mo kgaolong ye, go yo lebeletwa tirišo ya kgeceo ka kanegelongkopana ya ‘Nka se sa boeletša’ go tšwa go *Medupi ya megokgo* ka D.L.M. Mpepele. Go yo latelwa lenaneo le le dirišitšwego kanegelong ya ka godimo.

5.1.2 Diteng

Diteng tša kanegelokopana ye di yo lebeletwa go hlokometšwe kakaretšo ya yona, sererwa sa yona gammogo le dielemente tša diteng, e lego baanegwa, ditiragalo le tikologo. Bjale ka ge dielemente tša diteng di šetše di hlalošitšwe ka godimo, kanegelongkopana ye šedi e tla ba godimo ga dielemente tšeo bjalo ka ge di tšwelela ka go yona.

5.1.2.1 Kakaretšo

Kanegelokopana ye e bolela ka Mokgalabje Pherefere yo a bego a se na thari ge e se morwedi o tee fela yo mobotsana e lego Moditi. Go hloka thari ga Pherefere go be go mo hlokiša khutšo ebile go mo direla gore leihlo la gagwe le se tloge go Moditi, morwedi wa gagwe. Pherefere o be a sa širilwe ke segologolo, a sa kgone go lemoga gore mehla le mabaka di fetogile: masogana le makgarebe ba a ratana ebile ga ba bone phošo felo. Moditi le yena o ratane le Mpho. Letšatši le lengwe ba kopana tseleng ya Moditi ya go ya nokeng. Ba thabelana ba ba ba iketla bjalo ka baratani, gomme ba bonwa ke lešaedi Pherefere, a goelela a re:

Moditi...! Moditi...! Ke a go bona....! (letl:83)

Letšatši leo Moditi o rile ge a boa gae a rogwa la go se bolelege. Kanegelongkopana ye go bonala thulano gare ga Pherefere le lapa la gagwe. O a rogana, ebile ga a nyake go tsenwatsenwa. Mmakgaugelo o re kganthe ke a thuša, a rogwa a ba a bethwa. Ya napa ya ba gona ge Pherefere a thomile bophelo bja go rogana la go hlomola pelo. O be a sa kgethe gore o roga mang, kudu ge a bona motho a na le Moditi, gona mahlapa a golela pele. Mpho o ile a palelwa ke go kgotlelela mahlapa a gagwe gomme a bolaya naga. Mmaphefo o ile a tsena le yena Pherefere a mo tšola diaparo, Mmaphefo a mo tšeiša phefo.

Ka tsela yeo Pherefere a bego a sa nyake go kwa selo ka Moditi; a mo dišitše bjalo ka kgomo, o ile a feleletša a bona bokaone e le go tlogela go robala le mosadi, a yo robala ka ngwakong wa Moditi mo mojako gore go se be le se se mo gakantšhago ka yena. Mmakgaugelo o ile ke ntšha lentšu mabapi le taba ye, a tiwa gabohloko. Bošego bjo bongwe Mpho o etetše Moditi. Pherefere o be a putlile mojako bjalo ka mehleng. Mpho a mo tshela a lala ka moo. Mpho o tšwetše pele bjalo a taboga Pherefere mojako go ba go fihlela ebile a imiša Moditi. Letšatši le lengwe Mpho o ile a sa etetše Moditi, Pherefere a mmona, a ba kgonyetša ka ngwakong gore lehodu le swarwe le merwalo. Mpho le Moditi ba šadile ba loga maano, Mpho a tsena bjangbotala.

Taba ya go ima ga Moditi e rile ge e bolelwa lekgotleng la kgoro ya lešika, Moditi a botšišwa gore o imišitšwe ke mang, gomme a šupa rragwe . E ile ya swanela ka ge a be a robala ntlong le yena. Makgaugelo le yena ebile hlatse tabeng ye. Go be go se na ka moo Pherefere a ka iphahlelelago ka gore nnete gona o be a robala ka ngwakong le Moditi.

Mola lekgotla le phatlaletše Mmakgaugelo o lekile go bontšha Pherefere bokobo bja se a bego a se dira. Pherefere o ile a tlala ka boitsholo a re a ka se sa boeletša. Bophelo bo ile bja boela sekeng ka ga Pherefere gomme Mpho le Moditi ba aga lapa.

Sererwa

Sererwa ke taba yeo e lego motheo wa diteng, ke yona e kgokaganyago ditiragalo ebile e laola dielemente ka moka tša diteng. Sererwa sa kanegelokopana ye se theilwe

godimo ga mantšu a go bolelwa ke Pherefere ge a re: ‘Nka se sa boeletša’. O bile le lehufa kudu ka morwediagwe, a se nyake a batamelwa ke masogana; a se nyake go amogela gore maabane ga e sa le maloba. O feleleditše a robetše ka ngwakong wa morwedi gomme morwedi a re go ima a šupa tatagwe gore ke mong wa ditaba. Pherefere o paletšwe ke go ipofolla molatong woo ka gobane nnete gona o be a lala ka ngwakong wa Moditi. O ile a itshola fela gwa se be le se a ka se dirago; ya no ba gona gore o ipahlile ka lefego. Ka tsela yeo, sererwa sa kanegelokopana ye se ka akaretšwa ka go re: Amogela diphetogo, o sepele le mabaka o efoqe mathata.

5.1.2.2 Dielemente tša diteng

Bjalo ka ge go boletšwe ka godimo, dikarolwana tša diteng ke baanegwa, ditiragalo le tikologo.

Baanegwa

Serudu (1989:31-32) o hlaloša baanegwa ka go re ke:

Seakanywa sa mongwadi seo se nago le boitshwaro, maikutlo, ‘bomotho’, tšeo se di tšweletšago ka poledišano le tiro...

Go ra gore baanegwa ke kemedi ya motho yo a itšego. Borateori ba bangwe ba bitša baanegwa baraloki bao ba kgathago tema sengwalong. Bjale ka ge go šetše go hlalošitšwe gore go na le baanegwagolo le baanegwanyane, ka mo kanegelongkopana ye, baanegwagolo ke Pherefere le Moditi. Baanegwa ba bangwe ba go swana le Mpho, Mmakgaugelo, Tamoledi, Mphati, Mmaphefo, Morukutlo le Ntsane ke baanegwanyane. Baanegwagolo ke mongangiši le mongangišwa. Pherefere o tšwelela e le mongangišwa mola Moditi a tšwelela e le mongangiši. Mongangišwa ke moanegwa wa go lebana le go loka, wa go rata go tšwetša toko pele fela o thibelwa ke mongangiši. Mongangiši ke moanegwa wa go lebana le go se loke, o thulana le go

ganetšana le ditiro tša mongangišwa. Kamano ya mongangiši le mongangišwa e laolwa ke sererwa seo se ba tlemaganyago le ditiragalokgolo tša kanegelo.

Ge go tsinkelwa sererwa mo kanegelongkopana ye, go tlo lemogwa gore Pherefere o sa phela sekgale, o palelwa ke go amogela gore mehla le mabaka di fetogile. Pherefere o ferekanywa ke go bona Moditi a na le lesogana ebile o tšea matsapa a go robala ka phapošing ya Moditi ka maano a go thibela kamano ya gagwe le masogana. Moditi ga a iše felo ka maitshwaro a Pherefere; o pala Pherefere a robotše mojako wa ngwako wa gagwe, o no bulela Mpho a lala ka moo. Moditi o feleleditše a imile le ge Pherefere a be a leka ka moo a ka kgonago gore Moditi a se amane le masogana.

Kamano ya baanegwa

Bjale ka ge go šetše go laeditšwe, ka kamano go lebelelwa dintlha tše di latelago:

- Tebanyo
- Bokgontšhi
- Bothuši
- Boganetši
- Bothušegi.

Dintlha tše di ka se sa hlalošwa ka botlalo ka ge go dirilwe kua moragonyana, di tla no lebelelwa bjale ka ge di tšwelela ka gare ga kanegelokopana ye.

Kamano ya mongangišwa: Pherefere

Ga a na thari ge e se thorwana e tee, e lego Moditi. Ke mokgalabje wa segologolo yoo a sa amogelego sekgotse gare ga masogana le makgarebe. Maikemišetšo a gagwe ke gore Moditi a se kgotlele bophelo bja gagwe ka go kitima le masogana. O ikemišeditše go dira ka moo a ka kgonago go phethagatša seo. Ke ka lebaka leo ge Mmakgaugelo a leka go mmošiša gore molato ke eng, Pherefere a fetola ka go re ga a na nako ya go ahlama le mosadi wa lešilo wa go ‘bapatša morwediagwe ka mokotla wa ditloo’.

Bokgontšhi

Pherefere o šušumeditšwe ke setšo le kgang go tšwela pele ka maikemišetšo a gagwe. Bjalo ka motho wa sekgale, Pherefere o be a kwešiša gore Moditi o swanetše go ba kgole le masogana, ka tsela yeo o tla be a laetša tlhompho batswading ba gagwe. Pherefere o be a sa bone gore mehla le mabaka di fetogile, a ikemišeditše go thibela kamano ya Moditi le masogana. O be a sa bone phošo felo le ge a be a tšea matsapa a go robala ka ngwakong wa Moditi. Le ge a bona gore ditiro tša gagwe ga di dire Moditi selo, o ka re o ipoditše gore a ka se palelwe ke ngwana e le wa gagwe.

Bothuši

Mabakeng a mantši bothuši bo tšweletšwa ke batho e sego senaganwa. Mmakgaugelo, mmagoModiti, mosadi wa Pherefere o kgatha tema ya bothuši phihlelelong ya tebanyo ya Pherefere. Ge Pherefere a tuka bogale a rogana, ke yena a bego a leka go iša matswalo a gagwe fase ka go leka go boledišana le yena. Maitshwaro a gagwe a go fogohletša le ge Pherefere a be a dira tša phaku, a mo thušitše go fihlelela maikemišetšo a gagwe. Ge nkabe a ile a ema sesadi a ganana le ditiro ka moka tša Pherefere, kudukudu tiragalo ya go tšwa ka ngwakong, a tlogela mosadi a ya go robala ka ngwakong wa Moditi, nkabe a paledišitše Pherefere go dira tše ntši.

Boganetši

Seo se ganetšago Pherefere go phethagatša morero wa gagwe ke sebjalebjae seo se bego se šetše se rotošitše hlogo mehleng yeo. Le ge a be a šomiša matsapa ka moka go fihlelela maikemišetšo a gagwe, tabakgolo ebile gore ga e sa le kgale, bafsa ba mehleng yeno ba phela maphelelo a a boModiti le boMpho. Ke ka lebaka le ba bego ba sega Pherefere maitekelong a gagwe a go thibela lerato la bona. Se se hlatselwa ke Mpho ge a ehwa ka disego ge Moditi a mo hlalošetša ka tiragalo ya Pherefere ya go robala ka ngwakong wa gagwe.

Bothušegi.

Ke mo go bonalago mafelelo a ditaba, moo moanegwa a thušegago gomme a fihlelela maikemišetšo a gagwe. Ka mo kanegelongkopana ye, mongangišwa, e lego Pherefere, o thušegile. Le ge e le gore go thušega ga gagwe ga se ya ba ka go fihlelela maikemišetšo a gagwe. Le ge a paletšwe ke go diša Moditi, Moditi o feleleditše a imile, mafelelong o bone kotsi ya ditiro tša gagwe, a itshola a ba a ikana gore a ka se sa boeletša.

Kamano ya mongangiši: Moditi

Tebanyo ya Moditi ke go phela bjalo ka mofsa yo mongwe le yo mongwe ka ntle le go beelwa mellwane. Tebanyo ya gagwe e thibelwa ke tatagwe yoo a roganago la masetlapelo ge a mmona a na le lesogana.

Bokgontšhi

Se se kgontšhitšego Moditi go fihlelela maikemišetšo a gagwe ke sebjalebja, kgotlelelo le bogale. Moditi o be a sa bone phošo felo ge a be a ratana le Mpho ka ge e le bophelo bja bafsa ba sehono. Ke ka lebaka leo le ge Pherefere a be a rogana, go Moditi di be di tsena ka tsebe ye nngwe di etšwa ka ye nngwe. Moditi o bile le kgotlelelo maitshwarong a tatagwe, ge nkabe a hloke kgotlelelo nkabe a thubile leratwana la gagwe le Mpho gore a ikhutše go hlapaolwa. O kgontšhitšwe ke bogale bja gagwe go fihlelela maikemišetšo a gagwe. O ile a ba le sebete sa go tšwela pele a bulela Mpho a robala ka ngwakong wa gagwe le ge mokgalabje a be a phekile mojako.

Bothuši

Moditi o thušitšwe ke lesogana la gagwe Mpho go fihlelela maikemišetšo a gagwe. Le ge Mpho a be a ka bona gore Pherefere o ba bone, ga se a ka a hlapa Moditi diatla, o tšwetše pele a mo rata, a mo thekga. Mpho o be a tloga a laetša Moditi gore ditiro tša Pherefere ke tša lefeela. Le ge a kwele Pherefere a rogana la go šiiša, ga se a ka a

kgaotša go etela Moditi, ebile o be a sa tšhabe go robala ka ngwakong wa Moditi Pherefere a putlile mojako.

Boganetši

Moganetši wa Moditi ke Pherefere yoo a bego a tshwetše mare diatleng go kgonthiša gore Moditi ga a kitime le masogana. Moditi o be a ganetšwa gape ke setšo se se bego se sa rena ka kgopolong ya tatagwe. Ge Moditi a be a phela bjalo ka dithaka tša gagwe, go Pherefere e be e le bohloa. Ke ka lebaka leo molomong wa Pherefere go be go phela go ela mahlapa e le ge a roga Moditi.

Bothušegi

Mafelelong Moditi o atlegile ka maikemišetšo a gagwe. Lerato la gagwe le Mpho ga se la senyega, ga se a ka a ipona a sa swane le dithaka tša gagwe. Tatagwe o ithutile se sengwe ka bophelo bja gagwe, a lemoga gore maitshwaro a gagwe ga a amogelege a ba a ikana go se sa dira tšeo a di dirilego. Go feta fao lerato la Moditi le ile la fetela maemong a mangwe ka ge ba ile ba aga lapa.

Kakaretšo

Go lebeletšwe baanegwagolo bao ba amantšhwago ke sererwa. Pherefere yo a bego a phediša Moditi boima, o bone phošo ya gagwe gomme ya lokišwa. Baanegwagolo ba ba kgonne go laetša bohlokwa bja go amogela diphetogo, gomme ba sepela le mabaka go efoga mathata.

Ditiragalo

Ditiragalo ke kgopolo ya go amana le moanegwa ka ge di šupa se moanegwa a se dirago goba se se mo diragalelago. Ka gare ga molokoloko wa ditiragalo go na le seo mongwadi a se lemogago, gomme a rata go se tšweletša. Fela ga a šomiše ditiragalo ka moka; o di kgethologanya go ya ka sererwa; ke ka lebaka leo sererwa e lego kokwane ye bohlokwa ya go lemoša mmadi ditiragalo.

Bjalo ka ge go šetše go laeditšwe ka godimo, go na le mehuta ye meraro ya ditiragalo yeo e tlemaganywago ke sererwa. Mehuta ya ditiragalo tša kanegelo ye e tla lebelelwa ya sekasekwa go lebeletšwe sererwa sa yona.

Ditiragalo tša kanegelo ye:

- Pherefere o dutše thabeng.
- O rogana la go šiiša.
- Moditi o kopana le Mpho gomme ba a ratana.
- Mpho o etela Moditi.
- Mpho le Moditi ba kopane tseleng ya Moditi ya go ya nokeng.
- Pherefere o thula Tamoledi ka hlogo.
- Pherefere o gatla/fopha Ntsane ka ntahle.
- Pherefere o swara Mpho lapeng la gagwe.
- Pherefere o šupša go ba tatagongwana wa Moditi.
- Pherefere o a itshola.

Tiragalotshwanelo

Ye ke tiragalokgolo ya kanegelo yeo e hlagišago matseno a kanegelo. E bopša ke ditiragalotebanyo tše mmalwa. E arotšwe ka dikarolo tše tharo, e lego tiragalotshwanelo ya mathomo, ya gare le ya mafelelo. Dikarolo tše di tla lebelelwa ka tatelano.

Tiragalotshwanelo ya mathomo

Ke matseno a kanegelo moo go tšwelelago mathomo a bothata. Ka mo kanegelongkopana ye, bothata bo bonala go Pherefere yo a bonalago a eja di sa wele ka lebaka la seemo sa lapa la gagwe. Ge a lebane le bothata bjoo a dutše thabeng, o bona Moditi a na le lesogana; gwa senyega. Ga a nyake go kwa selo ka Moditi mola Moditi e le lekgarebe la sehono. Tiragalotshwanelo ye e lebane le mongangiši, e

lego Moditi le mongangišwa, e lego Pherefere. Tiragalotshwanelo ye le baanegwagolo di tlemaganywa ke sererwa, e lego gore go bohlokwa go amogela diphetogo, gomme wa sepela le mabaka go efoga mathata.

Tiragalotshwanelo ya gare

Ye yona ke kokwane ya gare ya kanegelo. E theilwe godimo ga dithulano. Pherefere o rokana la go theletša le moloi pelo. Ga a kgethe gore o roga mang a tlogela mang. O fapana le Mmakgaugelo ge a leka go mo tima bogale; o mmetha ka legapa la mageu. O a mo roga ebile o mmitša lešilo. O fapane gape le Tamoledi ge a leka go thuša; o mo thula le ka hlogo. O bethile Ntsane e le ge a nyaka go di tsena ge a bona Mmakgaugelo a bethilwe.

Tiragalotshwanelo ya mafelelo

Ke mafelelo a kanegelo moo dithulano tše di bego di le gona di fihlago mafelelong. Mahlapa ale a bego a ela molomong wa Pherefere bjalo ka noka a pšhele. Moditi o rile ge a botšišwa ka mong wa morwalo wa gagwe, a šupa Pherefere tatagwe. Go ya ka moo ditaba di bego di le ka gona, go be go se na ka moo Pherefere a ka latolago ka gona ka gore nnete gona o be a robala ka ngwakong wa Moditi. Lerato la Moditi le Mpho ga se la senyega ebile ba agile motse. Bjale go rena tlhompho le khutšo ka lapeng la Pherefere.

Ditiragalotsebanyo

Ke ditiragalonyana tša go bopa tiragalotshwanelo. Ditiragalotsebanyo di lemogwa ka phetogo ya tikologo ka gore ge nako le felo di fetoga, tiragalo le yona e a fetoga. Ge go sekasekwa ditiragalotsebanyo, go lebelelwa ditiragalotsebanyo tšeo di bopago tiragalotshwanelo ya mathomo, gape tša go bopa tiragalotshwanelo ya gare le tša go bopa tiragalotshwanelo ya mafelelo.

Tša go bopa tiragalotshwanelo ya mathomo

- Go dula thabeng ga Pherefere.
- Go balabala ka maemo a lapa la gagwe.
- Go bona Moditi a na le Mpho.

Tša go bopa tiragalotshwanelo ya gare

- Pherefere o tuka bogale moo o ka rego ke lelapela le befedišitšwe ke motsomi wa dipela.
- Pherefere o foša Mmakgaugelo ka legapa la mageu.
- Pherefere o gahlanetša Moditi ka mahlapa ge a boa gae.
- Pherefere o roga Mmakgaugelo ebile o mmitša lešilo.
- Pherefere o betha Mmakgaugelo.
- Pherefere o thula Tamoledi ka hlogo.
- Pherefere o itia Ntsane.

Nako ye Pherefere a swere a rogana a sa nyake le go theeletša motho, Mmakgaugelo le Moditi ba be ba le ka ntlong (felo) gomme Mmakgaugelo a tšwa ka ntlong (felo) a leka go bušetša matswalo a Pherefere fase gomme mollo wa tima. Tiragalo ya go rogana (ge Mmakgaugelo le Moditi ba utamile ka ntlong) e fetogile ya khutšo ge Mmakgaugelo a tšwetše ka ntle go bolela le Pherefere.

Tša go bopa tiragalotshwanelo ya mafelelo

- Go ima ga Moditi.
- Ge meloko e kgobokane Moditi a botšišwa gore o imišitšwe ke mang.
- Mmakgaugelo o lemoša Pherefere phošo ye a bego a e dira.
- Pherefere o a itshola.
- Moditi le Mpho ba aga lapa.

Ditiragalotlaleletšo

Ditiragalo tše di no tlaleletša bjalo ka ge leina le ipolela. Ga di amane felo le ditaba tše bohlokwa tša diteng. Le ge di ka se be gona, ga go fetoge selo:

- Go topelela mahlaku ga Pherefere.
- Morukutlo o etela Moditi.
- Go ratana ga Mmaphefo le Mphati.

Kakaretšo

Go ahlahlilwe ditiragalo ka moka tše di tšwelelago ka kanegelong. Ka morago ga ditiragalotshwanelo, go lebeletšwe ditiragalotebanyo tša go bopa tiragalotshwanelo ye nngwe le ye nngwe gomme gwa rungwa ka ditiraglotlaleletšo. Go lemogilwe gore ditiragalo tše ka moka di tlemaganywa ke sererwa.

Tikologo

Tikologo ke lefelokakaretšo moo ditiragalo tša sengwalo di diragalago go lona. Go šetše go laeditšwe gore tikologo e lebane le nako le felo.

Nako

Nako e lebane le lebaka leo ditiragalo di diregago go lona. Tabakgolo mo e ka moo mongwadi a dirišago nako ka gare ga sengwalo. E lebane le lebaka leo ditiragalo di diregago go lona ka go latelana, e ka ba lefetile, lebjale le letlago. Nako e thuša go ela mabaka, go swana le ge go bolelwa ka diiri, metsotswana, bjalobjalo. Ke ka nako moo go kgonwago go lemoga tatelano ya ditiragalo. Gantši go bonala mehuta ye e latelago ya dinako:

Nako ye itšego

Ke nako ya go hloka mathomo le mafelelo go swana le bošego, selemo, bjaloobjalo. Ka kanegelongkopana ye go na le mehla ye e latelago ya nako ye e itšego:

- Pherefere o be a sa ikgarile gona fale ga **maloba** le **maabane** (letl:76 le 84).
- Mehlamu e be e le yona ya **mehleng**... (letl:79).
- Ka ge **bošego** bo sa rone nta... (letl:80).
- La ka **moswana** le rile ge le ... (letl:82).
- Go tloga **lehono** ke wena mpho... (letl:82).
- **Gosasa** Pherefere o ile a phutha banna... (letl:84).
- ...**mantšiboeng** a mangwe Pherefere o ile a swara... (letl:84).

Nako ya leago

Nako ya leago e ka ba ya sebjalebja goba ya segologolo ka ge e laetšwa ke dilo tša go thewa godimo ga setšhaba se se itšego. Nako ya mohuta wo e tšweletša ditaba ka botlalo mabapi le tikologo ye e itšego. Ka nako ya leago go kgonwa go bona seemo sa dilo le ge di fetoga; gwa bonwa seo se diregago le seo se ka diregago ka morago ga fao. Nako ya mohuta wo ga e eme felo gotee, e fetoga le mabaka. Ge go lebeletwa kanegelokopana ye, go bonala go hlakane dinako tša sebjalebja le tša segologolo. Tša sebjalebja di laetšwa ke mehlala ye e latelago:

- Go bolelwa ka **ntlokgethwa** (letl:78).
- **Basetsana ba ratana le masogana** (letl:79).
- BoMpho ba kwane ka go ya go kopana **lebaleng la kgwele ya maoto** (letl:79).
- Moditi o ngwaletše Mpho **lengwalo** (letl:82).
- Mpho o nwa **teye** pele a bala lengwalo la Moditi (letl:82).

Dinako tša go hlatsela segologolo ke tše di latelago:

- Dipherefere o lahla **mahlaku ka mafuri** (letl:78).
- Go bolelwa ka go **diša** le go **bolla** (letl:78).

- Go bolelwa ka go **hlotlwa ga bjala** (letl:78).
- Basadi ba ile **molatong wa ditshitswana** (letl:80).
- Mpho o kitimetše Moditi a eya **nokeng** (letl:83).
- Moditi o be a swere **kokoko** (letl:83).
- Ngwako wa Moditi o hlohleditšwe ka **bjang** (letl:83).
- **Hlaka ya ntlo ya go kukega** le ntlo ya go ba le madingwana (letl:84).
- **Go bitša batho mabapi le ditaba tša lapa la gago** (letl:84).
- **Go seka mpa le lapa** (letl:85).

Segologolo se hlatselwa le ke maitshwaro a Pherefere a go diša Moditi, go se theeletše mosadi ge a šišinya malebana le ditaba tša go ama lapa la bona le go mmetha ge a leka go ntšha sa mafahleng a gagwe. Pherefere o be a tloga a buša ka molamo wa tšhipi, a sa fetolwe ke mantepane.

Nako ya ditiragalo

Ye yona ke nako ya go ba le mathomo le mafelelo, ya go akanywa, ya go tsebega le go elega. Mehlala ya mohuta wo wa nako ke ye e latelago:

- **Mohlang wola** Mmakgaugelo a goma madibeng... (letl:76).
- ...a yo dula thabeng **matšatši a a fetšago seatla** (letl:76).
- **Tšatšing leo** Mmakgaugelo o ile a tšhepha ka meokgo... (letl:77).
- Meso e be e le ye menanana **tšatšing la Morena...** (letl:78).
- ...Moditi o ile a laela Mpho gore a mo etele **la Morena le le latelago** (letl:80).
- ...**ka bjako** Mmaphefo a elelwa gore yo mogweragwe... (letl:82).
- ...ge le thoma go **sela kgomo mokokotlo** (letl:82).
- ...gomme **letšatši le rile go hlaba...** (letl:83).
- Pherefere o ile a swara Mpho ngwakong gomme ya re **ka leselaphutiana...** (letl:84).

Felo.

Go na le mafelo a a itšego le a ditiragalo.

Mafelo a a itšego.

Ke mafelo ao mongwadi a sa a nepišego, a no bolela ka lefelo ka ntle le go bolela leina la lona goba go laetša gore botsebotse le mo kae. Mafelo a a no akanywa. Go latela mehlala ya mafelo a mohuta wo go tšwa kanegelongkopana ye.

- Monna o be a ikgarile **kutung ya thaba...** (letl:76).
- Pherefere o rile go tšhelwa ka meetse a tšewa ke pelo a yo dula **thabeng...** (letl:76).
- ...o rile go bona di le matsaro bjalo ka mogami wa kgomo tša mafiša a leba **mošašaneng...** (letl:76).
- Pherefere o rile go lahla mahlaku **ka mafuri...** (letl:76).
- ...legapa leo la mageu gomme la itatola **hlogong** ya Mmakgaugelo... (letl:76).
- ... a se a romeletše motho go yo bo tšea kua **badimong...** (letl:77).
- ...mmagongwana o swara thipa ka **bogaleng...** (letl:77).
- Mmakgaugelo le morwedi ba ile ba tsena **ka ngwakong...** (letl:77).
- ...moo nkego ba letše **phefong** ya sehlabathakana (letl:78).
- Moditi mosetsana wa dikoti **marameng...**(letl:78).
- ...ba mo phaphatha **magetleng** a tla a bona nke ke yena a a hlamuketšego a nnoši (letl:79).
- ...go phetha le la le rego ga e latelelwe **moleteng** (letl:78).
- ...motho ge o se nke wa diša goba wa bolla le yena **mphatong...**(letl:78).
- ...maswafo a be a tletše **sehubeng** mahlo a tšwele **dinameng...** (letl:78).
- Dinaletšana tšeo tše pedi di rile di sa tsepeletše masogana ao **ka mahlong...** (letl:79).
- ...gore a bitše Moditi ba ye **lebaleng la kgwele ya maoto...** (letl:79).
- A re ntšheng merunyane **ditsebeng** gore re tle re di kwe gabotse... (letl:79).
- ...gore re tle re re ge re fihlile gona kua **mabjaleng...** (letl:79).
- ...ka ge ditaba tša lesogana la gagwe di be di mo šaletše **kgopolong** (letl:79).

- ...ka ge papadi le yona e be e lebile **bogomong**... (letl:79).
- Kua gae Pherefere o be a tsena **diferong** tšohle ka mahlapa... (letl:80).
- **Tseleng** Mmaphefo o ile a tšama a rweša Mpho diala... (letl:80).
- ...phetolo ya palelela **mogolong** wa Moditi (letl:80).
- Pherefere bjalo ka mehleng o ile a ikela **madileng**... (letl:80).
- Gona moo **motseng** go be go na le molato wa ditshitswana... (letl:80).
- Mpho o ile a batamela gomme a bea molomo wa gagwe **lehlageng** la Moditi... (letl:81).
- Peu yeo o bego o e gaša **leganateng** bjale e tsene **mmung wo o nonnego** (letl:82).
- ...a bona *lelobana* la pelo ya gagwe le ya **nokeng**... (letl:83).
- ...go tlogela Mmakgaugelo a yo robala **ngwakong** wa Moditi **mo monyako** (letl:83).
- Tšatši le lengwe baratani ba babedi bao ba ile ba kopana **thopeng** (letl:84).
- ...ba loga maano a go swariša monnamogolo mafofa nonyane e tšwele **diatleng** (letl:84).
- ...a namela a tšwa gona kua **lešing** leo ge o rata o ka rego **madingwaneng** (letl:84).
- Meloko yeo e bego e ikgarile **lapeng** e ile ya botšiša Mmakgaugelo... (letl:85).

Mafelo a ditiragalo

Ke mafelo a tlhago ao a bolelwago ka maina ka gare ga sengwalo. Mafelo a mohuta wo ga a akanywe, ke mafelo ao a tsebegago, a ka šupšago. Go ra gore ke mafelo a histori. Ka mo kanegelongkopana ye go na le mohlala o tee wa mafelo a ditiragalo, e lego **thaba ya Fothane 'a maribiši**.

Go ka rungwa ka gore mongwadi o dirišitše mehuta ye ya dinako ka moka, nako ye e itšego le ya ditiragalo. Ge a hlagiša nako ya leago o laeditše nako ya ge sebjalebja se hlakana le segologolo. Le ge go boletšwe ka mafelo a a itšego le a ditiragalo, kanegelokopana ye e šišitše ka mafelo a a itšego go feta a ditiragalo.

Kakaretšo

Diteng tša kanegelokopana ye di lebeletšwe go ya ka dielemente tša diteng. Go hlokometšwe baanegwa, ditiragalo le tikologo. Dintlha tše di tlemagantšwe ke sererwa, e lego mathata a go palelwa ke go bona gore mehla le mabaka di fetogile. Pherefere o ikhweditše ka gare ga mathata ao a ilego a se kgone go tšwa ka go ona ka lebaka la go ganelela segologolong le ge lesedi la sebjalebja le hlabile.

5.1.3 Thulaganyo

Thulaganyo ya kanegelokopana ye e tla sekasekwa go lebeletšwe dikokwane tša yona, e lego kalotaba, tšwetšopele, sehloa le tlemollo ya lehuto. Go tlo thongwa ka go lebelela moko wa ditaba ka ge ka thulaganyo mongwadi a tšwetša pele tebanyo ya gagwe.

5.1.3.1 Moko wa ditaba

Moko wa ditaba wa kanegelokopana ye ‘Nka se sa boeletša...’ ke gore yo mongwe le yo mongwe ke mong wa bophelo bja gagwe. Moko wo wa ditaba o lebane le kgegeo. Kgegeo yeo ya Mpepele ke ye bogale. Ka kanegelongkopana ye mongwadi o nyatša Pherefere ka maitshwaro a gagwe a go se amogelege. Mpepele o gegea Pherefere yo e lego tatagoModiti ka go sola maitshwaro a gagwe e le motswadi. Motswadi ke motho wa maikarabelo le maemo a godimo, gomme ka tsela yeo Mpepele a mo tšweletšago ka yona, kgegeo ya gona ke ya go kweša bohloko. Se se laetša kanegelokopana ye bjalo ka kanegelo ya thuto ka ge mmadi a ka ithuta go hlokomela mesepelo ya gagwe go phefa mathata.

Go tšweletša kgegeo ye ka bothakga mongwadi o šomišitše thekniki ya tebelelo. Serudu (1989:44) o re tebelelo ke ka moo mongwadi a laodišago taba ka gona, ka moo a tšweletšago baanegwa ba gagwe, ditiro gotee le tikologo. Ka tebelelo yeo mongwadi o šomiša lentšu la Peck le Coyle (1984:111) ge ba hlaloša molaodiši gore

ba re ke motho yo a anegelago batho ditaba ka kanegelong. Go ra gore mongwadi o anega ditaba gomme a fela a šomiša lentšu la yo mongwe go anega ditaba tše dingwe.

Molaodiši e ka ba yo mongwe wa baanegwa; e ka se be moanegwa wa ka gare eupša wa ka ntle gomme polelo ya gagwe e na le nnete ya go phala ya mongwadi. Ka go šomiša molaodiši, mmadi o bala kanegelo yeo e lego ka gare ga ye nngwe gomme se se šoma go tšwetša moko wa ditaba pele. Maikemišetšo a go šomiša molaodiši ke go gatelela dikgopolo tšeo di tšweletšwago.

Tirišo ya molaodiši e bonala ka tšhomišo ya makgokasediri le mašalašala. Mongwadi o šomišitše molaodiši ge a hlaloša maitshwaro a go swabiša a Pherefere ge a re:

Ruri ka nnete, monna yo Pherefere ga **ke** kgolwe a di gapaka moka goba o a di gapa fela e sego ka moka ga tšona. Ntlele fao ke moloi goba makgoloagwe o kile a kgona go ratha tladi (letl:77).

Molaodiši o hlatselwa ke tirišo ya lekgokasediri '**ke**' yeo e laetšago gore moanegi mo ga se mongwadi, o kwagala e le moanegwa wa ka ntle. Tlhalošo ya gagwe ya Pherefere e tiile le go feta ya mongwadi. Mantšu a gagwe a tloga a gatelela go se kgahliše ga mekgwa ya Pherefere. Molaodiši o bonala gape ka tirišo ya lekgokasediri '**re**' setsopolweng se se latelago:

Maitshwaro a Pherefere go Moditi a be a hlobaetša moo **re** rego ge **re** gopola go le nyetlela ona **re** nolege moko (letl:84).

Lekgokasediri le le kotofaditšwego setsopolweng ka godimo, le laetša gore moanegi ga se mongwadi, o lebeletše ditiragalo gomme o di anegela batheeletši. Tšhomišo ya molaodiši e hlatselwa gape ke tirišo ya lekgokasediri le lešalašala mohlaleng wo o latelago:

A **re** ntšheng merunyane ditsebeng gore **re** tle **re** di kwegabotse gore **re** tle **re** re ge **re** fihlile gona kua mabjaleng mola **re** bona

nke **re** a tingwa **re** di bolele **re** ntšhitše la mohlagare gorennete gona le ge ba sa **re** kwe bose ba **re** topeletše go se nene ka ge mehlamu ya **rena** e tla be e ba lebaditše tša mohla wola wa diphapano(letl:79).

Tirišo ya lekgokasediri ‘**re**’ le lešalašala ‘**rena**’ ke taetšo ya gore mantšu a ga a bolelwe ke mongwadi empa motho yo ditiragalo tše di sa mo amego, e lego mmogi goba motheeletši fela. Setsopolweng se, moanegi o tsebega ka go anega ditaba tše le yena a sa di tsebego gomme o tšea kgato ya go theeletša ka šedi gore a di kwe a tle a kgone go di anega. Mabakeng a mangwe molaodiši o thušitše go gatelela go se amogelege ga maitshwaro a Pherefere. Mongwadi o lekile go laetša maitshwarompe a Pherefere, fela ge a hlalošwa ke moanegi a kwala go feta ge a hlalošwa ke mongwadi.

Go hlakiša moko wa ditaba gabotse, Mpepele o kgethile mo sebjalebjae se bego se aparela bophelo, se hlalefetša segologolo. Mpepele o napile a kgona go thulantšha sebjalebjae le segologolo. Pherefere o kwagala a sa tuntela ka gare ga segologolo mola a phela mehleng ya sebjalebjae moo yo mongwe le yo mongwe e lego mong wa bophelo bja gagwe. Sebjalebjaese hlatselwa ke go ratana ga masogana le makgarebe le mehlamu ya merero ya marato yeo e tšeelwago godimo ka mehla ge ba kopane.

Ka mo kanegelongkopana ye, go molaleng gore Mmaphefo e be e le mothwana wa Mphati gomme phegelelo ya bona e le gore Mpho le yena a boe ka Moditi. Se se tšwelela gabotse ge Mphati a bitša Mmaphefo gomme Mmaphefo a boa go yena ka lethabo. Mpepele o re:

Mmaphefo o ile a gomela morago ka sefahlego se se editšego a bile a sega sesegwana se sa hlabošege ka geditaba tša lesogana la gagwe di be di mo šaletše kgopolong... (letl:79).

Dipolelo tša boModiti le boMmaphefo ke tša marato fela ge ba kopane. Ba be ba bolela ka tša marato nakong ya ge Moditi a etetše Mmaphefo. Ge ba boela gae Mmaphefo o tšama a phara Mpho dipataka ka maikemišetšo a go direla gore Moditi a utswenge pelo a mo rate. Mafelelong ebile o mo eletša go ngwalela Mpho lengwalo ka

ge a lemogile gore o a mo rata o no palelwa ke go itlhaloša. Go bjalo le go bafsa ba mehleng yeno, ge o ka humana ba lebelelane, ba hloname ba bolela, tabakgolo ke tša marato.

Segologolo se hlatselwa ke Pherefere yo a bego a rogana la go hlomola le moloi pelo ge a bona Moditi a na le lesogana. Se ke sešupo sa gore Pherefere o sa phela segologolo moo e bego e le bohloa gore mosetsana le lesogana ba sepele mmogo go laetša gore ba a ratana.

Go ka rungwa ka go re mohola wo mogolo wa moko wa ditaba ke go fa dielemente ka moka tša sengwalo mošomo, e lego go tšwetša moko wa ditaba pele. Mongwadi o šomišitše thekniki ya molaodiši go hlakiša kgopolo ye ya moko wa ditaba le go gatelela tšeo di tšweletšwago.

5.1.3.2 Kalotaba

Mo karolong ye go yo lebelelwa dielemente ka moka tša kalotaba ka botlalo, go hlokometšwe ka kudu ka moo di tšwetšago pele moko wa ditaba. Ka ge go šetše go laeditšwe ka godimo, kalotaba ke matseno a kanegelo moo go tšwelelago moanegwathwadi, bothata bjo a lebanego le bjona le tikologo. Go ra gore ka kalotaba mmadi o hwetša tshedimošo ye e tletšego ka moanegwathwadi, gomme se se hlola kwešišego ya go kgotsofatša ya kanegelo. Ka kalotaba, mongwadi o alela mmadi ditaba go fihla mo go thomago thulano ya mathomo.

Kalotaba ya ‘Nka se sa boeletša’

Hlogo ya sengwalo e sedimoša babadi ka seo ba tlogo se hwetša ka gare ga sona. Go bjalo le go hlogo ya kanegelokopana ye ebile e lebane thwii le sererwa le moko wa ditaba. Mpepele o kgethile hlogo ya maleba yeo e tšweletšago moanegwathwadi ka bothakga. Hlogo ye e tšweletša Pherefere bjalo ka molwantšhwa. Pherefere yo o be a na le mosadi, e lego Mmakgaugelo gammogo le thorwana e tee, e lego Moditi.

Bothata bjo Pherefere a bego a lebane le bjona e be e le go ba le ngwana o tee fela le gona wa mosetsana. O be a sa nyake go kwa selo ka morwedi yoo wa gagwe. O be a sa nyake go mmona a na le masogana, ge go ka ba bjalo o rogana la go theletša pelo. O be a dutše Moditi molaleng a sa nyake go mmona a dira tše di dirwago ke makgarebe a mangwe. Moditi ga se a a ka a ba le taba le yena, o be a lwantšha kgopolo ye ya Pherefere ka go dira ka mo yena a bonago go mo swanetše bjalo ka kgarebe ya mehleng yeno.

Tikologo ke ya sebjalebja le ya segologolo ka ge Moditi a be a phela sebjalebja mola Pherefere a sa fahlilwe ke segologolo, a makatša Moditi ka go mo ema ka pele mola yena a nyaka go tuntela le dithaka tša gagwe ka nokeng ya bophelo. Tše ka moka di direga motseng wa dinagamagaeng.

Taba ya gore temana ya mathomo le ya mafelelo di bolela ka Pherefere, e hlatsela gore ke yena moanegwathwadi. Mantšu a, ‘Nka se sa boeletša’, a bolelwa ke yena moanegwathwadi, e lego Pherefere. O dirile tša maemo a fase, a diša Moditi bjalo ka kgomo, a feleletša a robotše mojakong wa ngwako wa Moditi. Mohlang Moditi a imile gomme a šupa Pherefere gore morwalo ke wa gagwe, Pherefere o paletšwe ke ditaba ka ge nnete gona a be a robala ka moo ngwakong wa Moditi. Ka morago ga tiragalo ye o ile a itshola mo a go ba a ntšha mantšu a ka pelo ye bohloko gore a ka se sa boeletša ka ge a wetšwe ke kgoa yeo a sa kgonego go fahlela go se be nnete ga yona.

Ge go hlokomedišwa gabotse go tlo lemogwa gore bothata ke:

- morwedi wa Pherefere a nnoši yo mambotsana.
- Pherefere o be a dula a mmeile leihlo gore a se mo gakantšhe ka selo.
- Pherefere o rogane ka kudu ge a boa mahlakung Moditi a se gona ka gae.
- Moditi a re go boa mo a tšwago a kgotholelwa ka mahlapa a go šiiša.

Bothata bo golela pele ge Moditi a bonala a hlokomologile Pherefere, a tšwela pele ka bophelo bja gagwe bja ka mehla. Go rogana ga Pherefere ga go direle Moditi gore a itshware gabotse, a phele ka moo go nyakago Pherefere. Ka gare ga maitshwaro ao a

Pherefere, Moditi o ya le boMmaphefo lepatlelong la kgwele ya maoto ebile o etelwa ke Mpho ka gabo. Moditi o ile a ba a feleletša a ratana le Mpho. Go tloga gona moo Pherefere a ba o ka re o tla gafa.

Mpepele o file baanegwa ba gagwe maina a go ba swanela, a ba a hlaloša le dimelo tša bona ka tshwanelo le ka botlalo. Bjale go tlo lebelelwa baanegwa ka go fapana ga bona kanegelongkopana ye.

Pherefere

Mongwadi o šomišitše dithekniki tše di latelago go hlaloša Pherefere:

- (a) go rea leina,
- (b) diswantšho,
- (c) ditshwantšhišo,
- (d) pheteletšo,
- (e) molaodiši le
- (f) poeletšo.

Go rea leina

Go na le polelo ya gore leina la motho le bolela se sengwe ka motho yoo (leinalebe seromo). Go ra gore leina ga le no fiwa, le swanetše go hlaloša se sengwe ka motho yoo a fiwago leina leo. Mongwadi o šeditše ntlha ye ge a efa Pherefere leina; o bone Pherefere a swanetšwe ke leina le ka lebaka la gore pherefere e a baba gomme ditiro le dikaganong tša gagwe di be di sa kgahle motho; di be di galakela/babela bohle bao di ba diragalelago, le bao ba di kwago. Ka tsela yeo motho a ka se kwego bose ge a sotlile pherefere; go bjalo le go motho ge a kwele dikaganong tša Pherefere.

Diswantšho

Ka diswantšho mongwadi o swantšha moanegwa le se sengwe ka maikemišetšo a go fa tlhalošo ya go tsenelela ya go kwešišega ya moanegwa yoo. Thekniki ye e nyakile

go swana le ya ka godimo. Ge a lebeledišišwa gabotse, Pherefere o be a sa tsefele batho ka lebaka la mahlapa le go betha ga gagwe. Go gatelelwa gore batho ba be ba sa ipshine ka yena. Mongwadi o mo swantšha le pherefere yeo e babago. Go ra gore ditiro le dipolelo tša Pherefere di be di se bose, di baba go swana le pherefere

Ditshwantšhanyo

Tshwantšhanyo e nyakile go swana le seswantšho ka gore le ka yona moanegwa o swantšhwa le se sengwe. Phapano ke gore tshwantšhanyo e bonala ka mantšu ao a rilego go swana le 'nke', 'bjalo ka' le a mangwe. Ge a gatelela bošoro le bosehlogo bja Pherefere, mongwadi o mo swantšha le moloi a swaregile le pula ya go na ka sefako mehlaleng ye e latelago:

Ka nako yeo mahlo a Pherefere a be a kitima bjalo kaa lehodu goba moloi a swaregile (letl:76).

le

Gona fao Pherefere a šala nke ke pula e ena ka sefako... (letl:77).

Pheteletšo

Ka pheteletšo mongwadi o hlaloša moanegwa go fetiša ka moo a lego ka gona moo tlhalošo ya gona e sa kgodišego. Nako ya ge Pherefere a boa le mahlaku, a a lahla ka mafuri, ka tsela yeo a bego a befetšwe ka gona, Mpepele o re:

O be a tuka bogale moo o ka rego ke lejapela le befedišitšwe ke motsomi wa dipela (letl:76).

Go a tsebega gore ga go na motho yo a ka lebanago le lejapela gagolo la go befelwa. Mongwadi mo o no gatelela gore Pherefere o be a befetšwe ka kudu. Ge a tšwela pele a gatelela pefelo yeo Pherefere a bego a e apere, o re:

Pherefere o be a hwibiditše mahlo moo nkego ke letšolobolole tšhetšwe ka mabu (letl:78).

Mo mongwadi o hlatsela bogale bjo bo bego bo bonala go Pherefere. O no ra gore Pherefere o be a galefile, fela a ka se swane le letšolobolo ge le šetše le tšhetšwe ka mabu.

Molaodiši

Mongwadi o šomišitše molaodiši go gatelela bošoro bja Pherefere ka morago ga ge Pherefere a bethile Tamoledi. Gona moo mongwadi ge a laetša gore Pherefere a se ke a retwa goba a kgalengwa, molaodiši o re:

Ruriruri ka nnete, motho ge o se nke wa diša goba wa bolla le yena mphantong o tee o ka se tsebe mokgwa wa gagwele gatee gobane bothakga goba bošaedi bja gagwe o tla be o bobone neng? (letl:78).

Mantšu a a molaodiši a gatelela mekgwa ya go se hlamatsese ya Pherefere.

Poeletšo

Mongwadi o gateletše bošoro bja Pherefere ka go mo tšweletša a boeletša go betha le go roga. O bethile Mmakgaugelo ka legapa la mageu e le ge Mmakgaugelo a leka go iša matswalo a gagwe fase letšatši lela a rogana. O boeleditše a mmetha ka lepara e le ge Mmakgaugelo a botšiša gore ke tshwanelo na gore a robale ka ngwakong wa Moditi. O thutše Tamoledi ka hlogo e le ge Tamoledi a be a nyaka go tsena tša lapa la gagwe ka bogare gore a ba thuše (letl:77). Go tšwela pele o bethile Ntsane e le ge Ntsane a botšiša gore molato ke eng Mmakgaugelo a rurugile (letl:83).

O rogile Mmakgaugelo a ba a mmitša 'lešilo'. O boeleditše go roga Mmakgaugelo ge Mmakgaugelo a sa kgone go gana gore mpa ya Moditi ke ya Pherefere. A roga Moditi ge a seno tsena ka sefero. O be a tšama a rogana gohle mo a fihlago. Pherefere o

boeleditše go roga Moditi mohla a mo hwetša a iketlile le Mpho le Mmaphefo ka gabomoditi. Mpho o ile a tšhaba, Mmaphefo a mo tšeiša phefo. O boeleditše go roga Moditi ka morago ga ge a mmone a na le Mpho tseleng ya Moditi ya go ya nokeng. Go rogana mo le go betha ga Pherefere go mo tšweletša bjalo ka mmušanoši. Ntlha ye e gatelelwa le ke gore mohlang a bona Moditi a na le Mpho o ile a goelela Moditi, a eme godimo ga ntlo. Mongwadi nka be a šomišitše lefelo le lengwe mo Pherefere a bego a ka ema gona: godimo ga ntlo go gatelela taolo ya gagwe godimo ga lapa la gagwe.

Pherefere bjalo ka molwantšhwa o gatelela morero wa kanegelokopana ye ka go laetša dikokwane tše di latelago:

Molwantšhwa e ba:

- Motho wa maemo a godimo (le ge e le wa ka mehla)
- O na le bofokodi
- O ya fase (Ba mmona molato)
- O a lebalelwa
- Mmadi o itswalanya le yena

Ge a tsinkelwa ka tshwanelo, Pherefere ke motho wa maemo a godimo ka lebaka la gore ke motswadi wa Moditi. O na le maikarabelo a botswadi morweding wa gagwe. Gape ke motho wa ka mehla ka lebaka la gore o dira ka moka tšeo di dirwago ke batho ba ka mehla go swana le tše di latelago:

- O rwala mahlaku bjalo ka mang le mang (letl:76).
- O a rogana ge dilo di sa sepele ka tsela yeo a nyakago (matl:77, 80 le 81).

Bofokodi bja Pherefere go ka thwe ke swele yeo e bego e mo diriša tša go se amogelege. O bonala a ipoditše gore a ka se lalwe ke kgang ka lebaka la Moditi yo e lego ngwana wa gagwe. O be a bona Moditi a itirela boithatelo gomme a ngangabala a ba a feleletša a robetše mojakong wa ngwako wa Moditi. Tiragalo ye e bea bofokodi bja Pherefere nyanyeng.

Mafelelong bofokodi bjo bo a mo weša: O mathateng bjale ge Moditi a re o imišitšwe ke yena. Ga a kgone go laetša go se be le nnete ga se ka gore o be a robala mojakong wa ngwako wa Moditi. O gobogile, o lebeletšwe bjalo ka monna wa go robala le morwedi. Ka morago ga go lemošwa phošo ya gagwe, Pherefere o ile a itshola a bolela ka wa gagwe wa go ja bogobe gore a ka se sa boeletša gomme se sa direla gore a lebalelwe. Taba ye e dira gore mmadi a itswalanye le yena.

Moditi

O tšweletšwa bjalo ka molwantšhi ka kanegelongkopana ye. Lebaka ke gore o ganana le kgopolo le maitshwaro tša Pherefere. Pherefere bjalo ka motswadi wa Moditi, o be a bona a na le ditokelo ka moka tša go tsenatsena bophelo bja Moditi, kganthe o a iphora. Moditi o ile a hlokomologa mahlapa a Pherefere, a tšwela pele ka bophelo bja gagwe le Mpho tše o ka rego ga go direge selo. O laeditše go ngangabala ge a bile a dumelela Mpho go tlo robala ga gabo le ge Pherefere a be a robala mojakong wa ngwako wa gagwe.

Tše ka moka di laetša Moditi bjalo ka motho wa go ba le swele le kgang. Ga se a ka a šišinywa ke maitshwaro a Pherefere. Gapegape Moditi o tšwelela e le mosetsana yo bogale. Ge nkabe e le yo mongwe nkabe a phumile leratwana la gagwe le Mpho a tšhaba tatagwe. Go ra gore mahlapa a Pherefere go Moditi, a be a tsena ka tsebe ye nngwe a etšwa ka go ye nngwe. Bogale bja gagwe bo bonala go felelela ge a šupa tatagwe gore ke mong wa mpa yeo a e rwelego. Ga se a ka a tšhoga gore ka go dira bjalo o goboša tatagwe.

Mongwadi o hlaloša Moditi bjalo ka kgarebe ya tsebe ya tlhompho le botho (letl:77). Se se hlatselwa ke gore mabakeng a mantši ge Pherefere a be a tšholla mahlapa, yena o be a ikhomolela le ge a be a thulana le Pherefere. Mongwadi o šomišitše thekniki ya go rea maina go fa Moditi leina la gagwe. O bone go le bohlokwa go fa Moditi leina le ka ge Moditi e bile moditi wa Pherefere komeng ya bophelo. Mo go ra gore Pherefere o ithutile ditherešo tša bophelo ka Moditi. Ke ka lebaka leo mongwadi a rego:

... e be e le yena moditi wa dikgoro tša Babinašoro (letl:76).

Go ra gore ka go ngangabala ga Moditi, a emela ditaba tša gagwe, a se tšhošwe ke Pherefere, Pherefere o kgonne go bona nnete gomme a rutega.

Mmaphefo

O tšweletšwa bjalo ka mohlohleletši. Mmaphefo o be a tloga a hlohleletša go ratana ga Moditi le Mpho. Se se bonagala ka ditiragalo tše di latelago:

- Ge a gapela Moditi lepatlelong la kgwele ya maoto go ya ka moo a kwanego le boMphati.
- Ge Mmaphefo le Moditi ba le tseleng ya go ya gae, Mmaphefo a tšama a phara Mpho dipataka. Ka go dira bjalo o nyaka gore Moditi a bone Mpho bjalo ka lesogana la maemo a godimo gomme a itahlele go yena.
- Ge a lemoga gore Moditi o rata Mpho o no hloka tsela ya go mmošša, o ile a mo eletša gore a mo ngwalele lengwalo gomme a ntšhe sa mafahleng a gagwe.

Mošomo wa lengwalo mo ke go gatelela ditaba tša go ratana ga Mpho le Moditi. Ditaba tše di tšwelelago ka lengwalong di na le maatla ka kudu go feta ge di anegwa ke mongwadi. Gapegape di na le maatla go feta ge babadi ba ekwa Mpho a boledišana le Moditi.

- Mmaphefo o ile a ba a iša lengwalo leo go Mpho.

Mongwadi o dirišitše thekniki ya go rea leina go fa Mmaphefo leina la gagwe. Ke ka lebaka leo le mo swanelago bjalo ka monyadiwa a swanelwa ke diaparo tša monyanya. Ke motho wa go tšeiša ditaba phefo, a iphapantšha le matšema, a dira tše o ka rego ga se a kwa selo. Se se laetšwa ke ditiragalo tše di latelago:

- Ge ba le lepatlelong gomme Moditi a bona o ka re ke bošego, a šišinya gore ba ye gae, Mmaphefo a mo tšeiša phefo (letl:80).
- O tšeišitše mahlapa a Pherefere phefo, a itira o ka re ga a mo kwe (letl:81)

Mpho

KaMpho ke mohlohleletši wa bobedi. Thekgo ya gagwe go Moditi ga e lekantšhwe le selo go thulaneng le dikgopolo le ditiro tša Pherefere. O bontšhitše lerato la nnete go Moditi, ga se a ka a gomela morago le ge a be a bona gore Pherefere o leka go ema lerato la bona ka pele. O laeditše phegelelo ya gagwe go se a bego a se nyaka. Ke ka lebaka leo a feleditšego a agile motse le Moditi. Ke therešo gore Mpho ke mpho ya Moditi yeo a e filwego ke badimo (letl:82). Ka gare ga mapheko ka moka ao a bego a etla ka Pherefere, Mpho o eme le Moditi; se sa direla gore Moditi a atlege ntweng ya gagwe ya go thulana le dikgopolo tša Pherefere.

Go ka rungwa ka go re baanegwa ba kanegelokopana ye ke batho ba swele gomme Mpepele o ba gegea ka go ba kweša bohloko, go ba sola le go ba nyatša. Dimelo tša bona di bile le seabe tlhathollong ya morero wa kanegelokopana ye. Pherefere o tšweletšwa bjalo ka mmušanoši, wa go nyaka go laola a sa fetolwe. Moditi o tšwelela e le motho wa go se tšhoge pula le ge a bona maru a thibile. Mmaphefo o nyaka go bona dilo di sepela ka moo yena a ratago di sepela ka gona. Mpho ebile mpho ya Moditi yeo a e neilwego ke badimo; ka yona Moditi a fenyana ntweng ya go lwa le dikgopolo tša Pherefere.

5.1.3.3 Ditiragalo (tša kalotaba)

Ka ditiragalogošupša tšeo di dirwago ke baanegwa goba tšeo di diragalelago baanegwa. Tabakgolo mo ke ditiragalo tša kalotaba ya kanegelokopana ye. Ditiragalo tšeo ge di lebane le thulaganyo, di swantšha bophelo. Ditiragalo tše dingwe di emela lehlakore la go loka mola tše dingwe di emela lehlakore la go se loke. Ditiragalo tše ka moka di lebane le molwantšhi le molwantšhwa gomme ba tšweletša thulano ye e tšwetšago moko wa ditaba pele. Ditiragalo tša go bopa kalotaba ya kanegelokopana ye ke tše di latelago:

- Go lahla mahlaku ka mafuri ga Pherefere (letl:76).
- Ge Moditi a tsena ka sefero (letl:77).

Go ditiragalo tše pedi tše, tiragalokgolo ke ya ge Moditi a tsena ka sefero ka ge e emere ditiragalo tša kanegelokopana ye ka moka. Tabakgolo ka tiragalo ye ke mahlapa ao a bego a ela molomong wa Pherefere go tloga mola Moditi a tsena ka sefero.

Pherefere a ka ba a bone Moditi go gongwe, taba ya gore ga a gona ka gae, ya direla gore a lahle mahlaku a rogane la go šiiša. Mmakgaugelo o makala a hlapaolwa a sa tsebe molato wo a o obilego. Lerole le thunyetša pele ge Mmakgaugelo a betšwa ka legapa la mageu mola a re kgane o timola pefelo ya Pherefere. Bothata bo oketšwa ke gore Mmakgaugelo ga a kgone go thuša ka gona go se tsebe modu wa pefelo.

Mahlapa a Pherefere a goletše godimo ge Moditi a tsena ka sefero. Go homola ga Moditi gwa selekiša Pherefere moo a ilego a rogana le go feta pele. E be e ke Pherefere o bona o ka re Moditi o mo dira setlaela. Mmakgaugelo le Moditi ba rile go tsena ka ngwakong ba tšhogile, se sa fa Pherefere maatla a go rogana le go fetiša. Gantši motho ge a ka re a dira selo a bona gabotse gore batho ba tšhogile, o dira taba yeo ka kudu ka ge se se tlo ba se laetša bogale bja gagwe. Bothata bo golela pele ge Tamoledi a re ke a thuša; a thulwa ka hlogo. Gona moo Mmakgaugelo le Moditi ba gakanegile ka ngwakong; kgakanego ya bona e godiša maemo a ditaba ka ge e efa Pherefere makokwana a go rogana le go feta pele.

Ge go hlokomedišišwa gabotse, bontši bja ditiragalo tša kalotaba ya kanegelokopana ye ke tša go se loke. Karolo ye kgolo ya kalotaba ya kanegelokopana ye, ke mahlapa a Pherefere ao a šebetšwago ke go iša batho matsogo go swana le tše di latelago:

- Go rogana ga Pherefere ge a boa mahlakung.
- Go betha Mmakgaugelo ka legapa la mageu.
- Go roga Mmakgaugelo le go mmitša ‘mosadi wa lešilo wa go bapatša morweddiagwe ka mokotla wa ditloo’ (letl:76).
- Go thula Tamoledi ka hlogo.

Tše ka moka di tswetšwe ke pefelo yeo e tukago ka gare ga Pherefere.

Le ge go le bjalo ditiragalo tša go loka di gona ka gare ga kanegelokopana ye. Gateenyana gona Pherefere o ile a ba le tsebe ge Mmakgaugelo a leka go mo iša

matswalo fase. Ka morago ga matsapa a go tšewa ke Mmakgaugelo gore ditaba tša lapa la gagwe di boele sekeng, mongwadi a re:

Aowa, di ile tša okobala moo go sa belaetšego le yenamorwedi a kibakiba a ya fase le tletlolo ka mošomo wa lapa (letl:78).

Go ra gore Pherefere o ile a kwa gomme mahlapa a kgaotša ya ba khutšo ka lapeng. Moditi le yena a phurologa a tšwela pele ka meholana ya letšatši. Le ge go le bjalo ditiragalo tša go se loke ke tše dintši ka ge di feta tša go loka gomme se se hlatsela thulano ye e lego gona gare ga Pherefere le Moditi.

Go ka rungwa ka go re ditiragalo tša go se loke ka moka di laeditše segologolo seo se bego se sa ikepetše ka gare ga Pherefere mola a phela nakong ya sebjalebjae. Di utolotše bonganga bja gagwe le go nyaka go laola tšohle. Tša go loka ge di lebanywa le tša go se loke, di gatelela thulano ye e lego gona gare ga sebjalebjae le segologolo.

Tikologo.

Ka tikologo go šupša lefelo le nako tša ditiragalo. Ke go re ditiragalo di diragala kae le gona neng. Go bohlokwa go lemoga gore ka thulaganyo dikarolo tše tša tikologo ga di no lebelelwa fela, di fiwa mešomo. Bjale ka ge go šetše go laeditšwe, go na le nako ya histori, ya thulaganyo le ya tshwanelo. Ka go thulaganyo, mehuta ye ya nako e thuša go bopa atmosfere gore e be seswantšho. Go bjalo le go mafelo: go na le mafelo a tshwanelo le a seka. Ka go thulaganyo mafelo a, a fiwa mošomo wa go tšweletša moko wa ditaba. Mafelo a mangwe a ka fetoga diswantšho; a šomišwa bjalo ka seka gomme a godiša atmosfere le thulano ye e lego gona.

Ge go tsinkelwa tikologo ya kanegelokopana ye, go lemogwa gore go hlakahlakane sebjalebjae le segologolo. Sebjalebjae ka mo kanegelongkopana ye, se hlatselwa ke tše di latelago:

- Mesong ya letšatši la Morena batho ba be ba itokišetša go ya **ntlongkgethwa** (letl:78).

- Ge Moditi a sa tsebe gore a ka botša Mpho sa mafahleng a gagwe bjang, Mmaphefo o mo eleditše go ngwalela Mpho **lengwalo** (letl:82).
- Nakong ya ge Mpho a amogetše lengwalo la Moditi, ge a swanetše go le bala, o ile a tšhela **teye** gomme a gamola makga a mararo, a bula (letl:82).
- **Lepatlalelo la kgwele ya maoto** moo Mpho, Moditi, Mmaphefo le Mphati ba ilego ba ya gona... (letl:80).

Ka ntle le mehlala ye e laeditšwego ka godimo, sebjalebja se laetšwa gabotse ke bophelo bja Moditi, Mpho, Mmaphefo le Mphati. Go molaleng gore Mphati e be e le lesogana la Mmaphefo gomme Mmaphefo a le mmaditsela wa gore Moditi a ratane le Mpho. Tše di dirwago ke bafsa ba, ga se semaka mehleng yeno. Ge bjale Mpho le Moditi ba ratana, Mpho o budušitše tsela ga boModiti. Ke ditiragalo tša selehono moo makgarebe le masogana ba etelanago ba sa bone bothata felo.

Segologolo se laetšwa ke mehlala ye e latelago:

- Pherefere ge a tšwelela la mathomo o bonala a lahla **mahlaku** ka **mafuri** (letl:76).Mahlaku ke didirišwa tša sekgale, le mafuri a be a thuša go lota thogorogo ya motse mehleng ya kgale.
- Dinako tše Mmakgaugelo a katana le go bušetša matswalo a Pherefere madulong, go thwe o ile a leba **mošašeng** a tšea **legapa** la mageu a fa Pherefere. Mošašeng ke bobolokelo bja sekgale mola legapa le lona e le sedirišwa sa sekgale.
- Ge Pherefere a sa bo pate ka mesepelo ya Moditi, go thwe o ile a bona go se bokaone bjoo bo phalago go tlogela Mmakgaugelo a yo robala **ngwakong** wa Moditi... (letl:83). Go ra gore go be go na le ngwako wa Moditi wa go robala, e sego phaphoši ka gare ga ngwako. Meago ya diphapoši tša go kgaogana ke ya sekgale.
- Ka morago ga ge Moditi a dumetše lerato la Mpho, Mpho o ile a bona Moditi a eya nokeng gomme a mo šala morago. Mpepele ge a hlaloša Moditi o re o be a ronwa le ke **kokoko** yeo a bego a e swere... (letl:83). Kokoko ke sedirišwa sa bogologolo

- Mohlang Pherefere a swere Mpho ka ngwakong wa Moditi, o ile a mo kgonyeletša ka maikemišetšo a go tlo mmiletša lekgotla. Mongwadi o re Mpho o ile a laela Moditi gore a kuke **tlhaka** ya ntlo gomme yena a namela a tšwa gona kua lešing leo ge o rata o ka rego **madingwaneng** (letl:84). **Tlhaka** ya go kukega ya go ba le madingwana ke ya sekgale, tša sebjalebja di a kokotelwa tša se tlošwe gabonolo.
- Pherefere o ile a kgoboketša banna a lla ka lesogana leo a femago gore le tsene ka ga gagwe gomme a ba botša gore le itlhokomele (letl:84). Gapegape o rile go swara Mpho ka ngwakong wa Moditi a mo kgonyeletša ka maikemišetšo a go ya go bitša banna go tlo mo reriša (letl:84). Meloko e ile ya kgobokana ka ga Pherefere e le ge Moditi a tlo botšišwa gore o robilwe ke mang leoto (letl:85). Mehlang yeno yo mongwe le yo mongwe o dira tša gagwe, ga go sa na motho wa gore ge a tlabja ke tšaka ga gagwe a kgoboketša meloko. Le ge mosetsana a ithwele ga go sa ba le lekgotla la go mmotšiša mong wa morwalo.
- Segologolo se gatelelwa gape ke Tamoledi (letl:77) le Ntsane (letl:83). Ka segologolo baagišane ba a hlokomelana gomme ge ba bangwe ba ngapane baagišane ke ba go namola. Ke ka lebaka leo Tamoledi a se a kago a kgotlelela ge a ekwa lešata la Pherefere gomme a tsena ka ga Pherefere go botšiša gore molato ke eng. Ntsane le yena o ile a etetše mogwera wa gagwe Mmakgaugelo a makala a mmona a rurugile gomme a botšiša gore molato ke eng. Ka sebjalebja moagišane ga a na taba le tše di diregago ka baagišaneng.

Go ka rungwa ka go re nako ya kanegelokopana ye ke ya mehlang yeo segologolo se yago le meši ya dikwekwele gomme go rena sebjalebja. Lefelo la kanegelokopana ye ke metseng ya dinagamagae.

Felo le nako tša thulaganyo (tša kalotaba)

Tabakgolo mo e godimo ga mešomo ya nako le felo ka gare ga kanegelokopana. Dintlha tše tša tikologo di emela mahlakore a mabedi a bophelo, e lego go loka le go

se loke. Mongwadi o dirišitše dinako le mafelo a go fapana go tšweletša atmosfere. Mo go kalotaba Pherefere ge a swaragane le go tshwa mabefi, go hlamega atmosfere ya sephiri ka ge tše ka moka di be di direga ka **ngwakong**. Sephiri se sa laetšwa gape ke gore ditiragalo tše dingwe di be di direga **bošego**, go swana le ge Pherefere a be a leta Moditi ka go robala mojakong wa ngwako wa gagwe. Lefelo le la thulaganyo, e lego ka ngwakong le nako, e lego bošego, di emela go se loke ka ge gantši dilo tša go se be tše botse di ka se dirwe pepeneneng mahlong a batho. Go bjalo le go nako ya bošego, gantši dilo tša go se tsebalege tša go swabiša, di dirwa bošego.

Go hlakega gape le atmosfere ya lethabo, le boipshino. Se se tšweletšwa ke lefelo, e lego lebaleng la kgwele ya maoto, moo bafsa ba gahlanago gona. Nako ya mathapama le yona e tšweletša atmosfere ya boipshino ya kgwerano ka ge e le nako ye baratani ba gahlanago ka yona. Ke ka lebaka leo Mpho, Moditi, Mmaphefo le Mphati ba ilego ba ya lepatlelong mathapama. Se se hlatselwa ke ge go thwe Moditi o rile ge a '**bona swahlana e khurumetša naga ka borutho bja kobo...**' (letl:80), a šišinya gore ba ye gae. Go ra gore o be a bona e thoma go ba bošego. Go namela ngwako ga Pherefere go emela lefelo, e lego godimo ga ntlo, go laetša atmosfere ya go diša, ke moo a bonego Moditi a na le Mpho a mo goelesa, ya ba gona ge a thomile go rogana la go šiiša.

Mafelo, mabakeng a mangwe, a tšweletša atmosfere le moya. Go swana le ge Pherefere a be a ediša noka ya mahlapa, taba ya gore Mmakgaugelo le Moditi ba be ba le ka ngwakong maswafo a tletše sehubeng le mahlo a tšwele dinameng, ke sešupo sa gore go be go foka moya wa tlabego le wa letšhogo gare ga bona. Ba be ba tlabja ke go rogana ga Pherefere ba sa tsebe gore molato ke eng. Ba be ba tšhogile, ba nagana gore a ka ba a ba iša diatla.

Lebaleng la kgwele ya maoto go be go foka moya wa lerato le go iketla. Ge ba le moo Mphati o be a wešwa pelo ke go ba gona ga Mmaphefo kgauswi ga gagwe. Mpho le yena, go molaleng gore, o be a fela a gerula Moditi, a hutša go hwetša sebaka gore ba fetše ditaba tša bona.

Lefelo le lengwe la moya ke ka ga Pherefere mola go kgobokanwe go tlo botšiša Moditi gore o imišitšwe ke mang. Go be go foka moya wa pefelo ka gare ga Pherefere mo mongwadi a bilego a re ka tsela yeo a bego a befetšwe ka yona o ile a palelwa le ke go omanyana le go botšiša ka letšatši leo. Go meloko go be go foka moya wa tlabego, ba tlabilwe ke gore ke bohloa mang bjo Pherefere a bo dirilego.

Go ka rungwa ka gore felo le nako tše di tšweletšego thulaganyong ya kanegelokopana ye di laetša atmosfere le moya gomme di tiiša thulaganyo.

5.1.3.4 Tšwetšopele

Ka tšwetšopele tabakgolo e godimo ga go direga le go raragana ga ditaba tša kanegelokopana. Gantši ditaba di rarantšhwa ke thulano yeo e bago gona gare ga baanegwa. Thulano yeo ke yona e paledišago molwantšhwa go fihlelela maikemišetšo a gagwe. Tšwetšopele e godiša maatlakgogedi a kanegelo gomme se sa phuolla moko wa ditaba. Kanegelokopana ye e tšwetšwa pele ke thulano ye e tšwelelago gare ga Pherefere le morwedi wa gagwe Moditi. Taba ya gore Pherefere ga a rate Moditi a sepela le masogana e tšwetšwa pele ke gore Moditi o thulana le kgopolo le tumo ya Pherefere; o itirile sefoa, ga a na taba le yena, o tšwela pele ka bophelo bja gagwe bjalo ka mosetsana wa mehleng yeno. Tšwetšopele e bonagala ditiragalong tše di latelago tša go lebana le Moditi le tša go lebana le tebelelo ya Pherefere.

Mmaphefo le Mphati ke moriti wa Moditi le Mpho

Ka gare ga mahlapa a Pherefere, go itaetša Moditi le Mpho ba lebeletše Mmaphefo le Mphati bjalo ka moriti wa bona. Mongwadi o šomišitše thekniki ye ya moriti go tiišetša tše di sa tlogo direga. Moditi šo ke mogwera wa go wa le go tsoga wa Mmaphefo, Mmaphefo yo a šetšego a tseba tša marato, a ratanago le Mphati. Ge ba le ba babedi, Mmaphefo le Moditi, go bolelwa tša marato. Go ra gore kamano ya Mmaphefo le Mphati e tswetše kamano ya Mpho le Moditi. Ge Mpho a le gare a laetša go rata Moditi, ke ge Pherefere a gaketše, a hlapaola ka mehla, tabakgolo e le ge a sa nyake Moditi a amana le masogana. Gona mo mmadi o lebeletše gore Moditi o

tla boela morago, fela gwa se be bjalo. Moditi a bonagala a ikemišeditše go lwantšha kgopolo ya tatagwe go fihla mafelelong.

Mmaphefo o fa Moditi maano a go ngwalela Mpho lengwalo

Mmaphefo ge a swaragane le go hlohleletša lerato gare ga Moditi le Mpho, o feleletša a eleditše Moditi go botša Mpho tša mafahleng a gagwe ka lengwalo. Lengwalo le le godiša maatlakgogedi ka gore mmadi o fišegelwa go kwa diteng tša lona le gore ka morago ga lengwalo leo Moditi le Mpho ba tlo phela bjang le Pherefere yo a ikemišeditšego go ba ema pele. Lengwalo le le oketša thulano ka gore le tšweletša kamano gare ga Mpho le Moditi yeo Pherefere a lego kgahlanong le yona.

Mpho le Mmaphefo ba iketlile ga boModiti

Go dula mmogo ga Mpho, Mmaphefo le Moditi ba itshwaretše mehlamu ya bofsa e godiša maatlakgogedi a kanegelo. Tabakgolo ke gore Pherefere ge a ka ba humana go tla senyega ka ge e le se a se roanelago. Pherefere o rogane boMpho le boMmaphefo ba mo kwa, fela se ga se sa ka sa direla Moditi gore a fetole mogopolo wa gagwe.

Moditi le Mpho tseleng ya Moditi ya go ya nokeng

Taba ya gore Mpho le Moditi ga ba iše felo ka mahlapa a Pherefere e godiša maatlakgogedi a kanegelo. Le ge Pherefere a tšwela pele a rogana, Mpho le Moditi ba kopana bjalo ka baratani tseleng ya Moditi ya go ya nokeng. Ge Pherefere a ba bona, a goelela Moditi. Gona moo mmadi o fela pelo ya go tseba gore ge a fihla gae go tlo direga eng.

Pherefere o swere Mpho gomme o nyaka go mo iša banneng

Pherefere bjale o hweditše se e bego e le kgale a se nyaka. O swere Mpho ka ngwakong wa Moditi. Maikemišetšo a gagwe ke go iša Mpho lekgotleng kgorong (la banna) ka ge e le kgale a belaela ka lesogana la go tla go Moditi. Mmadi o duma go

kwa gore Pherefere o tla ala bjang taba ye banneng, banna bona ba tla e šoga bjang le gore Mpho yena o tla iphetolela bjang.

Gape go tlo lemogwa gore Mpepele o šomišitše thekniki ya tharano le pheteletšo go tšwetša pele moko wa ditaba. Taba yeo e yo lekolwa ka botlalo.

Tharano

Ka tharano go šupša gore mongwadi ga a tšweletše ditiragalo ka tatelano; o a di rarantšha gomme se se godiša maatlakgogedi a kanegelo. Ka morago ga go tšweletšwa bjalo ka moanegwathwaadi, mmadi o makala Pherefere a rogana la go hlomola pelo ka ntle le go bolela lebaka. Mmadi o bala ka phišegelo ya go nyaka go tseba moo bothata bo letšego gona. Ge kanegelo e tšwela pele, Moditi le Mpho ba le lefasaneng la bona, ba garolwa matswalo ke kgoelelo ya Pherefere ge a re:

Moditi....! Moditi....! Ke a go bona....! (letl:83).

Mantšu a a Pherefere a fahlolla mmadi, mmadi a ka gopola gore ke ona mathomo a kanegelokopana goba mathomo a bothata. Mmadi a ka kwešiša gore ke kopano ya baratani ba, ye e diretšego gore Pherefere a rogane, a sa kgethe le gore o roga mang. Ke ka lebaka la tšeo a di bonego ge a šalela a tšea kgetho ya go yo robala mojakong wa ngwako wa Moditi.

Pheteletšo

Mpepele o feteleditše ditiragalo tša gagwe gomme se sa tšweletša kgegeo yeo e tšwetšago pele moko wa ditaba. Le ge go thwe motho o a befelwa, ge a hlaloša go befelwa ga Pherefere o mo swantšha le lelapela le le befedišitšwe ke motsomi (letl:76).

Ge a gatelela ka moo Mmakgaugelo le Moditi ba bego ba tšhogile ka gona, o re e be o ka re ba tšhaba nkwe yeo e amogilwego ngwana wa leitšibolo (letl:77). Ge a hlabela pele a laetša gore Pherefere o be a rogana ka kudukudu bjang, o re o be a rogana moo o bego o ka re o hlakotšwe lešaka ka moka le molamo wa go swara motse (letl:81).

Pherefere o befetšwe ka tsela ye; o rogana ka mokgwa wo; lebaka e le ge Moditi a phela bophelo bja gagwe. Ka pheteletšo ye, Mpepele o gegea rena batho ba go nyaka go šunya dinko ditabeng tša batho. Motho a ka ba a tsena mathateng goba a tsenwa ke malwetši e le ge a itapiša ka ditaba tše e sego tša gagwe mola mohlomongwe ebile tša gagwe di mo palela.

Sehloa

Sehloa se šupa gore phapano yela e bego e kगतlampana bjale e fihlile ntlhorwaneng. Ka mo kanegelongkopana ye, Pherefere o be a dišitše Moditi, a dula a rogana. Le ge e le gore ga se a ka a kopantšha mahlo le Mpho, o be a no gonona gore lesogana le gona leo le išanago le Moditi godimo le fase. Ke ka lebaka leo a ilego a bitša banna a ba botša gore o bona mohlala wa seeta sa lesogana ka ga gagwe gomme ge a ka le hwetša ga gabolona e tla ba thabeng. Go gatelela gore o be a tiišitše tše a bego a di gonona, o ile a bona bokaone e le go robala mojakong wa ngwako wa Moditi maikemišetšo e le go thibela lesogana leo a le gononago.

Ditaba di fihlile sehloeng ge Pherefere a hwetša Mpho ka ngwakong wa Moditi gomme a mo kgonyeletša ka fao. Tiragalo ye e bile sešupo go Pherefere gore seo a bego a se gonona go tloga kgale ke therešo. Pherefere o ile a ikemišetša go tlontlolla Mpho ka go kgonthišiša gore go se be le mo Mpho a ka tšwago ka ngwakong wa Moditi ka gona. Maikemišetšo a gagwe e be e le go kgoba lešaba gore le tle le bone lenyatšo la Mpho. O rile mola a ba kgobile gomme le bona ba re ba tla ka ba bona lehodu la go swarwa le morwalo, ba hwetša Mpho borwa bo fokile go šetše Moditi yoo le yena a itshwarišitšego boroko. E ile ya napa ya ba ge mano a Pherefere a foloditše ka gore go be go se moo a ka hwetšago Mpho gona.

Tlemollo ya lehuto

Tiragalo ya go bopa tlemollo ya lehuto ke:

- Bophelo bjo bobotse ka lapeng la Pherefere le go aga motse ga Moditi le Mpho (letl:85).

Ka tlemollo ya lehuto ke go re ditaba di fihlile mafelelong. Maemo a ditaba a ka boela sekeng goba a tšea sebopego se sefsa. Ke go re mathata ao a bego a le gona a fedile. Bothata bja go swarwa ga Mpho ka ngwakong wa Moditi bo rarolotšwe ke ge Mpho a laela Moditi go kuka tlhaka. Moditi a dira bjalo gomme Mpho a tsena bjangbotala. Bothata bjo bongwe bjo bogolo ke gore ka gare ga matsapa ka moka ao Pherefere a a tšerego a go diša Moditi, Moditi šo ke motho wa kgobe. Ke kgothekgothe ya meloko ka ga Pherefere go tlo kwa gore Moditi o sentšwe ke mang. E bile malešadihlong ge Moditi a bolela phatlalatša gore o imišitšwe ke tatagwe ka gore o be a robala le yena. Pherefere o paletšwe ke go ipolelela ka ge nnete gona a be a robala ka ngwakong wa Moditi. Ba ile ba nyaka bohlatse go Mmakgaugelo, le yena a gapeletšega go dumela gore molato ke wa Pherefere ka ge nnete gona a be a robala ka ngwakong wa Moditi. Gona moo Pherefere o ile a bonwa molato. Tlemollo ya lehuto la kanegelokopana ye e itheile godimo ga hlogo ya yona. Ge Pherefere a etshwa mantšu a gore a ka se sa boeletša, ke ge bjale ditaba di fihlile mafelelong. O be a kwele bohloko, fela a bona phošo ya gagwe, a thušega.

Kakaretšo

Thulaganyo ya kanegelokopana ye e sekasekilwe go hlokometšwe moko wa ditaba ka gore ge o lebane le thulaganyo o laetša maikemišetšo a mongwadi a go tšweletša sengwalo sa gagwe. Kalotaba e laeditše ka moo ditiragalo di goletšego pele go hlagiša thulano ya nnete gare ga baanegwa. Tšwetšopele e laeditše ka moo ditiragalo di godišago maatlakgogedi a kanegelo. Tše ka moka di tšweleditšwe ke dithekniki tša go swana le ya tebelelo, ya molaodiši, ya moriti, pheteletšo, poeletšo, tharano le tše dingwe.

5.1.4 Mongwalelo

Go ya ka Hendry (2005:183) mongwalelo ke polelo yeo mongwadi a e dirišago go hlagiša seo a ratago go se tšweletša bathong. Mongwadi o šomiša diphapantšho tša mongwalelo go tšweletša tebelelo le maikutlo a gagwe. Tebelelo ya mongwadi mo kanegelongkopana ye ke ya go nyatša, ya go sola le go kweša bohloko. Go hlakiša

mongwalelo wa mongwadi ka bothakga, diphapantšho tša mongwalelo di lebantšhwa le diteng le diphapantšho tše dingwe.

Tsopolo ye e latelago e tlo šomišwa tshekatshekong ya mongwalelo wa kanegelokopana ye:

Nnete gona ka ge pitšana ya maano e sa apewe gabedi le lona lešilo le sa bethwe marago gabedi, mantšiboeng a mangwe Pherefere o ile a swara Mpho ngwakong gomme ya re ka leselaphutiana a yo bitša gape diputswa tšela tša maloba go tlo mo eletša gore a dire bjang ka mpša yeo e bego e mo feletša mae. Lebakeng leo ke ge Moditi a ikgadima moo go bego go se mang yoo a bego a ka mo gonona gobane le sefofu se be se e tseba taba yeo. Pherefere o ile a tsoga a notlela lebati a le ntle a ba a bofa ka mathale gore mogolegwa a se leke mathaitshai. O rile go tšwa a yo bitša magagabo. Mpho a laela Moditi gore a kuke hlaka ya ntlo gomme yena a namela a tšwa gona kua lešing leo ge o rata o ka rego madingwaneng (letl:84).

Tsopolo ye e kgethilwego e lebane le moko wa ditaba, e lego gore yo mongwe le yo mongwe ke mong wa bophelo bja gagwe. E lebane le sehloa sa kanegelokopana ye ka ge ditaba di fihlile ntlhorwaneng. Ka morago ga matsapa ka moka ao Pherefere a a tšerego a go diša Moditi, o hwetša Mpho ka ngwakong wa Moditi, ge tše ka moka di direga ke ge Moditi a bonwa le ke digatlela gore ke motho wa kgobe.

5.1.4.1 Kakaretšo ya temana

Go bohlokwa gore ge temana ye e kgethilwego e akaretšwa, maikutlo a mongwadi a se tšwelele. Se se tšweletšwa ka tirišo ya mafoko a makopana. Temana ye e kgethilwego e ka akaretšwa ka mofokwana a a latelago:

- Moditi o imile.

- Pherefere o swara Mpho ka ngwakong wa Moditi.
- a mo notlelela gore a bitše banna ba tle ba mmontšhe.
- Moditi o kuka tlhaka gomme Mpho o tsena bjangbotala.

Mafokwana a ge a bapetšwa le temana ye e kgethilwego, go tlo lemogwa gore temaneng go tšwelela maikutlo a mongwadi mola mafoko a no fa pego fela. Diphapantšho tša mongwalelo ke tšona di tlogo laetša maikutlo a mongwadi.

Ge temana ye e lebeledišišwa , go lemogwa gore e ka arolwa ka dikarolo tše pedi. Dikarolo tše di fapana ka tsela yeo di tšweletšago kodutlo yeo e renago ka gare ga yona. Ge temana e tsinkelwa ka šedi, go hlokomelwa gore e šišitše ka boikgogomošo bja Pherefere. Karolong ya mathomo, Pherefere o a ikgantšha ka gore o swere Mpho; o bona gore maano a gagwe a tlo phethega. Boikgogomošo bjo bo hlagišwa ka polelo ya go nona, ya go iphihla. Karolo ya bobedi e bopša ke lefoko le tee le letelele, ke go re ge Mpho a phonyokga, tiragalo ye e tšweletšwa thwii ka ntle le go rarela. Taba ye e tla tiišwa ke diphapantšho tša mongwalelo tšeo di tšwelelago temaneng ye.

5.1.4.2 Diphapantšho tša mongwalelo

Phapantšho ya mongwalelo ke kgopolo ya kamano. Ga e na tlhalošo ye e tiilego ka gore e laolwa ke ka moo e šomišwago ka gona polelong. Ge e šomišwa le diphapantšho tše dingwe tša mongwalelo e ka kwana le maemo a ditaba tša diteng goba ya fapana le tšona. Temaneng ye e kgethilwego go bonala diphapantšho tša mongwalelo tše di latelago:

- Madiri
- Mathuši
- dikapolelo (sekai le pheteletšo)
- diema
- go nontšha polelo
- mehuta ya mafoko
- medirišo (modirišotatelano le modirišogore), le
- sekafoko.

Ge di hlokomedišišwa diphapantšho tše gabotse, go tlo lemogwa gore di tšweletša khuduego ya lerole, ya go se kwane. Khuduego e lebane le mongwadi ka gore e tšwetša pele maikutlo a gagwe gammogo le moko wa ditaba, gape ya be ya mo tswalanya le mmadi. Gapegape diphapantšho tše di godiša kodutlo ka gare ga temana ye.

Madiri

Mongwadi o dirišitše madiri a a latelago go tšweletša dikgopolo tša gagwe:

- **swara** - Ge Pherefere a swara Mpho ka ngwakong wa Moditi.
- **bitša** - Ge Pherefere a eya go bitša magagabo mabapi le Mpho.
- **eletše** – Thušo yeo Pherefere a e nyakago go magagabo mabapi le Mpho.
- **notlela** - Pherefere o notlelela Mpho ka ngwakong gore a se tšwe.
- **bofa** - Pherefere o bofa lebati gore Mpho a se ke a kgona go tšwa.
- **kuke** - Ge Mpho a laela Moditi go kuka tlhaka gore a kgone go tšhaba.
- **namela** - Ge Mpho a namela ntlong gore a kgone go tšwa ka madingwana.
- **tšwa** - Ge Mpho a tsena ka monga wa seloko.

Ge madiri a a tsinkelwa gabotse, go hlokomelwa gore a lebane le tebelelo ya mongwadi ka ge e le motho wa lenyatšo. O tletše ka go sola ebile o bolela ka go kweša bohloko. Madiri a a bile a gatelela lerole leo le tupago ka gare ga kanegelokopana ye gape le go se kwane gare ga baanegwa ba yona. Taba ya Pherefere ya go **swara** Mpho ka ngwakong wa Moditi, a ya go **bitša** magagabo, a **notlela** lebati a ba a le **bofa**, e laetša bopelothata bja Pherefere - o thabela bokgoni bja gagwe bja go swara Mpho. Taba ye e laetša gape ka moo Pherefere a bego a ferekane ka gona ka ge e le kgale a gonona gore go na le motho yo a etelago Moditi. A tloga a laetša gabotse gore Pherefere ga a amogele tswalano ya Mpho le Moditi. O šetše a kile a re:

...ge e ba tatagolesogana leo o gona a le lome tsebe gobane ge a ka le swara o tla le rema ka sa magagane (letl:84).

Go laetša gore Pherefere o befetšwe mo e lego gore a ka ba a iša Mpho letsogo. Ga a bone phošo felo Pherefere ka maitshwaro a gagwe, ebile o bona meloko e ka tla ya mo thuša le go hlatsela ditiro tša gagwe. Taba ya gore Mpho o laela Moditi go **kuka** tlhaka gomme Mpho **a namela a tšwa** ka madingwana, e laetša gore Mpho le Moditi ba lwa le dikgopolo le ditiro tša Pherefere. Madiri a a hlatsela go se kwane gare ga Pherefere le Mpho le Moditi. Pherefere o leka go ema lerato la Mpho le Moditi ka pele, Mpho le Moditi o ka re ga ba bone selo, ba tšwela pele ka tša bona ka ntle le letšhogo. Mpepele o nyatšiša Pherefere ka go mo diriša tša go se amogelege le go hlokomologwa ke bana bao nkabego ba mo tšhaba ebile ba mo hlompha. Gapegape e laetša go folotša ga maano a gagwe.

Mathuši

Mathuši a fa tlhalošo ya go teba ya madiri. Mongwadi o dirišitše mathuši dikafokong tše di latelago:

- ...**ya re** ka leselaphutiana...
- ...Pherefere **o ile** a swara Mpho...

Ge mathuši a a lebeledišišwa a laetša ka moo ditiragalo di bego di direga ka gona ka pela, le ka potlako. Go ra gore ka letšatši le lengwe, ka lebelo, Pherefere a swara Mpho ka ngwakong wa Moditi, a se senye nako a kitimela go yo bitša magagabo.

Dikapolelo

Dikapolelo di hlatsela ntlha ya go se tšweletše ditaba thwii. Go yo lebeletwa (a) sekai le (b) Pheteletšo bjalo ka ge di dirišitšwe temaneng ye.

Sekai

Ka sekapolelo mongwadi o šomiša se sengwe go emela se sengwe. Ka mo kanegelongkopana ye, Mpepele o šomišitše mpša go emela lesogana. Ge a hlaloša

gore Pherefere o ile go bitša magagabo gore ba tle ba mo fe maele ka lesogana leo a le swerego, o re:

...go tlo mo eletša gore a dire bjang ka mpša yeo e bego e mo feletša mae.

Mpepele o šomišitše mpša sebakeng sa lesogana. Mpša ga e ratege, gotee le ditiro tša yona tša bohodu. O swantšha Mpho le mpša ya go mo feletša mae e le go šupa go mo senyetša go gatelela go se kwane gare ga mpho le Pherefere. Gapegape tshwantšho ye e laetša lenyatšo le lehloyo gare ga baanegwa ba. Mpša e nyatšwa ka ditiro tša yona tša bohodu, ebile e hloilwe ka ge e lobiša batho. Nakong ya ge Pherefere a notleletše Mpho ka ngwakong, mongwadi o diriša mogolegwa sebakeng sa lesogana go bontšha lethabo la Pherefere la go swara Mpho, gammogo le go bontšha lenyatšo la gagwe go Mpho. O no re:

Pherefere o ile a tsoga a notlela lebati a le ntle a ba a bofa ka mathale gore mogolegwa a se leke mathaitai.

Mogolegwa ke motho yo a swerwego ka ge a dirile molato. Ka tirišo ya leina le, mogolegwa, mongwadi o gatelela phošo ye e dirilwego ke Mpho. Tirišo ya sekai le yona e laetša moya wa ntwana wo o fokago gare ga baanegwa. Gapegape e gatelela boikgantšho bja Pherefere bjoo bo sa tšwelelego thwii. Mogolegwa o swarwa ke dimpša tša mmušo, tšeo di nago le maatla le bokgoni tša go swara disenyi. Taba ya gore Pherefere o swere Mpho, e mo fa makokwana a gore o kgonne.

Pheteletšo

Ka pheteletšo mongwadi o hlaloša taba go feta ka moo e lego ka gona, ka maikemišetšo a go gatelela seo se tšweletšwago. Ge a hlaloša go ima ga Moditi le go gatelela gore taba ye e be e šetše e tsebega gohle, o fo re:

Lebakeng leo ke ge Moditi a ikgadima moo go bego go se mang yoo a bego a ka mo gonona gobane le sefofu se be se e tseba taba yeo.

Sefofu ke motho wa go se bone. Ka go re le sefofu se be se e tseba taba yeo, ke go gatelela gore taba ya go ima ga Moditi, go be go se sa hwenahwenwa ka yona ka gore mpa e be e le molaleng, e se sa le sephiri.

Diema

Diema le tšona di hlatsela go se boelele ditaba thwii. Di šoma go nontšha polelo le go gatelela seo se bolelwago. Ge a laetša gore ga se gantši motho a atlega ka maanomabe go fihla mafelelong, mongwadi o šomišitše diema tše di latelago:

- Pitša ya maano ga e apewe gabedi.
- Lešilo o ka se le bethe marago gabedi.

Tšhomišo ya diema tše e hlatsela taba ya gore maano a Pherefere a tla atlega. Ge di hlokomelwa o ka re di šadiša Mpho le Moditi nyanyeng mola go se bjalo. Tlhalošo ya diema tše e šupa gore Mpho le Moditi ba ka se fihle felo ka bophelwana bjo ba bo phelago ebile ba ka se hlalefetše Pherefere makga a mantši. Se se šupa go atlega ga maano a Pherefere ka ge e le kgale a le kgahlanong le kamano ya bona. Phethego ya diema tše e oketšwa ke ge Pherefere a swara Mpho ka ngwakong wa Moditi. Ge bjale therešo ya diema tše e swanetše go tšwelela nyanyeng, ga go be bjalo. Mpho o a phonyokga, a tšhaba. Go ikgantšha ga Pherefere e ba galefeela.

Go nontšha polelo

Mpepele o kgethile mantšu a ba a a diriša ka bothakga go tšwetša pele tebelelo ya gagwe. Ge a laetša nako yeo Pherefere a ilego go bitša magagabo ka morago ga go swara Mpho, o re e be e le ka **leselaphutiana**. Leselaphutiana e gatelela go ikgantšha ga Pherefere. O be a nyaka taba ya Mpho e tsebja ka bjako. Nako ye e hlatsela

tebelelo ya mongwadi. Gantši ge motho a sa thabele gore selo se direge, a ka dikologa, goba a dikadika.

Go tsoga e sa le ka masa ga Pherefere go gatelela go kgantšha bokgoni bja gagwe bja go swara Mpho. Go a itaetša gore Pherefere o be a fela pelo; a ba a tsogelela magagabo gore a se re a fihla a hwetša ba šetše ba tšerwe ke meholana ye mengwe ya letšatši. Ge mongwadi a hlaloša gore Pherefere o ile a ya go bitša magagabo, o re o ile a ya go bitša **diputswa**. Diputswa ke batho ba bagolo motseng, ba swanetšwe ke tlhomphe ka ge e le bona ba ba thušago ka dikeletšo.

Tirišo ya lereo le diputswa e laetša go ikgantšha ga Pherefere, o be a nyaka diputswa di tle di bone bokgoni bja gagwe. Ge a be a getlagetla bjalo, Pherefere o be a na le nnete ya se a bego a se dira, a sa bone bothata felo, ke ka lebaka leo a ilego a ba bitša gore ba tle ba mo šogiše mokgopa wo a bego a lebane le wona, ka madimabe ba o hloka. Gapegape mongwadi o nontšhitše polelo ka go šomiša lentšu le, ‘go ikgadima’ e le ge a šupa gore Moditi o imile. Godimo ga moo o nontšhitše polelo gape ka tirišo ya mahlalosešagotee, e lego **lešing** le **madingwaneng**.

Medirišo

Modirišotatelano

Mongwadi o šomišitše modirišotatelano go gatelela boikgogomošo bja Pherefere. Ge a hlaloša ka moo Pherefere a bego a katana le go notlela le go bofa lebati ka mathale, o re:

Pherefere o ile a tsoga a notlela lebati a le ntle a ba a bofa ka mathale...

Mo setsopolweng se go latelana tiragalo ya go tsoga, go notlela le go bofa. Tirišo ya ‘a ba a’ e laetša tiragalo godimo ga seo se šetšego se dirilwe. O gatelela ka moo Pherefere a bego a bona phenyo ya gagwe, ebile gape a e thabela. Modirišotatelano o bonala gape le mohlaleng wo o latelago:

...gomme yena a namela a tšwa gona kua lešing...

Go latelana tiro ya go namela le ya go tšwa, gomme yona e laetša go tšwa ga Mpho ka ngwakong wa Moditi. Taba yeo e gatelela go folotša ga maano a Pherefere.

Modirišogore

Mohlaleng wa mathomo, modirišotatelano o tswala modirišogore wo o gatelelago lethabo la Pherefere: e le ge a thabela bokgoni bja gagwe. O dio re:

...gore mogolegwa a se leke mathaithai

Tirišo ya modirišogore mo ke go tšweletša lebaka la tiro ya Pherefere, e lego gore Mpho a se ke a atlega maitekelong a go tšwa ka moo ngwakong. Pherefere o be a nyaka gore diputswa di tle di mo hwetše ka ge e le kgale a lla ka lesogana la go tsena ka ga gagwe. Ka fao modirišogore setsopolweng, o gatelela lerole gare ga baanegwa ka ge Pherefere a be a nyaka gore taba ya Mpho e be nyanyeng - e bolelwe phatlalatša. Mongwadi o dirišitše modirišogore wa go se laetšwe ke lentšwana le 'gore'. Ge a hlaloša gore Pherefere o ile go swara Mpho ngwakong wa Moditi, a yo bitša gape diputswa tšela tša Maloba, go lemogwa modirišogore woo, e lego gore ba tle ba mo eletše gore a dire bjang ka Mpho. Medirišo ye e laetša ka moo Pherefere a nago le nnete ya gore tebanyo ya gagwe e tlo phethega.

Mehuta ya mafoko

Mpepele o šomišitše mafoko a matelele ao a hlagišago kgopolo e tee. Lefoko le no hlarolla kgopolo yeo e tšweletšwago gore e bonagale gabotse. Mehlala ya mafoko a matelele ao a šomišitšwego ke ye e latelago:

- 'Nnete gona ka ge pitšana ya maano e sa apewe gabedi le lona lešilo le sa bethwe marago gabedi, mantšiboeng a mangwe Pherefere o ile a swara Mpho ngwakong gomme ya re ka leselaphutiana a yo bitša gape diputswa tšela tša

maloba go tlo mo eletša gore a dire bjang ka mpša yeo e bego e mo feletša mae.’

- ‘Lebakeng leo ke ge Moditi a ikgadima moo go bego go se mang yoo a bego a ka mo gonona gobane le sefofu se be se e tseba taba yeo.’
- ‘Pherefere o ile a tsoga a notlela lebatlaba a le ntle a ba a bofa ka mathale gore mogolegwa a se leke mathaitshai.’
- ‘Mpho a laela Moditi gore a kuke hlaka ya ntlo gomme yena a namela a tšwa gona kua lešing leo ge o rata o ka rego madingwaneng.’

Bjale setsopolwa se se latelago se bopilwe ka **lefoko le lekopana**, e lego:

- ‘O rile go tšwa a yo bitša magagabo.’

Bjale ge, se se lemogwago ka mafoko a ke gore lefoko la mathomo ke le letelele kudu go feta mafoko ka moka ao a dirišitšwego setsopolweng. Kgopolo ye e tšwelelago ka go lona e no ba gore Pherefere o swere Mpho ngwakong wa Moditi. Taba ya go šomiša diema tšeo di dirišitšwego, e no ba go thekga kgopolo ya gore maanomabe ga a atlege ka mehla. Se ke kgatelelo ya gore Mpho le Moditi ke kgale ba tšwela pele ka bophelo bja bona bja baratani, bjoo Pherefere a bego a le kgahlanong le bjona. Go bitša diputswa ke katološo ya kgopolo ya go swarwa ga Mpho ka ge Pherefere a be a ba biletša go tlo mo eletša mabapi le mediro yeo ya yoo Mpho. Lefoko le le gatelela go kgotsafala le go thaba ga Pherefere ge a swere Mpho.

Lefoko la bobedi ke le letelešana gomme lona le rwele kgopolo ya go ima ga Moditi. Taba ya gore go be go se mang yoo a bego a ka mo gonona gobane le sefofu se be se e tseba taba yeo, e no ba tlaleletšo ya gore go ima ga Moditi e be e se sa le sephiri, mpa e be e bonala mo a bego a ka se kgone go e khutiša. Ka pelong Pherefere o be a kwešiša gore mpa ya Moditi e tla tlaleletša le go hlatsela taba ya gagwe, gomme ka go hloka mahlatse ga go be bjalo.

Lefoko le letelele la boraro le tšweletša kgopolo ya gore Pherefere o notleletše Mpho. Taetšo ya gore o be a le ka ntle, a ba a bofa le ka mathale, ke go šitlela ka moo a bego a kgonthišiša gore Mpho a se ke a kgona go tšwa ka moo ngwakong. Lefoko le

letelele la mafelelo le tliša kodutlo ka ge le laetša gore Mpho o ile a kgona go tšwa ka moo ngwakong. Lefoko leo le laetša gape ka moo maano a Mpho a go tšwa ka ngwakong wa Moditi a logilwego ka bothakga ka gona. Go ra gore boikgantšho le boikgogomošo bjola bja Pherefere, ebile bja lefeela, ka ge a ikhweditše a phuthetše phefo ka kobo, bo tšweletšwa nyanyeng. Mantšu a mangwe ona moo lefokong, a hlaloša gore o tšwele bjang le gona kae. Lefoko le le gatelela go ikgantšha ga Pherefere ka go kgonthišiša gore Mpho a se ke a kgona go tšwa ka moo ngwakong. Tabakgolo mo ke gore Mpho e tle e be lehodu la go swarwa ka morwalo. Lefoko le le bonolo, ka gore le gatelela go phonyokga ga Mpho goo go tšwelela phatlalatša.

Mafoko a a dirišitšwego setsopolweng, se ke a botelele bja go fetana. Mongwadi o šomišitše makopanyi go kopantšha dikgopolo, go tliša seo a se tšweletšago. Go fapana ga botelele bja ona go tšweletša mošito setsopolweng se. Mafoko a gona a na le lebelo, ebile a a thelela; ka fao a hlatsela go ela ga dikgopolo. Ka tsela yeo a tšweletšwago ka gona, a gatelela go ikgantšha le go ikgogomoša ga Pherefere goo go fetogilego lefeela mafelelong.

Lefokwana le lekopana le le dirišitšwego setsopolweng le a nanya; le diegiša nako le ge le gatelela tiragalo. Le gatelela katlego ya maano a Pherefere. Kgatelelo ye e laetšwa ke ge Pherefere a eya go bitša magagabo. O be a nyaka gore ba bone gore mafelelong o atlegile go swara Mpho, e lego seo e lego kgale a lla ka sona.

Sekafoko

Sekafoko se se tšweletša sehloa. Ka gona se fa mmadi lehutšo la gore Pherefere o atlegile, kganthe ga go bjalo. Mongwadi o šomišitše sekafoko, e lego **'nnete gona'** setsopolweng go gatelela tšeo a di bolelago. Sekafoko se se tšweletše mathomong a temana. Ka sona mongwadi o laetša gore o dumelelana le tše di tlogo bolelwa goba di tlogo direga. Go ra gore mongwadi o kwana le kgopolo ye e tšweletšwago ke diema tšeo di lego setsopolweng, e lego gore maanomabe ga a atlege ka mehla. Go dumelelana ga mongwadi le diema tše, ke go thekga lerole leo le tupago ka gare ga setsopolwa se. Se se hlatselwa ke gore ka nnete go fihlile mo maano a Moditi le Mpho a folotšago. Pherefere a swara Mpho ngwakong wa Moditi. Tiragalo ye e godiša

phapano yeo e lego gona gare ga Pherefere le Moditi le Mpho. Ke kgale Pherefere a dišitše Moditi, gomme ga se a ka a bona motho. Lehono ge a swere Mpho ke bohlatse bja go felelela bja gore e be e sa dume fela, etšwa lerung.

Baanegwa mo setsopolweng se ba na le maatla a arilego; ba getlagetla ka bophelo bja bona ka ntle le go lebelela morago. Yo mongwe o gogela kua mola yo mongwe le yena a gogela ka thoko yela. Ke gona fela gore wa gešo ke wa ka godimo. Moditi le Mpho ba tšwela pele ba buna tšhemo ba eya gare. Pherefere le yena o eme o fadiša maatla a gagwe.

Mongwadi o sola Pherefere ka go mo nyatša le go mo kweša bohloko. Go a swabiša go bona Pherefere a katana le go notlela le go bofa lebati, ka maikemišetšo a gore Mpho a se ke a kgona go tšwa. Tiragalo ye e nyatšiša Pherefere ka bana ba, ka ge maano a gagwe le go šoma kudu ga gagwe go se go hole selo. Mpho o tšwele, Pherefere o tla le magagabo; ba hwetša borwa bo fokile. Go kweša bohloko go bona Pherefere a eya godimo le tlase ka ditiragalo tšeo di bonalago e le lefeela la mafeelafeela.

5.1.5 Kakaretšomoka

Bjale ge, go ka rungwa ka go re mongwadi o šomišitše diphapantšho tša popafoko go hlagiša tebelelo ya gagwe. Diphapantšho tše di laeditše phapano gare ga Pherefere le Moditi le Mpho. Di hlarolotše ka moo Pherefere a bego a nyaka go tsenatsena bophelo bja Moditi le ka moo Moditi a bego a sa rate go mo dumelela go dira seo. Ka diphapantšho tšeo Mpepele o kgonne go gegea rena batho ka Pherefere yo a bego a sa bone phošo ka go šunya nko mererong ya Moditi.

Gapegape go ka thwe papetšo ya dikarolo tše pedi tša temana ye e laetša kodutlo. Ke go re mongwadi o kodutla Pherefere. Karolong ya mathomo Pherefere o bonala e le thwadi, a atlegile maanong a gagwe ka go swara Mpho ka ngwakong wa Moditi. O leka matsapa ka moka gore a tle a be le bohlatse ge a bea taba ya gagwe pele ga magagabo. Go ya ka yena, mpa ya Moditi e be e tla hlatsela polelo ya gagwe. Fela, mafelelong ga go be bjalo; go bonala maitapišo a gagwe ebile a lefeela. O

phonyokgilwe ke phenyo ye a bego a e swere ka seatla ka gore o hweditše Mpho a tšhabile ge a boa le magagabo. Ka lehlakoreng le lengwe le mpa ya Moditi e bešeditše kodutlo ka ge go tsebega moladi wa yona ke yena.

Diteng di tšweleditše sererwa seo se theilwego godimo ga hlogo ya kanegelokopana. Hlogo yeo ke mantšu a go bolelwa ke Pherefere a re a ka se sa boeletša. Go tšweleditšwe kamano ya baanegwa ka go laetša kgang yeo e kgontšhitšego Pherefere go tšwela pele a ema Moditi ka pele, ka moo MmaKgaugelo a thušitšego Pherefere go fihlelela maikemišetšo a gagwe, ka moo sebjalebja se bego se ganetša Pherefere go phethagatša tša mafahleng a gagwe le ka moo Pherefere a ilego a thušega ka gona mafelelong.

Pherefere o tšweletše bjalo ka moganetši wa Moditi. Go laeditšwe gore Moditi o kgontšhitšwe ke sebjalebja le go se fele pelo go fihlelela maikemišetšo a gagwe. Mpho o thušitše Moditi ka go mo thekga mabakeng ka moka le ka moo Moditi a atlegilego maitekelong a gagwe a go ba kgahlanong le ditiro tša Pherefere. Ditiragalo tša kanegelokopana ye ka go fapana ga tšona di tlemaganywa ke sererwa. Mehuta ya dinako le ya mafelo ka kanegelongkopana ye di laetša thulano gare ga sebjalebja le segologolo.

Thulaganyo e tšweleditše moko wa ditaba wo o lebanego le kgegeo. Go dirišitšwe thekniki ya tebelelo. Ka kakaretšo go šomišitšwe dithekniki tše bjalo ka diswantšho, go rea maina, ditshwantšhišo, pheteletšo, molaodiši le poeletšo go hlaloša baanegwa. Ditiragalo di laetša thulano gare ga baanegwa. Go laeditšwe ka moo tikologo e tiišago atmosfere ka gona. Go tšweleditšwe tirišo ya thekniki ya tharano le pheteletšo go tšwetša ditaba pele. Dithekniki tša mongwalelo temaneng yeo e kgethilwego di laeditše khuduego ya ntwala le go godiša kodutlo ye e tšwelelago. Di laetša gape le boikgogomošo bja Pherefere.

KGAOLO YA BOSELELA

6.1 PAPETŠO YA NKADIMENG LE MPEPELE

6.1.1 Matseno

Ka papetšo tabakgolo e godimo ga go tsinkela tše di bapetšwago go bona kamano le go se swane ga tšona. Kgaolong ye go bapetšwa Nkadimeng le Mpepele go lebeletšwe dikanegelokopana tša bona tšeo di sekasekilwego mošomong wo. Ge go hlokomelwa bangwadi ba, papetšo ya dikanegelokopana tša bona e laetša gore di swana ka dintlha tše di latelago: (a) baanegwa, go akaretšwa molwantšhwa le molwantšhi gotee le maina a bona, (b) go itswalanya le morwedi, (c) thulano, (d) tikologo, (e) atmosfere ya kgwerano, (f) dihlogo tša tšona le (g) tebanyo ya mongwadi. Gapegape di fapana ka dintlha tše di latelago: (a) baanegwa, go akaretšwa molwantšhi, tlhalošo ya bona le mehuta ya bona (b) mongwalelo le (c) mohutangwalo. Kamano le phapano tše di tla tiišwa ka go hlaloša dintlha tše go ya le ka mo di tšweletšwago ka dikanegelongkopana tše di dirišitšwego nyakišišong ye.

6.1.2 Go swana ga tšona

6.1.2.1 Molwantšhwa

Balwantšhwa ka dikanegelongkopana tše ke batswadi. Malekhenene, mmago-Galempotšeo tšweletšwa bjalo ka molwantšhwa ka go ‘Nna nka se je dipute...’ mola Pherefere, tatago Moditi a tšweletšwa bjalo ka molwantšhwa ka go ‘Nka se sa boeletša’. Malekhenene o gapeletša Galempotše go nyalwa ga Mphetakapejane, Galempotše o lwantšha Malekhenene ka go ganana le kgopolo ya gagwe. Malekhenene o leka ka moo a ka kgonago go sokolla Galempotše kgopolong ya gagwe, fela Galempotše ga a iše felo ka kgopolo ya mmagwe, o e gana a tiišitše. Ka go ‘Nka se sa boeletša’ Pherefere o nyaka gore Moditi, mosetsana wa mehleng yeno, a phele sekgale. Moditi o lwantšha kgopolo ye ya Pherefere ka go ganana le yona. O gatelela se ka go tšwela pele ka bophelo bja gagwe le ge Pherefere a duletše go mo kgotholela mahlapa. Moditi ga se a ka a fetolwa goba go tšhošwa ke ditiro le mahlapa

a Pherefere, o tšwetše pele a dira tše bagwera ba gagwe ba di dirago, a ratana le Mpho, mafelelong ba aga motse.

6.1.2.2 Molwantšhi

Balwantšhi ke barwedi ka dikanegelongkopana tše. Ke go re Galempotše ke molwantšhi ka go ‘Nna nka se je dipute...’ mola Moditi e le molwantšhi ka go ‘Nka se sa boeletša’. Ka go ‘Nna nka se je dipute...’, Galempotše, morwedi wa Malekhenene le Rabolepa o lwantšha kgopolo ya batswadi ka go gana go ja dipute, e lego seo e lego kgale ba kwane ka sona le ba gaMphetakapejane. Malekhenene o ile kgane ke a bolela, Rabolepa a re kgane o di tsena ka bonna, Galempotše a ema, a lwantšha kgopolo ya batswadi go fihlela ba ineela. Ka go ‘Nka se sa boeletša’, Moditi, morwedi wa Pherefere le Mmakgaugelo o lwantšha kgopolo ya tatagwe ka go tšwela pele a phela bophelo bja gagwe. Pherefere o ile kgane o a rogana, a robala mojakong wa ngwako wa Moditi, ya no ba go tšhela leswika ka meetse ka gore mafelelong Moditi o ile a ba a ima, a ba a nyalwa le Mpho.

6.1.2.3 Maina a baanegwa

Bangwadi ba ba reetše baanegwa ba bona maina go ya ka dimelo tša bona. Go ra gore maina a bona ga se maina fela, a bolela se sengwe ka bona. Mohlala: Ka go ‘Nna nka se je dipute...’, Galempotše ke ‘ga le mpotše le ntshekela ditaba’ (letl: 43). Leina le la Galempotše le laetša go se kgotsofale ga gagwe ka batswadi ba go fetša ditaba ka yena mola yena a sa tsebe. Malekhenene le yena leina le le sepelelana le go sega ga gagwe go laetša kgahlego. Nkadimeng o re o ile a rekhekhenene tšatši lela a ekwa bose bja bogobe bja go apewa ke Galempotše ka bothakga. Gapegape o ile a re khekhenene mohlang wola a theleditše Galempotše a bapala dipela.

Ka go ‘Nka se sa boeletša’ leina la Pherefere le gatelela go se be bose ga maitshwaro le ditšwaganong tša gagwe. Pherefere o be a rogana ebile a betha, ke ka lebaka leo leina le le mo swanelago. Mpepele o file Moditi leina le ka gore a re ke Moditi wa dikgoro tša Babinašoro e le go gatelela gore Moditi ke moditi wa Pherefere komeng ya bophelo. Ke go re Pherefere o ithutile ntlha ye ya bophelo ka Moditi: Kotsi ya go

diša Moditi a ba a feleletša a robetše mojakong wa ngwako wa Moditi. Lehono ge a šupša bjalo ka moladi wa mpa ya Moditi ga a na mabaka a go gana.

6.1.2.4 Go itswalanya le morwedi

Ka dikanegelongkopana tše, ditiro tša batswadi ga di amogelege. Mehlang yeno ga se tshwanelo go kgethela ngwana molekane, e lego seo se dirilwego ke batswadi ba Galempotše. Gapegape ke go itshenyetša nako go hlwa o tsenatsena bophelo bja motho, kudukudu ge le sa bone dilo go swana, yo mongwe le yo mongwe o dira tše a bonago di mo loketše. Ka gona, ka dikanegelongkopana tše, mmadi o itswalanya le barwedi bao. Mmadi o kwešiša Galempotše kudu ka gore go phelwa mehlang ya mmapelo o ja serati, senyakelwa ga a se rate. Mmadi o kwešiša Moditi ka gore nnete gona yo mongwe le yo mongwe o na le maikarabelo ka bophelo bja gagwe.

6.1.2.5 Thulano

Ka dikanegelongkopana tše go thulana batswadi le barwedi ba bona. Motheo wa thulano yeo ke segologolo seo se sa fahlilego batswadi le sebjalebja seo se ikepetšego maphelong a barwedi ba bona. Thulano ka gare ga dikanegelokopana tše e gatelela gore ngwana o swanetše go hlompha ditaelo tša batswadi/ motswadi le ge a sa di rate. Galempotše o gapeletšwa go nyalwa ke Seporane yena a sa mo nyake. Ka sebjalebja, motho o swanetše go nyalwa ke yo a mo ratago. Ka lehlakoreng le lengwe, segologolo mo go Pherefere se mo dira gore a leke go thibela le go šitiša Moditi go phela bophelo bja gagwe ka moo go kgahlogo yena, e lego go ratana le Mpho.

6.1.2.6 Tikologo

Lefelo la dikanegelokopana tše ka bobedi le lebane le dinagamagae. Se se hlatselwa ke ditiragalo tše di diregago ka gare ga tšona. Ka go ‘Nna nka se je dipute...’ ntlha ya nagamagae e laetšwa ke ge go thwe ba be ba dula motseng wa Galatswalelwa, kaguswi le noka ya Mabidikane. Se se gatelelwa le ke go fola ditlhodi ga Malekhenene ka seboeng gomme Galempotše a mo išetša dijo moo. Mešomo ya

mašemong ka kakaretšo e dirwa dinagamagae. Ka go ‘Nka se sa boeletša’ ntlha ya nagamagae e hlatselwa ke taba ya gore Pherefere o be a etšwa mahlakung ao a rileng go fihla gae a a lahla ka mafuri.

Nako ya dikanegelokopana tše e lebane le bogologolo ge bo hlakana le sebjalebja. Ka go ‘Nna nka se je dipute...’, bogologolo bo bonala go Malekhenene le Rabolepa bao ba lilego ditseka tša Mphetakapejane ba mo tshepiša ngwetši e lego Galempotše, yoo ba sego ba kwana le yena. Sebjalebja se se bonala ka go Galempotše yoo a sa bonego bothata felo ge a ganana le kgopolo ya batswadi ba gagwe ka gore mehla yeno e le ya mmapelo o ja serati, sekgethelwa ga a se rate. Ka go ‘Nka se sa boeletša’ segologolo se bonala mo go Pherefere yo a sa iponego phošo ge a thibela Moditi go phela bophelwana bja gagwe ka ge segologolo se re ngwana o tšea molao batswading, le ge molao woo o le kgahlanong le tše ngwana a di ratago. Sebjalebja se bonala mo go Moditi yoo a hlokomologago maitshwaro a Pherefere mabapi le yena ka ge a (Moditi) sa bone phošo ka bophelo bja gagwe.

6.1.2.7 Atmosfere ya kgwerano

Dikanegelokopana tše di tšweletša atmosfere ya kgwerano, ya lerato. Ka go ‘Nna nka se je dipute...’atmosfere ya kgwerano e bonala ge Seporane a kopana le Galempotše tseleng ya Galempotše ya go ya nokeng. Tseleng ya go ya nokeng gantši ke mo go kopanago baratani. Mathapama le yona ke nako ya go tiiša atmosfere ya kgwerano ka ge e le nako yeo baratani ba kopanago ka yona. Ka go ‘Nka se sa boeletša’ atmosfere ye e tiišwa ke go kopana ga Moditi le Mpho tseleng ya Moditi ya go ya nokeng. E gatelelwa gape le ke gore Mpho le Moditi ba kopane lepatlelong la kgwele ya maoto ka ge baratani ba na le go kopanela moo.Mathapama bjalo ka nako, e tiiša atmosfere ye. Mpepele o re Moditi o rile ge a bona o ka re e thoma go ba bošego, a šišinya go Mmaphefo gore ba ye gae. Ke go re boMpho le boModiti ba bile lepatlelong mathapama, swahlana ya baya thoma go tšeatšea, nako ye ke ye botse ya go kopana ga baratani.

6.1.2.8 Dihlogo

Bangwadi ba file dikanegelokopana tša bona dihlogo tšeo di utollago baanegwathwadi ebile di akaretšago diteng tša dikanegelokopana. Dihlogo tša tšona, ka bobedi, ke mantšu a go bolelwa ke baanegwathwadi. Ka go ‘Nna nka se je dipute...’, mantšu a a boletšwe ke Galempotše yo a bego a gana go šupetšwa Seporane bjalo ka monna wa gagwe. Hlogo ye e hlatsela gore kanegelokopana ye e mabapi le Galempotše yoo a sa dumelego go ja dipute tša Seporane. Mabakeng ka moka ge a etshwa mantšu a, o fa lebaka la gagwe la go gana go nyalwa ke Seporane, ke gore o feleletša hlogo ya kanegelokopana. Mohlala: ‘Nna nka se je dipute ke se kgarebe’.

Ka go ‘Nka se sa boeletša’, mantšu a a hlogo ya kanegelokopana a bolelwa ke Pherefere, moanegwagolo wa kanegelokopana ye. Pherefere o be a ikana ka ge mekgwa ya gagwe e mo tlontlotše. Kwešišo ya hlogo ye e laetša goretapakgolo ya kanegelokopana ye ke go itshola ka morago ga go dira dilo tša go go tsentšha mathateng. Pherefere šo o šupša bjalo ka moladi wa mpa ya morwediagwe Moditi.

6.1.2.9 Tebanyo

Nkadimeng le Mpepele ba na le tebanyo e tee. Bobedi ba bona se sengwe setšhabeng se se sego sa loka gomme ba nyaka go se lokiša. Ba lebantšhitše batswadi ka dingwalo tša bona. Ka go ‘Nna nka se je dipute...’ Nkadimeng o bona e se tshwanelo gore motswadi a gapeletše ngwana go nyalwa ke motho yo a sa mo ratego gomme o nyaka go thuša batswadi ka Malekhenene le Rabolepa. Batswadi mo ba tla lemoga kwešiša le gore tša kgale di fetile, mehla ke ye mefsa. Ka go ‘Nka se sa boeletša’ Mpepele o bona go se gwa loka gore motswadi a nyake gore ngwana a phele ka moo go ratago yena (motswadi) gomme o phafošša batswadi ka Pherefere. Taba ya Pherefere ya go šupša bjalo ka moladi wa mpa ya Moditi, e tla dira gore batswadi ba be le mellwane tlhokomelong le kgodišong ya bana ba bona.

6.1.3. Go fapana ga tšona

Phapano ya baanegwa ka dikanegelongkopana tše e tla lebeletwa go šeditšwe ntlha ya molwantšhi le tlhalošo ya go fapana ya baanegwa yeo e tšweletšago phapano ya mongwalelo.

6.1.3.1 Baanegwa

Dikanegelokopana tše di fapana ka balwantšhwa ba tšona. Ka go ‘Nna nka se je dipute...’ molwantšhwa ke mosadi, Malekhenene, e lego mmago Galempotše. Ka go ‘Nka se sa boeletša’ molwantšhwa ke monna, Pherefere, e lego tatago Moditi. Baanegwa ba Nkadimeng ke batho ba go loka, ba ka mehla, ba botho, tlhompho le lerato. Tlhalošo ye e lebane le ba ga Rabolepa. Botho le go loka ga bona go gapeletša Nkadimeng go bolela ka bona ka tlhompho. Ke ka lebaka leo le ge a ba gegea, a ba gegea ka go ba kwera, a sa ba nyatše. Le ge boMalekhenene ba be ba sa bone gore mehla le mabaka di fetogile, ka lebaka la botho, tlhompho le lerato tša bona, Nkadimeng ga a be bogale ge a bolela ka bona. Baanegwa ba Mpepele ba na le kgang le mereba. Dintlha tše di bonala kudu go Pherefere yo a sa kago a nyaka go lalwa ke kgang ge a be a diša Moditi. Ka lehlakoreng le lengwe le gona Moditi o laetša swele ya gagwe ka go tšwela pele a phela ka moo go nyakago yena. Ge a anegela Mpho ka maitshwaro a Pherefere, ba loga maano a go tšwela pele ba phela kgahlanong le ka moo Pherefere a nyakago. Ke ka lebaka leo Mpepele a ba gegeago ka go ba sola le go ba nyatša.

6.1.3.2 Mehuta ya baanegwa

Baanegwa ba Nkadimeng ke baanegwaphethegi mola ba Mpepele e le baanegwahlaedi. Go baanegwaphethegi, boitshwaro bo a fetoga malebana le baanegwa ge ba le maamong a go fapana. Go baanegwahlaedi boitshwaro ga bo fetoge malebana le batho goba maemo a go fapana. Ntlha ye e bonala gabotse ka go Nkadimeng. Mathomong Rabolepa o ka re ga se atia kgopolong ya gagwe mabapi le thulano ya bona le Galempotše. Ka morago ga go išana le yena godimo le fase, Rabolepa ke yena a botšago Malekhenene gore phošo ke ya bona ka go gapeletša

Galempotše go yo ba ngwetši ya gaMphetakapejane ka ntle le go boledišana le yena. Mo Nkadimeng o kopantšha baanegwa ba babedi bao ba emelago motho o tee. Bobedi ba emela mahlakore a go fapana a Malekhenene. Rabolepa le yena o tlaleletša semelo sa Malekhenene gomme bobedi ya napa ya ba baanegwaphethegi. Ka go Mpepele Pherefere o tšwelela e le moanegwahlaedi. Le ge Mmakgaugelo a be a leka go bolela le yena, ga se a fetoga.

6.1.3.4 Mohutangwalo

Kanegelokopana ya ‘Nna nka se je dipute...’ ke *sathaya* mola kanegelokopana ya ‘Nka se sa boeletša’, e le kanegelo ya thuto/boitshwaro. Phapanokgolo mo ke gore ka go *sathaya*, baanegwa ba ipona molato ka moka. Ke ka lebaka leo Rabolepa a botšago Malekhenene gore phošo ke ya bona, a era mabapi le go kwana le ba ga Mphetakapejane ka Galempotše mola yena (Galempotše) a sa tsebe. Tabakgolo ka *sathaya* ke gore phošo e lebane le ‘nna’ gomme ke maikarabelo ‘a ka’ go e lokiša.

Ka go kanegelo ya thuto, ba bangwe ba bona ba bangwe molato, ke ka lebaka leo go bago le elemente ya kotlo. Ka go ‘Nka se sa boeletša’, Pherefere ke yena a bonwego molato gomme a otlwa ka go šupša gore ke mong wa mpa ya morweddiagwe. Ke gore tabakgolo ka go kanegelo ya thuto ke gore bothata bo lebane le ‘wena’ gomme ke maikarabelo a ‘gago’ go bo lokiša.

6.1.4 Kakaretšo

Go ka rungwa ka gore papetšo ya bangwadi ba e laetša gore go swana ga bona go ikepetše dintlheng tše di latelago: diteng, moo go tšwelelago baanegwa le thulano le tebanyo ya mongwadi. Gape di fapana ka diteng, mehuta ya baanegwa, mongwalelo le tšweletšo ya tebanyo ya mongwadi.

KGAOLO YA BOŠUPA

7.1 THUMO

7.1.1 Matseno

Kgaolo ye e lebane le go akaretša dikgaolo ka moka tšeo di bopilego nyakišišo ye. Tabakgolo mo e godimo ga go tloša kgakanego ye e lego gona mabapi le kgegeo.

7.1.2. Kgaolo ya pele

Kgaolong ye go tšweleditšwe matseno, maikemišetšo, banyakišiši bao ba šetšego ba nyakišišitše ka kgegeo, mokgwanyakišišo le taetšonyakišišo. Matsenong go rotošitšwe bothata ka kgegeo ka ge e le sekapolelo e se mohutangalo. Bothata bjo bo tšweletša tlhalošo le tirišo tša kgegeo tša go fapana. Gape bothata bjo bo tiišwa ke Groenewald(1993:48) ge a bolela ka sengwalokgegeo mola go le molaleng gore kgegeo ga se mohutangwalo ke sekapolelo. Maikemišetšong a nyakišišo ye go laeditšwe gore go bohlokwa go hlarolla kgopolo ye ya kgegeo gore e kwešišege. Tabakgolo mo e bile go lebeledišiša dingwalo tšeo Groenewald a rego ke tša kgegeo, go laetša ka moo mongwalelo o farologanyago mehutangwalo le ka moo kgegeo e šomišwago go ngwala sengwalo sa *sathaya*.

Go bao ba šetšego ba nyakišišitše ka kgopolo ye ya kgegeo, go laeditšwe gore ba nobolela ka kgegeo ka ntle le go e hlaloša ka botlalo. Le ge ba nyakišišitše ka yona, ga se ba fihla mo ba e hlalošago bjalo ka mohutangwalo le bjalo ka sekapolelo. Ba ngwala ka kgegeo tše o ka rego ga gona kgakanego mabapi le kgopolo ye.

Ka mokgwanyakišišo go hlalošitšwe mekgwa ye meraro ya go nyakišiša, e lego go hlaloša, go hlatholla le go bapetša. Ge e tsinkelwa mekgwa ye, go bonagala gore ka tlhalošo, go tšweletšwa diphapantšho tša selo seo se hlalošwago gore se kwešišege. Ka tlhathollo, selo se hlalošwa ka botlalo gore se kwešišege. Ka papetšo go fatolotšwe kamano gare ga tšeo di bapetšwago go laetša moo di swanago le ka moo di fapanago. Ka taetšonyakišišo gona go latetšwe naratholotši yeo e fetošitšwego. Ka yona, go

gateletšwe matlalo a mararo a sengwalo e lego diteng, thulaganyo le mongwalelo bjalo ka dikokwane tša sebopego sa sengwalo.

7.1.3. Kgaolo ya bobedi

Kgaolong ye go hlalošitšwe dikgopolo tša go amana le kgegeo. Taba ye (ya nyakišišo) e thakgotšwe ke ba '*Russian Formalists*' ka go gatelela kgopolo ya '*defamiliarization*'. Kgopolo ye e tšweleditše tšhomišo ya maemo ya polelo. Go kwešiša kgegeo go hlalošitšwe tshwantšhanyo, tshwantšhišo, tshegišo, motlae, kwero, parody, khomedi le kodutlo. Godimo ga moo go tsinketšwe tlholego ya dikgopolo tšeo, tirišo le mohola wa tšona polelong. Gomme go hweditšwe gore di be di šomišwa e le go leka go se bolele taba thwii. Ka tsela yeo menagano ya batho e be e loutšega katanong ya go kwešiša seo se tšweletšwago ke mantšu. Ka ge dikgopolo tšeo ka moka di nyalelana le kgegeo, go lemogilwe tirišo ya tše dingwe tša tšona bjalo ka kodutlo gore e tšweletša kgegeo gabotse.

7.1.4. Kgaolo ya boraro

Kgaolo ye e lebane le tlhathollo ya kgopolo ya kgegeo. Go tšweleditšwe mehuta ya kgegeo go swana le kgegeoteramatiki yeo e tšwelelago gabotse ge mmapadi a hlagelwa ke selo seo babogi ba se lemogago fela a (mmapadi) sa lemoge gore babogi ba a se tseba. Go laeditšwe mešomo ya kgegeo go swana le go tšweletša therešo ka tsela ya motlae. Go tšweleditšwe gape le dielemente tša kgegeo go swana le phapantšho ya bonnete le ponagalo. Go gateletšwe ditsela tša go tšweletša kgegeo go swana le go itira wa go se kwešiše mola o kwešiša kudu.

Go hlagišitšwe mahlakore a mabedi a kgegeo, e lego (a) kgegeo bjalo ka mohutangwalo le (b) kgegeo bjalo ka sekapolelo. Hutcheon (1994:163) o laeditše mathata ao a lebanego le kgegeo bjalo ka mohutangwalo. Duke (1985:5), Fowler (1973:128), Knox (1961:16) le Meucke (1969:55) bona ba hlaloša kgegeo bjalo ka sekapolelo. Kgatelelo e bile godimo ga mahlakore a mabedi a phapantšho ya mongwalelo. Ke go re ge mabopi ka moka polelong a kwana, diphapantšho tšeo di

šomišitšwe ka go rapama. Ge tlhalošo e fapana le ditaba tša nnete, gona diphapantšho tšeo di šomišwa ka go tsepama. Phapantšho ye e tšweletša kgegeo.

7.1.5. Kgaolo ya bone

Dintlha tše di hlalošitšwego ka godimo di dirišitšwe ka kanegelongkopana ya ‘Nna nka se je dipute...’go lemoga bohlokwa bja yona. Go lebeletšwe matlalo a mararo a sengwalo ka kanegelongkopana ye. Go bonagetše gore diteng di tšweletša sererwa sa sengwalo ka makgethe, thulaganyoe amana le moko wa ditaba mola mongwalelo o gatelela ntlhatebelelo ya mongwadi. Diteng tša kanegelokopana ye di tšweleditše sererwa seo se laetšago kgegeo . Batswadi ba Galempotše ba gegewa ka go palelwa ke go bona go fetoga ga mehla le mabaka. Ke ka lebaka leo Malekhenene le Rabolepa ba gapeletšago Galempotše go ja dipute.

Thulaganyo ya kanegelokopana yee tšweleditše moko wa ditaba pele. Nkadimeng o laeditše moko wa ditaba ka go hlagiša batswadi ba Galempotše ba sa gapeletša ditlwaedi tša bogologolo bophelong bja Galempotše, mosetsana wa mehlang yeno. Thulaganyo ka kanegelongkopana ye e laeditše kgegeo ka ge batswadi ba be ba sa lemoge diphošo tša bona. Mongwalelo o bontšhitše ntlhatebelelo ya mongwadi yeo e nyalelanago le moko wa ditaba. Ke mo go bonalago maikutlo ka botlalo. Nkadimeng o hlagišitše khuduego ya go iketla moo mafelelong go renago moya wa khutšo ka ga Rabolepa.

7.1.6. Kgaolo ya bohloano

Matlalo a sengwalo a hlalošitšwe go lebeletšwe kanegelokopana ya ‘Nka se sa boeletša’. Diteng tša yona di tšweleditše sererwa, thulaganyo ya tšweletša moko wa ditaba mola mongwalelo o laeditše ntlhatebelelo ya mongwadi. Mpepele o tšweleditše moko wa ditaba ka go diriša Pherefere tša phaku. A diša Moditi bjalo ka kgomo ya tswetši mola Moditi e le motho, a swanetše go ba le maikarabelo a mediro ya gagwe. Mpepele o kodutla Pherefere ka go mo tšweletša a ikgantšha, a ipona a le mofenyi, mafelelong gwa se be bjalo.

7.1.6. Kgaolo ya boselela

Papetšo ya dikanegelokopana tše e laetša gore Malekhenene ke molwantšhwa ka go ‘Nna nka se je dipute...’ ka gore ke yena a tlilego ka kgopolo ya gore Galempotše a je dipute tša Seporane. O leka ka moo a ka kgonago gore kgopolo ye e phethagale. Galempotše o e lwantšha ka go ganana le yona. Kgopolo ye ya Malekhenene e mo thulantšha le morwediagwe, ya ba dira katse le legotlo. Go bjalo le go Pherefere yoo a ratago go tsenatsena bophelo bja morwediagwe Moditi, a nyaka a (Moditi) phela ka moo go ratago yena (Pherefere). Kgopolo ye ya Pherefere e mo fapantšha le Moditi ka ge nnete gona yo mongwe le yo mongwe e le mong wa bophelo bja gagwe. Dithulano tše di bonagalago gare ga baanegwa ba, di hlolwa ke thulano gare ga sebjalebja le segologolo, moo batswadi ba segologolo ba gapeletšago barwedi ba sebjalebja go phela sekgale. Tabakgolo ya dikanegelokopana tše e rwelwe ke dihlogo tša tšona. Galempotše o gana go ja dipute mola Pherefere a re a ka se sa boeletša.

Ka dikanegelongkopana tše go na le se bangwadi ba nyakago go se lokiša setšhabeng. Nkadimeng o rata gore batswadi ba lemoge gore mehla le mabaka di fetogile, ba se gapeletše bana go phetha melao ya segologolo. Mpepele o rata ge batho ba ka lemoga kotsi ya go šunya nko mererong ya batho ba bangwe ka gore o ka tsena mathateng. Bangwadi ba ba ngwala ka baanegwa ba go fapana. Baanegwa ba Nkadimeng ke ba go loka, ke ka lebaka leo Nkadimeng a ba gegeago ka go ba kwera. Ba Mpepele ke ba swele le mereba, ke ka lebaka leo a ba gegeago ka bogale. Dikanegelokopana tše di laetša phapano gare ga *sathaya* le kanegelo ya thuto/boitshwaro. Ka *sathaya*, mongwadi o tšweletša bofokodi bja go amana le batho, a hlohleletša batho go lemoga bofokodi bjoo ka ntle le go gobošwa. Ka kanegelo ya thuto go na le se mongwadi a ratago go se ruta bathoe lego boitshwaro.

A. DIPUKU TŠA MOTHOPO

1. Nkadimeng, N.S. 1985. *Mantšhaotlogele*. Johannesburg:Educum.
2. Mpepele, D.L.M. 1985. *Medupi ya Megokgo*. Johannesburg:Educum.

DIPUKU TŠA TEORI TŠEO DI TSOPOTŠWEGO

1. Abrams, M.H. 1957. *A Glossary of Literary Terms*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
2. Abrams, M.H. 1999. *A Glossary Of Literary Terms*. London: Harcourt Brace CollegePublishers.
3. Abrams, M. H. 1971. *A Glossary of Literary Terms*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
4. Abrams, M. H. 1981. *A Glossary of Literary Terms*. New York: Cornell University.
5. Allan, F.G. 1990. A Partisan View: Sarcasm, Satire and Irony as Voices in ErvingGoffman’s Asylums, *Journal of Contemporary Ethnography*, 19(1) P.89
6. Aristotle, 1927. *Poetics*. (*Trans.*) Hamilton Fyfe London: Heinemann.
7. Babb, H.S. 1972. *Essays in stylistic analysis*. New York, Chicago, San Francisco: Atlanta. Harcourt Brace Jovanovica.
8. Baldick, C. 1990. *A concise Oxford Dictionary of Literary terms*. Oxford: Oxford University Press.
9. Ball, D.W. 1965. Sarcasm as sociation: the rhetoric of interaction. *Canadian Review of Sociology and Anthropology* 2: 190 – 98.
10. Barbe, K. 1995. *Irony in context*. Amsterdam: John Benjamin Publishing Co.
11. Barry, R.W. and Wright, A.J. 1966. *Literary Terms: Definitions, Explanations, Examples*. San Francisco: Chandler Publishing Company.
12. Beardsley, M.C. 1958. *Aesthetic: Problems in the philosophy of criticism*. New York: Harcourt, Brace and World.
13. Beckson, K. and Ganz, A. 1989. *Literary Terms:A dictionary*. New York: The Noonday Press.
14. Booth, W.C. 1974. *A rhetoric of irony*. Chocago: University of Chicago Press.
15. Bracher, F. 1937. Understatement in old English Poetry. *Journal of the Modern Language Association in America*. 56(6) 211 - 225
16. Brenner, A. and Radday, Y.T. 1990. *On humour and the comic in the Hebrew Bible*. Sheffield: The Almond Press.

17. Brook, C. 1948. Irony and ironic poetry. *College English* 10 (17): 237- 250
18. Bublitz, W. 1988. *Supportive fellow-speakers and cooperative conversations*. Amsterdam: John Benjamin Publishing Co.
19. Bullet, J.M. 1953. *Jonathan Swift and the anatomy of satire*. Cambridge: Harvard University Press.
20. Butcher, S.H. 1985. *The Poetic of Aristotle*. London: Bloomsberry Co.
21. Chatman, S. 1978. *Story and Discourse*. London: Cornell University.
22. Chiaro, D. 1992. *The language of jokes: Analysing verbal play*. New York:Routledge.
23. Clark, H.H.1996. *Using Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
24. Cohen, B. B. 1973. *Writing about Literature*. Glenview, Illinois and London: Scott Foresman.
25. Crawford,L.2002. *Victor Schlovskij: Difference in Defamiliarization*. Minnesota:EBSCO Publishing.
26. Cuddon, J.A.1992. *The penguin dictionary of Literary terms and Literary theory*. New York:Camera Press.
27. Cuddon, J.A.1998. *A Dictionary of Literary Terms and Literary Theory* Oxford: Blackwell Publishers.
28. Cuddon, J. A. 1991. *A Dictionary of Literary Terms and Literary Theory*. Cambridge, Mass: Basil Blackwell.
29. Culler,J.1972. *StructuralistPoetics: Structuralism, Linguistics and the Study of Literature*. Ithaca: Cornell University Press.
30. D`Israel, I. 1823. *Curiosities of Literature*. London: The Random House.
31. Dona, M.O. 1994. Bosadi dingwalong tša Sesotho sa Leboa. M.A. Thesis. Pretoria:University of Pretoria.
32. Duke, P.D. 1985. *Irony in the 4th Gospel*. Atlanta: John Knox Press.
33. Elkin, P.K. 1973. *The Augustan Defence of satire*. Oxford: The Claredon Press.
34. Field, D.G. and Ramsay,A. 2004. Sarcasm,deception and stating the obvious:Planning dialogue without speech acts. *Artificial Intelligence Review* 22(2): 149 – 177.
35. Fine, G.A. 1983. “Sociological approaches to the study of humor” in P.E. McGhee and J.H. Goldstein (eds), *Handbook of humor research, Vol(1)*, New

- York, Springer: 159-189.
36. Foster , E.M. 1927. *Aspects of the novel*. London: Edward Arnold.
 37. Fowler, R. P. 1973. *A dictionary of modern critical terms*. Durban: Routledge & Kegan Paul LTD.
 38. Fowler, H.W. 1965. *A dictionary of modern English usage*, 2nd rev.ed. London: Oxford University Press.
 39. Freud, S. 1960. *Jokes and their relationship to the unconscious*. London: Routledge and Kegan Paul.
 40. Funk, L and Wagnalls, S .1965. *Standard Dictionary of the English Language*. New York: Mc Graw Hill Book.
 41. Gibbs, R.W. 1994.*The Poetics of mind:Figurative Thought,Language and Understanding*. New York: Cambridge University Press.
 42. Glucksberg, S. 2000.*Commentary on nonliteral language: Processing and use. Metaphor and Symbolic Activity*. 24 (10): 47-57
 43. Goetz, P.W. 1990. *The new Encyclopaedia Britannica*.Toronto, Chicago: University of Chocago.
 44. Gray, M.1989. *A dictionary of Literary terms*. New York: Longman York Press.
 45. Green, D.H. 1976. ‘*On recognizing medieval Irony*’ in A.P. Foulkes (ed) *The use of criticism*. Bern: Weststrasse.
 46. Greenbaum, S. 1991. *An introduction to English Grammar*. New York: Longman Group Limited.
 47. Groenewald, P.S. 1993. *Thutadingwalo ya Sesotho sa Leboa I*. Pretoria: Via Afrika.
 48. Groenewald, P.S. 2000.Letsogo la Molao: `n stilistiese analise van ‘n Prosateks. *South African Journal of African Languages*. 20(1):61-69.
 49. Groenewald, P.S. 1992. *Dingwalo B.A(Hons)*. Sesotho sa Leboa. Pretoria: University of Pretoria.
 50. Groenwald, P.S. 1991. *Sesotho sa Leboa. Dingwalo*. Pretoria: University of Pretoria.
 51. Gruner, C.R.1979. *Understanding laughter. The workings of wit and humor*. Chicago: Nelson – Hall.
 52. Hawthorn, J. 2000. *A Glossary of Contemporary Literary Theory*. London:

- Arnold.
53. Haydn, H. and Courson, J. 1947. *A world of great stories*. New York: Crown Publishers.
 54. Heese, M. and Lawton, R. 1983. *The New Owl Critic: An Introduction to Literary Criticism*. Cape Town: Nasou.
 55. Henry, J.O 2005. *Wordsmiths. An approach to short story study*. Cape Town : Maskew Miller Longman (Pty) Ltd.
 56. Highet, G. 1962. *The anatomy of satire*. Princeton: University Press.
 57. Hill, D.J. 1988. *Humour in the Classroom*. Illinois, Springfield: Charles C. Thomas Publishers.
 58. Hintikka, J. 1994. *Aspect of metaphor*. Norwell: Kluwer Academic Publishers.
 59. Hodgson, M. 1969. *Satire*. London: World University Library.
 60. Holman, C. H. 1983. *A handbook to Literature*. Indianapolis: Merril Education Publishing.
 61. Huddleston, R. 1993. *Introduction to the Grammar of English*. Cambridge: Cambridge University Press.
 62. Hutcheon, L. 1994. *Irony's edge: Theory and politics of irony*. London, New York: Routledge.
 63. Hutcheon, L. 1985. *A theory of parody*. London: Methuen & Co Ltd.
 64. Jafta, D.N. 1978. A survey of Xhosa Drama. Unpublished M.A. Dissertation. Durban: University of Zululand.
 65. Juhl, J. 1988. *Ironie*. Pretoria: HAUM – Literer.
 66. Jorgensen, J. 1996. The function of sarcastic irony in speech. *Journal of Pragmatics* 5 (26):613-634.
 67. Jump, J.D. 1970. *The critical Idiom B Irony*. London: Methuen & CO LTD.
 68. Katz, A. N. 2000. Introduction to the Special issue: The Uses and Processing of Irony and Sarcasm: Metaphor and Symbol. *Discourse Processes* 15 (3): 44
 69. Katz, A.N., Dawn, G. B. and Victoria, A. K. 2004. *Saying What You Don't Mean: Social Influences on Sarcastic Language Processing*. <http://cdp.sagepub.com/content/13/5/186>. Accessed on 3 April 2010.
 70. Keith, A.L. 1914. *Simile and metaphor in Greek poetry*. George: Menasha WIS. The Collegiate Press. Banta Publishing Co.

71. Kennedy, J.M. and Smyth, R. 2006. Similes on the internet have explanations. *Psychonomic Bulletin & Review*, <http://pbr.psychonomicjournals.org/content/13/1/74.short>.
72. Keysar, B.1994. Discourse context effects: Metaphorical and Literal interpretations. *Discourse Processes*. 18(7): 247-269.
73. Kgatla, M .P. 2000. Kgolo, tšwelopele le katlego ya kanegelokopana ya Sepedi 1951-1999. D.Litt. Dissertation. Pretoria: University of Pretoria.
74. Kgatla, R.T.1988.Go seka melato mo dipading tša Matsepe.M.A. Thesis.Pretoria: University of Pretoria.
75. Kiremidjian, D. 1985. *A study of modern parody*. New York, London: Garland Publishing, INC.
76. Knight, C.A. 2004.*The literature of satire*. Cambridge: Cambridge University Press.
77. Knox, N. 1961. *The word irony and its context,1500 -1755*.Durham N.C: Duke university press.
78. Kreuz, R.J,Long, D.L and Church, M.B.1991. On being Ironic: Pragmatic and Mnemonic Implications. *Metaphor and Symbolic Activity* 6(3):79 - 82
79. Kreuzer, J.R. 1991.*Elements of poetry*. Toronto, Ontario: The Macmillan Company. Collier – Macmillan Canada, LTD.
80. Larsen, E. 1980. *Wit as a weapon*. London: Muller Ltd.
81. Lazarus, A and Smith, H.W. 1983. *A Glossary of Literature and Comparison*. Iiois: Urban.
82. Lebaka, K.J. 1999. Megokgo ya Lethabo:Kanegelorato ya Sepedi.M.A.Thesis. Pretoria: University of Pretoria.
83. Lee, G. 1971.*Allusion, Parody and Imitation*. Hull: University of Hull.
84. Lee, T.L. and Marion, J.R. 1965.*Russian Formalism Criticism*.Lincoln: Nebraska.
85. Lekganyane, E.M.1997. Noto - ya - Masogana: Padi ya Boitshwaro. M.A. Thesis. Pretoria: University of Pretoria.
86. Lekgotla la Bible la Afrika–Borwa. 1951. *Bibele*. Cape Town: National BookPrinters.
87. Louwrens, L.J. 1991. *Aspect of Northern Sotho Grammar*. Pretoria:Via Afrika Limited.

88. Lowe, N.J. 2007. *Comedy*. Cambridge: Cambridge University Press.
89. Lucas, F.L. 1974. *Style*. London: Casell and Company.
90. Lutrin, B. and Pincus, M. 2002. *A comprehensive English Reference Book*. Birnam Park: Berlut Books C.C.
91. Madden, D. 1980. *A Premier of the Novel: For readers and writers*. New Jersey and London: The Scarecrow Press.
92. Maila, R.A. 1997. Tshekatsheko ya A mo swina ngwanana`thakana. M.A.Thesis. Pretoria: University of Pretoria.
93. Makena, R.I.1995. *Sesotho sa Leboa sa mahlahla*. Pretoria: Kagišo.
94. Margaret, A. R. 1993.*Parody: Ancient, modern and post modern*. Cambridge: CambridgeUniversity Press.
95. Marggraff, M.M. 1994. The Moral Story in Zulu (1930 – 1955). M.A. Thesis. Pretoria: University of Pretoria.
96. Maruma, M. W. 2004. A Genre- Theoretic Analysis of Sports Texts in Sepedi. M.A. Thesis. Cape Town: University of Stellenbosch.
97. Mashabela, P.H.D. 1979.*Themes and Expression in Matsepe's poetry*. M.A.Thesis.Sovenga: University of Limpopo.
98. Mathibe, M.A. 2001.Papetšo ya direto tša lehu le polokong, Ratlabala,Matšoba , Lentsoane. M.A.Thesis. Pretoria:University of Pretoria.
99. Matsepe, O.K. 1969.*Megokgo ya Bjoko*. Johannesburg: Afrikaans Pers.
100. Maxwell-Mahon.W.D.1979. *Content and Style: A Prose Reader*. Johannesburg: McGraw – Hill.
101. McGhee, P.E. 1979. *Humor: Its origin and development*. SanFrancisco: Freeman.
102. Merchant, M. 1972. *Comedy*. London: Methuen and Co Ltd.
103. Meucke, D.C. 1970. *Irony and the ironic*.London: Methuen & CO LTD.
104. Miall, D.S.1982. *Metaphor: Problems and Perspectives*. New Jersey: Humanities Press.
105. Milubi, N.A. 1990. *Aspect of defamiliarisation in W.M.R.Sigwavhulimu' poetry*. Pretoria: Rand Afrikaans University Press.
106. Mkonto, B.B. 1988. *Satire and humour in G.B. Sinxo's works*.Pretoria: University of Pretoria.
107. Mohlala, M.J. 1994. Tshekatsheko ya Di sa re šaletše monaganong:

- M.A. Thesis. Pretoria: University of Pretoria.
108. Mojalefa, M.J. 1995. Ntlhahle ya Bobedi (BA) Sepedi 202. Pretoria: University of Pretoria.
 109. Mojalefa, D.D.1994.Tshekatsheko ya Hlwayang Tsebe. M.A.Thesis. Pretoria: University of Pretoria.
 110. Mojalefa, M.J. 1997. Ntlhahle 111 (BA) Sepedi 302. Pretoria:University of Pretoria.
 111. Mooi, J.A. 1976.*A study of metaphor*. Amsterdam: North Holland PublishingCompany.
 112. Moon, B. 1992.*Literary Terms: A practical Glossary*. London:English and MediaCenter.
 113. Morner,K. and Rausch,R. 1998. *NTC's Dictionary of Literary Terms*. New York: The McGraw Hill Companies.
 114. Muecke, D.C. 1969. *The compass of Irony*. London: Methuen & CO LTD.
 115. Muecke, D.C. 1970. *Irony and the ironic*. London: Methuen & CO LTD.
 116. Muecke, F. 1993. *Horace Satires11*. Warminster: Aris and Phillips Ltd. Teddington House.
 117. Murray, H.F. 1996 . *The Problem of Style*. Oxford: Oxford University Press.
 118. Myrfin, R. and Ray, M.1997. *TheBedford Glossary of Critical and Literary Terms*. Boston. New York: Bedford Books.
 119. Nash, W. 1985. *The language of humour: Style and technique in comic discourse*. London: Longman Group Limited.
 120. Nelson,T.G.A. 1990. *Comedy: An Introduction to Comedy in Literature, Drama and Cinema*. Oxford. New York: Oxford University Press.
 121. Nichols, L. 1971. *Insinuation: The tactics of English Satire*.Mouton:Hague LTD.
 122. Nokaneng, M.B. and Lourens, L.J. 1999.*Segagešo*. Pretoria: Via Afrika.
 123. Notestein,J.E. 1974.*Selected and Annotated BibliographyOf Campus Planning Literature*. Monticello: Council of PlanningLibrarians.
 124. O'Brien, J and Gibbs, R. 1991. 'Psychological aspects of irony understanding' *Journal of Pragmatics* 16 (7):523-530
 125. Ogborne, J. 2001. *Satire*. Cambridge: Cambridge University Press.
 126. Ohman, R.M. 1972. *Prolegomena to the analysis of prose style*. In

- H.S. Babb. Essays in stylistic analysis.* New York, Chicago, San Francisco, Atlanta: Harcourt Brace Jovanovica.
127. Olatunji, O.O. 1984. *Features of Yoruba Oral Poetry.* Ibadon: University Press Ltd.
128. Orbdlik, A.J. 1942. 'Gallows humor – A sociological phenomenon'. *American Journal of sociology* Vol (47):709-716.
129. Orthony, A. 1979. *Metaphor and thought.* New York: Cambridge University Press.
130. Palmer, D.J. 1984. *Comedy. Development in Criticism.* London: Macmillan Publishers Ltd.
131. Peck, J. and Coyle, M. 1984. *How to Study Literature – Literary Terms and Criticism.* London: Macmillan Education Ltd.
132. Peter, J. 1956. *Complaint and Satire in Early English Literature.* Oxford: Oxford University Press.
133. Petro, D. 1982. *Modern satire.* Berlin, New York, Amsterdam: Mouton Publishers.
134. Pretorious, W.J. and Swart, J.H.A. 1983. *Teaching African Literature: A Theoretical and Methodological Introduction.* Pretoria: University of South Africa.
135. Priestman, J. 1980. "The Ages of parody: Literary Parody and some nineteenth Century Perspectives" PhD Dissertation. Canterbury: University of Kent.
136. Prince, G. 1987. *A Dictionary of Narratology.* Lincoln and London: University of Nebraska Press.
137. Rammala, M.M. 1963. *Lucas Motshelshela.* Pretoria: J.L. Van Schaik.
138. Randall, C.C. 1935. *Satire in the Bible.* Michigan: University Microfilms, Axerox Company, Ann Arbor.
139. Rawson, C. 1984. *English Satire and the Satiric Tradition.* Padstow: T.J. Press Ltd.
140. Redfern, W. 1984. *Puns.* Oxford: Blackwell.
141. Ricoeur, P. 1978. *The Rule of Metaphor.* London: Routledge and Kegan Paul.
142. Rimmon – Kenann, S. 1983. *Narrative Fiction: Contemporary Poetics.* London: Methuen.

143. Sacks, H. 1974. 'An analysis of the course of a joke's telling in conversation' in R. Bauman & Sherzer J. (eds), *Exploration in the ethnography of speaking*. Cambridge: Cambridge University Press.
144. Scott, A.F. 1967. *Current Literary Terms: A concise Dictionary of their original and use*. London: Macmillan.
145. Scott, C.S. 1986. *Laughing Matter*. Amherst: The University of Massachusetts Press.
146. Searle, J. 1979. *Expression and meaning*. Cambridge: Cambridge University Press.
147. Serudu, M.S. 1989. *Koketšatsebo*. Pretoria: De Jager-Haum.
148. Shaw, H. 1976. *Concise Dictionary of Literary Terms*. New York: McGraw-Hill Book & Co
149. Shipley, T.J. 1968. *Dictionary of world Literature terms*. New Jersey: Littlefield.
150. Shipley, T.J. 1979. *Dictionary of World Literature*. Totowa: Little Adams & Co.
151. Smeaton, O. 1924. *English satire*. London: Blackie and Son Limited.
152. Smith, P.B. 1959. *The satires and Epistles of Horace*. London: The University of Chicago Press.
153. Stacy, R.H. 1977. *Defamiliarisation in Language and Literature*. Syracuse, NY: Syracuse University Press.
154. Strachan, A. 1988. 'Uthingo Iwenkosazan' van D.B.Z. Ntuli: 'n Narratologiese Ondersoek. D.Litt. Thesis. Pretoria: University of Pretoria.
155. Sutherland, J. 1959. *English Satire*. Cambridge: Cambridge University Press.
156. Swanepoel, C.F. 1990. *African Literature: Approaches and Applications*. Pretoria: Haum Tertiary.
157. Sweet, H. 1960. *A new English Grammar*. Oxford: Clarendon Press.
158. Tennyson, G.B. 1966. *An introduction to drama*. Los Angeles: University of California
159. Thobakgale, R. M. 2005. *Khuetšo ya O.K Matsepe go bangwadi ba Sepedi*. D.Litt Thesis. Pretoria: University of Pretoria.
160. Thobakgale, R.M. 1996. *Tshekatsheko ya Dikanegelokopana ka S.N. Nkadimeng*. M.A. Thesis. Pretoria: University of Pretoria.

161. Thompson, A.R. 1948. *The Dry Mock. A study of irony in the drama.* California: Berkeley.
162. Turner, E.A. 1996. Irony as ideology critique in Deutero – Isaiah with reference to the parody on idolatry. Dept of Old Testament. Cape Town: University of Stellenbosch.
163. Tyler, S. 1978. *The said and the unsaid.* New York: Academic Press.
164. Wales, K. 1995. *A Dictionary of stylistics.* London: Longman.
165. Walker, H. 1925. *English satire and satirists.* New York, Toronto: E.P. Dutton & CO.
166. Wellek, R. and Warren, A. 1942. *Theory of Literature.* London: Lowe and Brydone.
167. Wellen, R. and Wellen, A. 1949. *Theory of Literature.* Toronto: Penguin Book.
168. Williams, B. 2001. *Handful of life.* Cape Town: Best Book LTD.
169. Williams, R. J. 1982. *Recurrence, Parody and Politics in the Philosophy of Friedrich Nietzsche.* Ann Arbor: Yale University.
170. Wilson, C.P. 1979. *Jokes: Form, Content, Use and Function.* London: Academic Press. Inc LTD.
171. Woster, D. 1940. *The art of satire.* Cambridge: Cambridge University Press.
172. Van Luxemburg, J.M. and Weststeijn, B. 1981. *Inleiding in die Literatuur/Wetenschap.* Muiderberg: Dick Coutinho.

DIPUKU TŠA TEORI TŠEO DI BADILWEGO TŠA SE TSOPOLWE

1. Brooks, C. and Warren, R.P. 1959. *Understanding Fiction*. Second edition. Englewood Cliffs: Prentice – Hall Inc.
2. Davidson, I. 1907. *Parody in Jewish Literature*. New York: Academic Press
3. Dempster, G. 1959. *Dramatic Irony in Chaucer*. New York: Haven Yale University.
4. Garrad, K. 1980. ‘Parody in Cervantes’ in Margaret A. Rose (ed.), *Parody. A Symposium in Southern Review*, 13 (1):21-29.
5. Good, E.M. 1965. *Irony in the Old Testament*. London: Zed Books.
6. Humma, N. 1990. *Metaphor and Meaning in D.H.Lawrence`s later novels*. Columbia: University of Missouri Press.
7. Muir, K. 1970. *The Comedy of Manners*. London: Hutchinson and Co LTD.
8. Rose, M.A. 1980. ‘Defining Parody’, introductory essay to *Parody. A symposium in Southern Review*. 13 (1): 5 – 20.
9. Sayers, D.D.L. 1959. *The Divine Comedy*. Edinburg: R. and R. Clark LTD.
10. Schlonsky, T. 1964. ‘Leterary parody. Remarks on its method and funtion’ in Francois Jost(ed). *Proceedings of the 4th Congress of the International comparative Literature Association*. 2 (10) :797 - 801
11. Styan, J.L. 1968. *The Dark Comedy*. New York: Cambridge University Press.
12. Weisstein, U. 1964. ‘Parody, Travesty and Burlesque: Imitation with a Vengeance,’ in Francois Jost(ed). *Proceedings of the 4th congress of the International comparative Literature Association*. 8 (2): 802- 11.

Summary

In Sepedi, there is a problem of using irony instead of satire in reference to literary genres. The difference between the two concepts is that irony is a figure of speech and satire is a text type. To bring clarity on this issue, an attempt was made to give a thorough explanation of these concepts. In addition to this, emphasis was on the indication of how irony is employed in writing satire, explanation of structure of genres classified as irony, the correct name for such writings and an indication of how style differentiates those genres.

Satire as a literary genre, like moral and didactical narratives has the aim of exposing evil in the society. In the light of this, an attempt was made to differentiate between satire as a literary genre and as a didactical narrative. In an attempt to clarify this, use was made of narratological model which emphasises content, plot and style in genre analysis.

Irony as a figure of speech is embedded in the analysis of style in a text. This implies contrast which may be vertical or horizontal, depending on the position of words, sentences or morphemes in a sentence. When used vertically, it gives a meaning different from the reality, thus saying the opposite of what one means.

To give a thorough explanation of the concept of satire, it was differentiated from moral stories by using two short stories namely, 'Nna nka se je dipute...' from Mantšhaotlogele (1985) by S.N. Nkadimeng and 'Nka se sa boeletša' from Medupi ya megokgo (1985) by D.L.M Mpepele. The two short stories were preferred in this study because of remarkable resemblances in respect of their content. They both outline the conflict between the child and a parent and they are similar in setting and milieu.

The differences of these concepts as outlined in the summary of this work lies in their style. In his work, Nkadimeng stated the conflict in such a way that it is resolved by introducing a new character, the father in this case, who seemed to be passive all along. He intervenes in the conflict to act as the conscience of the mother, jolting her

to her senses on time. Nkadimeng's style is cool and calm, thus creates a pleasant atmosphere.

Mpepele outlined the conflict until the parent acknowledges his wrong behaviour and confesses that he will never do it again. The father thus learned a hard way. Mpepele's style is sharp, self – biting and spells out venom which effectively intercepts the lesson the father must learn.

Key Concepts

1. Irony
2. Satire
3. Sarcasm
4. Content
5. Theme
6. Author's attitude
7. Morale story
8. Conscience
9. Style
10. Stylistic features

Samevatting

Daar die satire as literere genre tot dusver in Sepedi onder die term van ironie tuisgebring is, het 'n regstelling in die verband nodig geword, veral omdat die begrip van satire meer omvat as blote ironie - wat buitendien 'n stylfiguur is. Om klaarheid hieroor te kon kry, is daar getrag om die begrippe van ironie en satire volledig uiteen te sit. Die uiteinde hiervan was om die begrip van satire in Sepedi deur middle van 'n leenwoord te omskryf.

Omdat die satire as literere genre basies dieselfde oogmerk as die moraalstorie of didaktiese verhaal het, naamlik om euwels wat die gemeenskap teister aan die kaak te stel, is daar testond besluit om ook die onderskeid tussen die twee genres na te gaan en toe te lig. Om dit te kon doen, is van 'n aangepaste narratologiese beskrywingsmodel gebruik gemaak. Begrippe in die verband van besondere belang, is die van onderwerp, tema en outeurshouding, begrippe wat ten opsigte van die onderskeie vlakke van die literere werk ter sake is. Die vlak van outeurshouding wat nie met die van gesigpunt te verwag is nie, loop op 'n stilistiese ontleding van die literere werk uit. Vanwee die lengte van die prosawerk, bestaan daar derhawe praktiese beskrywingsprobleme waarvoor eers 'n uitweg gesoek moes word. Ook moes die begrip van stilistikum verklaar word, daar dit hier as 'n verhoudingsbegrip gehanteer – word wat horisontaal en vertikaal geïnterpretees moet word.

Om die onderskeid tussen die satire en die moraalstorie te beskryf, is twee kortverhale gekies, te wete, Nkadimeng se 'Nna nka se je dipute...' en Mpepele se 'Nka se sa boeletsa', omdat die werke ten opsigte van die inhoudsvlak merkwaardige ooreenkomste verraa. In beide gevalle gaan dit om 'n kind wat teen die ouersgesag rebelleer. Ook die omstandighede ten opsigte van plek en tyd is bykans identies.

Die onderskeid waarna gesoek word kom in sowel die samestelling as die inkleding van die material na vore. Nkadimeng wat 'n satiriese verhaal skryf, voer die botsing tussen ouer en kind tot op 'n punt waar die krisis betyds afgeweer word, terwyl

Mpepele die krisis oomblik skep waar die ouer bes moet gee en erken dat my gefouteer het en dat hy so – iets nie weer sal toelaat nie. Hy het ‘n les geleer. Nkadimeng het vir sy doel ‘n newekarakter ingevoer, die vader, wat as ‘t ware in die stryd ingryp om as die moeder se gewete op te tree en haar betyds tot besinning bring. Die stilistiese inkleding van die Nkadimengverhaal skep ‘n rustige toneel en die omstandighede word begrypend en simpatiek voorgestel wat die wending in die krisissituasie doeltreffend opvang. Mpepele se styl is skerp, selfs bytend en spel venyn uit, wat die les wat die vader moet leer doelterffend ondervang.

Sleutelbegrippe

1. Ironie
2. Satire
3. Sarkasme
4. Onderwerp
5. Tema
6. Outeurshouding
7. Moraalstorie
8. Gewete
9. Styl
10. Stilistikum